magazin istoric

ANUL XIII Nr. 7 (148) IULIE 1979

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XIII - Nr. 7 (148)

iulie 1979

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

①④ Bun gospodar, diplomat iscusit, voievod patriot, Constantin vodă Brîncoveanu a fost, deopotrivă, un mare oblăduitor al artelor şi culturii, care au cunoscut, în timpul domniei sale (1688-1714), o epocă de mare avînt, sintetizată în istorie sub numele „Renaştere brîncovenească". Iată două splendide piese de orfevrărie realizate la începutul sec. XVIII şi aflate în patrimoniul Muzeului de istorie a Republicii Socialiste România **(Catastihul-jurnal: 1709-1714,** p. 29)

Macheta copertei 1: arh. Ascanio Damian

② Puternica personalitate a domnului Moldovei, Ştefan cel Mare, care la capătul a 47 ani de domnie glorioasă a lăsat urmaşilor o ţară puternică, stăpînă pe destinele ei, a inspirat şi acest portret, datorat unui pictor anonim din sec. XIX şi aflat în fondurile Muzeului de artă al R.S.R. **(Ştefan şi izbînda sa,** p. 6)

③ Mamaia — la 55 ani distanţă: 1924 (ilustrată trimisă de cititorul Neacşu Ursu, din Galaţi) şi 1979

sumar

23 August 1944. Întreaga ţară la arme: GHEORGHE ZAHARIA 2
Ştefan şi izbînda sa — Moldova independentă: ŞERBAN PAPACOSTEA 6
Ştefan cel Mare şi Transilvania: ŞTEFAN PASCU 15
Minerii pe barricadele luptei revoluţionare: M.C. STĂNESCU 17
Rădăcini străvechi: LUCIAN CHIŢESCU 21
Dintotdeauna pe aceste meleaguri: ROMULUS VUIA 25
Catastihul-jurnal al lui Constantin Brîncoveanu: ION-RADU MIRCEA 29
În cadrul Congresului internaţional de ştiinţe istorice. Colocviu internaţional: Propaganda în timpul celui de-al doilea război mondial 31
Al IV-lea Congres internaţional de studii Sud-Est europene: N. FOTINO 33
Ion Ghica şi secolul său: ZOE DUMITRESCU BUŞULENGA 34
LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE ● Glosarul revoluţiei: FLORENTINA DOLGHIN **● Paris, 1789. Imposibilul compromis:** JEAN-PAUL BERTAUD 39
100 secunde pentru Franz Kutschera: JERZY A. SALECKI 48
Jurnalul unui corespondent american în cel de-al III-lea Reich: WILLIAM SHIRER 52
File de jurnal: RADU R. ROSETTI 56
● **Cîştigătorii Concursului** Magazin istoric ... 38 ● **Cărţi sosite la redacţie** ... 51
● **Poşta** Magazin istoric ... 62

ÎNTREAGA

GHEORGHE ZAHARIA

23 August 1944

Insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă din august 1944 şi participarea României la înfrîngerea Germaniei naziste au constituit corolarul luptelor antifasciste desfăşurate de largi forţe sociale şi politice, în frunte cu clasa muncitoare şi Partidul Comunist Român, în deceniul al patrulea, împotriva pericolului hitlerist, a încălcării libertăţii, independenţei, suveranităţii, integrităţii teritoriale, a războiului de cotropire pregătit de principalele state fasciste şi de aceloţii lor.

Succesul istoricei insurecţii din august 1944 s-a datorat, în primul rînd, participării maselor populare şi a armatei, în condiţiile realizării unei largi coaliţii de forţe politice, de la comunişti pînă la rege şi cercurile din jurul lui.

Creşterea stării de spirit antihitleriste a poporului, accentuată de pierderile de pe front, de greutăţile economice, de brutalitatea comportamentului Germaniei hitleriste, de victoriile coaliţiei antifasciste şi succesele mişcării de Rezistenţă a popoarelor, a creat premisele realizării politicii de alianţe largi promovată de P.C.R., prin crearea, în vara anului 1943, a Frontului Patriotic Antihitlerist (format din: Partidul Comunist Român Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioţilor, Partidul Socialist-Ţărănesc, Madosz). La jumătatea lunii aprilie 1944, în urma înţelegerilor intervenite între P.C.R. şi P.S.D., s-a realizat Frontul Unic Muncitoresc[1], factor hotărîtor pentru înfăptuirea frontului naţional antihitlerist; în luna mai, acelaşi an, gruparea naţional-liberală, de sub conducerea lui Gh. Tătărescu, şi Partidul Naţional Democrat, de sub conducerea lui Petru Topa, au aderat la Frontul Patriotic Antihitlerist, alcătuind împreună Coaliţia naţional-democratică; la mijlocul lunii iunie 1944, regele şi cercurile din jurul său, au consimţit să acţio-

În imagine: în zilele insurecţiei. Secvenţă reconstituită, pe baza unor fotografii de epocă, de Sandu Florea.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1967, 4/1974, 4/1979.

ȚARĂ LA ARME

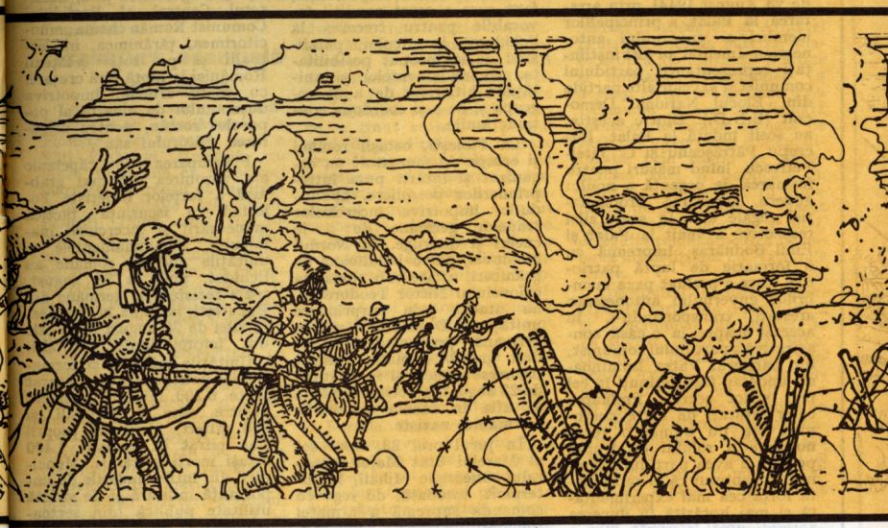

neze pe baza planului elaborat de mai mult timp de partidul comunist de eliberare a țării de sub dominația Germaniei și răsturnarea regimului antonescian printr-o insurecție națională care să cuprindă masele de bază ale poporului și armatei; în aceste împrejurări, după îndelungi pertractări, liderii partidelor național-țărănesc și național-liberal au consimțit să semneze, la 20 iunie, o platformă de Bloc Național Democrat, împreună cu P.C.R. și P.S.D.

În colaborare cu toate aceste forțe, care alcătuiau, de fapt, frontul național antihitlerist, partidul comunist — nucleul catalizator și dinamizator al întregii alianțe politice — a trecut la organizarea acțiunii de înlăturare, pe calea armelor, a dictaturii antonesciene, de întoarcerea frontului împotriva Germaniei naziste și alăturarea țării Coaliției antihitleriste. La mijlocul lunii august, condițiile politice interne erau coapte pentru trecerea la acțiune.

La rîndul lor, împrejurările internaționale erau, de asemenea, favorabile. La 20 august, armata sovietică a început o puternică ofensivă pe frontul de la Iași-Chișinău. Pînă în seara zilei de 23 august, forțele sovietice au înaintat pe o adîncime de 100 km, angajînd strîns în luptă grosul forțelor hitleriste, rezervele lui tactice și operative, provocîndu-le mari pierderi.

La ședința din noaptea de 21-22 august, convocată la Palat din inițiativa P.C.R., s-a convenit ca arestarea guvernului antonescian să se producă la 26 august. Evenimentele au grăbit însă punerea în aplicare a planului stabilit de comun acord de forțele patriotice.

Antonescu hotărîse să decreteze mobilizarea generală și apoi să-și mute Marele Cartier în Transilvania, în după-amiaza zilei de 23 august. În această nouă conjunctură, s-a hotărît să se treacă imediat la acțiune.

Atac general asupra naziștilor

Insurecția poporului român s-a declanșat la ora 17, în ziua de 23 August 1944[1], prin arestarea, la Palat, a principalilor membri ai guvernului antonescian. Imediat au fost înștiințați reprezentanții partidului comunist și ai celorlalte partide din Blocul Național Democrat (B.N.D.). Dintre aceștia, au sosit îndată la Palat Lucrețiu Pătrășcanu și C. Titel-Petrescu, luînd măsuri pentru formarea de urgență a noului guvern, difuzarea Proclamației regale etc. În seara zilei respective a venit la Palat și Emil Bodnăraș, împreună cu o formație de luptă patriotică, care a preluat paza membrilor guvernului antonescian arestați, transportîndu-i, în aceeași noapte, la o casă conspirativă a partidului comunist, din cartierul Vatra Luminoasă, unde au fost deținuți în cel mai strict secret. Preluarea celor arestați de către comuniști era nu numai o recunoaștere a rolului de frunte pe care îl avea partidul comunist, a faptului că el reprezenta forța cea mai experimentată și mai hotărîtă în ducerea acțiunii pînă la capăt, dar a avut și o mare importanță pentru asigurarea succesului insurecției.

În aceeași zi de 23 august s-a format un guvern din militari și tehnicieni sub președinția generalului C. Sănătescu, avînd ca miniștri fără portofoliu pe reprezentanții partidelor care alcătuiau B.N.D. (Lucrețiu Pătrășcanu, Constantin Titel-Petrescu, Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu), P.C.R. avînd și interimatul la Ministerul Justiției.

La ora 22 s-a difuzat la Radio *Proclamația regelui către țară*, al cărui conținut fusese discutat și aprobat într-o ședință comună a reprezentanților partidelor din B.N.D. și ai Palatului; proclamația anunța înlăturarea regimului de dictatură, ieșirea României din războiul hitlerist, încetarea ostilităților cu armata sovietică, hotărîrea de a lupta pentru eliberarea părții de Nord-Vest a țării de sub ocupația horthyisto-hitleristă și înfrîngerea celui de-al treilea Reich.

Unitățile militare și formațiunile patriotice au trecut la blocarea obiectivelor germane în ordinea importanței, fapt care a creat condiții favorabile pentru trecerea la lichidarea inamicului, paralizînd de la început posibilitatea comandamentelor și unităților hitleriste de a se regrupa și de a-și coordona contraacțiunile.

La Ploiești, ostașii români și echipe de muncitori au organizat și întărit paza întreprinderilor petroliere, apărîndu-le împotriva încercărilor trupelor germane de a le cuceri și distruge. În Nordul Moldovei, patru batalioane de grăniceri, aflate sub comanda colonelului Nistor Teodorescu, au atacat prin surprindere unități din Divizia 3 de munte germană, provocîndu-le pierderi grele[2]. Armata română întorsese armele și în noaptea de 23 august, practic, România se afla în război împotriva Germaniei naziste.

În jurul orei 23, noul șef al Marelui Stat Major, generalul Gheorghe Mihail, împuternicit, totodată, de rege cu comanda supremă a armatei române deoarece monarhul urma să părăsească Capitala, pentru a fi pus la adăpost în localitatea Dobrița, din județul Gorj, a dat o directivă operativă, transmisă imediat comandamentelor în subordine, prin care se stabileau misiunile armatei. O parte a trupelor române din interior trebuia să zdrobească unitățile hitleriste de pe teritoriul țării, iar o altă parte să asigure acoperirea frontierei. Forțele române aflate pe frontul din Moldova și Basarabia urmau să înceteze imediat lupta împotriva armatei sovietice, să se retragă spre Sud și să se regrupeze în vederea operațiilor pentru eliberarea părții de Nord a Transilvaniei.

În zorii zilei de 24 august, în jurul orei 4, unități militare române au dezlănțuit atacul general asupra obiectivelor germane din București. După două ore, gruparea germană din zona comunei și pădurii Băneasa a încercat — fără succes — un atac asupra Capitalei[3]; la ora 10, aviația germană a început să efectueze bombardamente teroriste asupra orașului. Adresînd, în dimineața zilei de 24 august, un vibrant apel către țară, Comitetul Central al Partidului Comunist Român chema „muncitorimea, țărănimea, intelectualii și pe toți cetățenii României la luptă fără cruțare, cu toate armele, împotriva dușmanului de moarte al poporului român, pentru asigurarea viitorului său".

Preocuparea de căpetenie era zdrobirea cît mai grabnică a forțelor hitleriste. Folosind cu iscusință tactica manevrării și încercuirii inamicului, comandamentele și unitățile militare române au lichidat, pînă la 26 august, toate rezistențele germane din București, iar pînă în dimineața zilei de 28 august și pe cele din împrejurimile Capitalei.

Unitățile militare și formațiunile patriotice au capturat peste 6 700 militari germani, printre care 7 generali și 358 ofițeri; pierderile proprii s-au cifrat la aproape 1 400 ostași morți și răniți. Muncitorii din întreprinderile de importanță militară și de strictă utilitate publică (din sectoarele gaz și electricitate, apă, panificație, transport în comun etc.), animați de un fierbinte patriotism, au asigurat paza acestor întreprinderi, au lucrat chiar în timpul în care pe străzi aveau loc lupte înverșunate și aviația hitleristă bombarda cu sălbăticie orașul, armata și populația fiind asigurate cu muniție, armament și cu cele necesare traiului. Lucrătorii de la transporturile comunale au asigurat deplasarea rapidă a unor unități în diferite puncte ale orașului; personalul Radiodifuziunii din București și de la alte stații, cel de la centrale și posturi telefonice și telegrafice, a fost la datorie, transmițînd dispozițiile, ordinele și comunicatele noului guvern. Lucrînd deseori sub bombardamentul aviației germane, unii dintre funcționarii și tehnicienii ce le deserveau au fost uciși sau răniți.

Victoria obținută de trupele insurecționale la București a dat peste cap planul lui Hitler

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 8/1974; 5/1969; 8/1969.

cu privire la înăbușirea insurecției, a însufleți și mai mult poporul în luptă, a făcut disponibil un număr mare de unități române care au mers în sprijinul trupelor din zona Ploiești și pe frontul din Transilvania.

Trăsătura esențială — ofensiva

Lupte sîngeroase și de amploare s-au desfășurat la Ploiești și în întreaga zonă a Văii Prahovei. Unitățile române, împreună cu muncitori înarmați, au reușit să mențină ferm în mîinile lor orașul Ploiești. După cinci zile de lupte, la 29 august, forțele hitleriste din bazinul petrolifer au fost zdrobite, cu excepția celor care mai rezistau la principalele intrări în orașul Ploiești și în cîteva localități. În aceeași zi, Divizia 18 infanterie română, cooperînd cu Brigada 6 motomecanizată sovietică, ambele sosite din Moldova, au zdrobit și aceste puncte de rezistență hitleristă. La 31 august întreaga zonă era curățată de trupe inamice, unitățile române și muncitorii înarmați capturînd peste 9 000 militari germani, printre care 147 ofițeri și 1 131 subofițeri. Naziștii au avut peste 1 500 morți și 2 300 răniți. Pierderile forțelor române s-au ridicat la 800 morți și răniți. Prin lupta lor, ostașii și muncitorii petrolriști au păstrat și ferit de distrugeri o puternică zonă economică a țării, o largă rețea de comunicație și cea mai importantă trecătoare din Carpați necesară ducerii cu succes a operațiunilor ce aveau să se desfășoare pentru eliberarea Nord-Vestului României.

La 31 august 1944, forțele insurecționale române eliberaseră întreaga parte Centrală, de Sud-Est, Sud și Sud-Vest a țării. Întorcînd în întregime armele împotriva Germaniei, armata română a acționat ca un tot organizat, sub comandament propriu, utilizînd nemijlocit în operații peste 460 000 soldați, subofițeri, ofițeri și generali.

Pregătirile efectuate în cel mai desăvîrșit secret, alegerea judicioasă a momentului declanșării insurecției, pornirea impetuoasă a acțiunii și purtarea ei cu intensitate și rapiditate au surprins aproape complet pe hitliști. Ei n-au mai avut posibilitatea să-și coordoneze acțiunile pe plan general împotriva forțelor insurecționale și n-au fost în măsură să riposteze decît după un timp relativ îndelungat. Momentul dezlănțuirii insurecției a fost ales cu mult discernămînt. În această privință, P.C.R., în colaborare cu celelalte forțe antihitleriste, a ținut seama, în primul rînd, de condițiile interne care se maturizaseră, folosind cu pricepere împrejurările externe favorabile. Deși comandamentul sovietic nu a avut cunoștință despre pregătirea insurecției și nu a existat o coordonare a acțiunilor militare desfășurate, ofensiva sovietică pe frontul de la Iași-Chișinău și insurecția română s-au influențat reciproc. Lovit cu putere pe front de armata roșie, iar în spate de către forțele insurecționale române, comandamentul hitlerist a suferit o înfrîngere catastrofală.

Forțele insurecționale române au avut de la început inițiativa în lupte și au menținut-o pe tot timpul desfășurării lor. Caracterul ofensiv a fost trăsătura esențială a insurecției. Planurile militare pentru București și Valea Prahovei, directiva Marelui Stat-Major din seara zilei de 23 august 1944 și majoritatea ordinelor din zilele următoare au fost concepute în acest spirit.

În timpul insurecției, în afară de preocuparea ca desfășurarea operațiilor militare să fie încununată de succes, P.C.R. a dus o susținută activitate în cadrul guvernului, pentru rezolvarea sarcinilor de importanță deosebită pentru țară. Pe prim plan în activitatea guvernului s-au situat probleme ca: urmărirea desfășurării operațiilor militare, trecerea la ofensivă în Sud-Estul Transilvaniei, arestarea spionilor și agenților hitliști, problema prizonierilor de război, luarea legăturii cu armata sovietică — în care scop au fost trimiși reprezentanți ai guvernului la comandamentul Frontului 2 ucrainean și la cel al flotei de Dunăre, la Ismail — dezvoltarea producției industriale pentru susținerea noului front etc., etc.

În centrul preocupărilor guvernului au stat, de asemenea, o serie de probleme de ordin extern. În zorii zilei de 24 august 1944, guvernul român a trimis la Ankara, cu un avion special[1], un ofițer superior din Marele Stat-Major al Armatei pentru a informa puterile aliate asupra noii situații politice și militare a României. În aceeași zi, starea de război cu Germania a fost confirmată printr-o declarație oficială de război a guvernului român, difuzată prin Radio în dupăamiaza zilei și publicată în presa din 25 august. În dimineața de 29 august, a plecat spre Moscova, pe calea aerului, delegația română pentru încheierea armistițiului cu Națiunile Unite.

Continuînd ofensiva, principalele forțe ale Frontului 2 și 3 ucrainene au închis, la 25 august, la Leova, pe Prut, cercul în jurul grosului trupelor Grupului de armate german „Ucraina de Sud". La 29 august, trupele sovietice au lichidat rezistența grupării inamice încercuite, nimicind sau capturînd circa 18 divizii și luînd ca trofee o mare cantitate de armament și tehnică de luptă.

La aceeași dată, celelalte forțe sovietice, care continuaseră afluirea spre Sud-Vestul României, au ieșit pe căile de acces către București. În zilele de 30 și 31 august, coloane de mari unități sovietice au trecut prin Capitala țării. Ele au fost primite de populația orașului, în frunte cu reprezentanții partidelor muncitorești, ai guvernului și armatei. Primiri entuziaste le-au fost organizate unităților sovietice în toate localitățile eliberate de forțele insurecționale române, pe itinerariul lor spre granița României cu Bulgaria, Iugoslavia și Ungaria.

* * *

Strălucită sinteză a eroicelor bătălii revoluționare pentru unitate statală, independență, suveranitate, progres economic și social, insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944 a marcat începutul unei ere noi în viața poporului nostru.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969.

ȘTEFAN ȘI IZBÎNDA SA: MOLDOVA INDEPENDENTĂ

Dr. ȘERBAN PAPACOSTEA,
cercetător științific principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga"

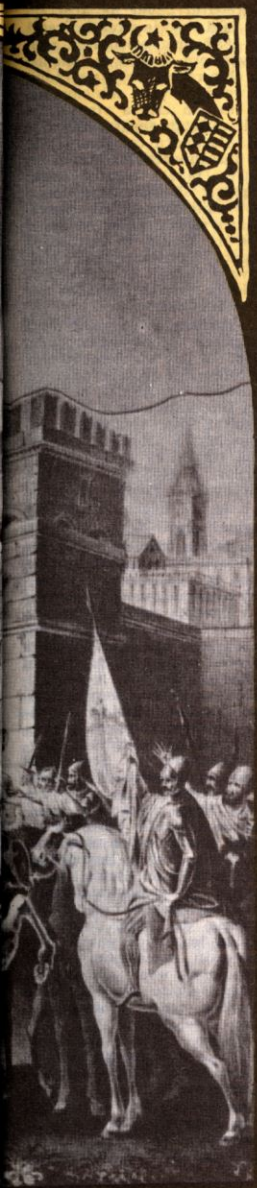

● Prin vocea domnului graiește țara ● Deasupra biruitorilor ● Cuceritorul Constantinopolului înfrînt de cetățile Moldovei ● Iscusitul diplomat și marea taina a puterii sale

Cînd, în primăvara anului 1477, solii trimiși de Ștefan cel Mare la Veneția expuneau în fața Senatului punctul de vedere al domnului lor cu privire la acțiunea comună de stăvilire a vertiginoasei expansiuni otomane, ei afirmau răspicat că participarea Moldovei la lupta antiotomană fusese rezultatul exclusiv al hotărîrii voievodului moldovean care acționase din proprie inițiativă și determinat doar de interesele țării sale: „Ei au spus — consemnează un document din acea vreme — că voievodul Ștefan a început războiul împotriva turcilor din propria sa inițiativă și că este stăpîn neatîrnat al țării și poporului său **[subl. Ș.P.]". Mesajul adresat Veneției de Ștefan prin solii săi exprima astfel sensul dominant al întregii sale politici externe: efortul permanent de a asigura libertatea Moldovei împotriva tendințelor de dominație manifestate de marile puteri vecine.**

Țara și domnul țării

Pe harta politică a Europei, statul feudal Moldova a apărut în a doua jumătate a secolului XIV, ca urmare a unui îndelungat efort de unire a formațiunilor politice preexistente, proces la capătul căruia s-a întemeiat cea de-a doua „Țară Românească". Pornind de la comunitatea de origine și limbă a locuitorilor din Moldova și Țara Românească, izvoarele vremii numesc Moldova, în chip obișnuit Valachia, adică Țara Românească, sau mai precis „Valachia minor", „Țara Românească cea mică", pentru a o deosebi de „Valachia major", cea din Sudul Carpaților.

Moldova, Țara Românească de la Răsărit de Carpați, și-a atins frontierele istorice „de la munte pînă la țărmul mării", hotare înscrise în titulatura domnească, în timpul lui Roman I (1391-1394). Înfăptuirea unității teritoriale a fost însoțită de un efort paralel de centralizare a instituțiilor. Întărirea progresivă a domniei, principalul factor centralizator, a dat posibilitate Moldovei să reziste presiunilor exercitate din afară și încercărilor repetate, ale regatului ungar îndeosebi, de a o subjuga. În timpul lui Alexandru cel Bun, datorită consolidării interne, Moldova și-a întărit poziția internațională. Dar rezultatele greu obținute amenințau să fie compromise, ca urmare a reacțiunii boierești în anii care au urmat dispariției lui Alexandru cel Bun. Lupta grupărilor boierești pentru controlul puterii a deschis poarta intervenției străine în viața politică a țării. Însăși unitatea teritorială a acesteia a fost pusă în primejdie și, în cîteva rînduri, țara a fost împărțită pentru a satisface aspirațiile pretendenților la domnie, exponenți ai diferitelor fațiuni ale boierimii.

În imagine: Ștefan sub zidurile cetății Neamțului, imaginat de Gh. Asachi în litografia inspirată de cunoscuta legendă Mama lui Ștefan cel Mare; *oștenii săi poartă strămoșești veșminile dacice*

În politica lui Ştefan, lupta pentru întărirea domniei şi pentru afirmarea Moldovei ca stat de sine stătător în relaţiile externe au constituit manifestările diferite ale aceluiaşi ţel. Efortul voievodului de a consolida domnia, de a-i elimina pe pretendenţi — instrumente ale tendinţelor centrifuge ale marii boierimi — de a da puterii sale o largă bază socială, prin strînsă cooperare cu mica boierime şi ţărănimea liberă, cărora le-a ocrotit stăpînirea de pămînt, precum şi strădaniile voievodului de a întări organizarea instituţională a statului, şi mai ales de a alcătui o armată eficientă, de rezistenţa căreia se vor frînge toate încercările puterilor vecine de a-şi impune dominaţia, au făcut ca Moldova să se afirme pe plan internaţional mult peste nivelul resurselor ei economice şi al potenţialului uman de care dispunea în acea perioadă.

Ocrotind interesele fundamentale ale poporului peste care domnea, făcîndu-l părtaş conştient al sacrificiilor şi, în egală măsură, al beneficiilor efortului său, Ştefan a reuşit să-şi întemeieze fapta eroică pe cea mai largă adeziune socială posibilă în condiţiile epocii. Trăinicia acestei legături o aflăm în excepţionala capacitate de rezistenţă a ţării şi de refacere a puterii ei militare în situaţiile cele mai critice şi chiar imediat după cele mai grele înfrîngeri. „Şi unde-l biruia alţii nu pierdea nădejdea, că ştiindu-se căzut jos să ridica deasupra biruitorilor", caracterizează sintetic Grigore Ureche remarcabila forţă de redresare a lui Ştefan. Pe această temelie sigură, de autentică adeziune a forţelor celor mai dinamice ale societăţii moldoveneşti, şi-a rezemat Ştefan politica sa externă.

Lumea rivalităţii celor mari

Cadrul în care s-a desfăşurat politica externă a lui Ştefan l-a constituit concurenţa a trei mari puteri — Ungaria, Polonia şi Imperiul otoman — pentru dominarea Moldovei. Ungaria şi Polonia urmăreau cu precădere să obţină controlul însemnatelor drumuri comerciale care străbăteau Moldova şi, prin mijlocirea acestora, să-şi asigure legătura cu gurile Dunării şi cu Marea Neagră. Punctele principale prin care se realiza legătura în această regiune erau cetăţile Chilia şi Cetatea Albă, poziţii strategice şi economice de primă însemnătate.

Rivalitatea ungaro-polonă pentru subordonarea Moldovei s-a manifestat încă din a doua jumătate a sec. XIV, pe măsura eliberării acestei ţări de

Cîteva dintre contemporanii lui Ştefan: Mehmet II

sub dominaţia tătară. Supusă presiunii concomitente a celor două regate catolice, Moldova a optat pentru Polonia, a cărei suzeranitate a acceptat-o în 1387, pentru că, spre deosebire de Ungaria, regatul polon nu a încercat să instituie o dominaţie efectivă asupra ţării. O deosebire esenţială în politica celor două regate catolice consta în atitudinea lor faţă de populaţia ortodoxă: în vreme ce Ungaria aplica o politică de catolicizare forţată, Polonia accepta confesiunea populaţiilor ortodoxe şi, odată cu aceasta, respecta un aspect important, în condiţiile societăţii medievale, a autonomiei lor interne.

Regatul ungar nu a acceptat fără reacţie situaţia creată în 1387 prin orientarea moldovei spre alianţa cu Polonia. În chip repetat, el s-a străduit să readucă ţara sub dominaţia sa. În cîteva rînduri, în anii care au separat moartea lui Alexandru cel Bun (1432) de înscăunarea lui Ştefan cel Mare (1457), regatul ungar a reuşit să instaureze domni favorabili restabilirii suzeranităţii sale şi chiar să instaleze la Chilia o garnizoană ungară. Constant însă Moldova a revenit la legătura cu Polonia, care corespundea mai bine intereselor ei.

Expansiunea otomană după cucerirea Constantinopolului (1453) a dat un element nou, cu consecinţe deosebit de grave, cadrului tradiţional al poziţiei internaţionale a Moldovei rezultat din rivalitatea polono-ungară. Reuşind să obţină stăpînirea asupra Strîmtorilor, în 1453 prin cucerirea Bizanţului, Poarta otomană şi-a impus hegemonia asupra regiunii Mării Negre, mai întîi sub forma tributului, pe care Moldova l-a acceptat în 1456 apoi prin anexarea teritoriilor riverane sau a principalelor puncte strategice de pe litoral. Marea Neagră, odinioară zona cea mai activă a marelui comerţ între Orientul asiatic şi Europa, a devenit, la cîteva decenii după cucerirea Constantinopolului de către otomani, o zonă controlată aproape exclusiv de Poartă. Domnia lui Ştefan cel Mare se încadrează cronologic în procesul de aservire a Mării Negre de către otomani. În convulsiunile provocate de acest proces şi în încercarea de a împiedica desăvîrşirea lui, Moldova lui Ştefan a jucat un rol de însemnătate deosebită. Încadrată într-o largă coaliţie de forţe, lupta lui Ştefan împotriva puterii otomane în ascensiune a avut caracterul unui mare efort pentru salvarea libertăţii Mării Negre şi pentru controlul gurilor Dunării.

Politica externă a lui Ştefan *a fost o luptă constantă pentru a restabili şi apăra independenţa Moldovei în raporturile cu cele trei mari puteri care şi-au disputat dominaţia asupra ei.* Pas cu pas, îmbinînd acţiunea diplomatică cu

cea militară, neabătut de eşecuri, Ştefan a reuşit să dea Moldovei cel mai înalt prestigiu internaţional din întreaga ei istorie.

Efectele unei victorii...

Venind la domnie cu ajutorul lui Vlad Ţepeş, Ştefan a readus curînd politica externă a Moldovei pe făgaşul ei tradiţional, fixat de Petru Muşat în 1387. Pentru a smulge recunoaşterea din partea Poloniei, care îl susţinea şi adăpostea pe Petru Aron, Ştefan a întreprins o expediţie militară împotriva acesteia, acţiune care a dat roadele aşteptate. Regele Cazimir, angajat cu toate forţele sale în lupta deschisă din 1454 împotriva Ordinului teuton, a acceptat propunerile de reconciliere ale noului domn al Moldovei. Convenţia încheiată la Overchelăuţi (4 aprilie 1459) între Ştefan şi trimişii regelui polon a restabilit pacea între cele două ţări şi a pus bazele noii lor colaborări. Textul documentului, confirmat şi mult dezvoltat trei ani mai tîrziu, reflectă fidel statutul extern foarte modest încă al Moldovei la începutul domniei lui Ştefan. Domnul român se angaja să nu stabilească altă legătură externă în afara celei cu Polonia, să dea ajutor suzeranului său împotriva păgînilor — aluzie evidentă la tătari — şi, potrivit tradiţiei, să se înfăţişeze pentru omagiu lui Cazimir de îndată ce acesta se va apropia de hotarul Moldovei. Cetatea Hotin, ocupată încă dinainte de domnia lui Ştefan de poloni, era lăsată în stăpînirea lor.

Restabilirea relaţiilor tradiţionale cu Polonia însemna implicit îndepărtarea de Ungaria şi, virtual, redeschiderea conflictului cu aceasta şi cu aliaţii ei. În iulie 1461, avea loc prima incursiune a lui Ştefan în regiunea secuiască, unde se refugiase, probabil, Petru Aron, în nădejdea de a recîştiga cu concursul Ungariei tronul pierdut. În 1462, Ştefan ataca Chilia, concomitent cu o flotă otomană, în vreme ce oştile Porţii, comandate de însuşi sultanul Mehmet II, înaintau în Ţara Românească, pentru a-l izgoni pe Vlad Ţepeş şi a supune ţara. Eşecul acestei prime încercări nu a făcut decît să amîne cu cîţiva ani readucerea Chiliei în stăpînirea Moldovei; în 1465, Ştefan a recîştigat pentru Moldova importantul punct de control al circulaţiei navale la gurile Dunării. Primul mare obiectiv al politicii externe a lui Ştefan era astfel atins. Cucerirea Chiliei de către moldoveni era însă o lovitură prea grea pentru veleităţile

Maximilian I

regatului ungar de expansiune la gurile Dunării pentru ca Matei Corvin să o accepte fără reacţie; o confruntare directă între Ungaria şi Moldova nu mai putea fi ocolită.

În decembrie 1467, regele Ungariei a trecut Carpaţii în Moldova, în fruntea unei mari oşti, hotărît să-l scoată din domnie pe Ştefan şi să supună ţara. Dar la Baia (14-15 decembrie 1467), avîntul ofensivei ungare a fost oprit. În urma unei lupte încheiate cu pierderi grele de o parte şi de alta, regele Ungariei s-a retras în grabă din Moldova, fără a-şi fi atins ţelul. Politica lui Ştefan de emancipare de sub tutela străină înregistra astfel un nou mare succes pe cîmpul de luptă, domnul reuşind să spulbere una din cele mai însemnate încercări ale Ungariei de a supune Moldova. De fapt, *campania eşuată din decembrie 1467 a fost ultima încercare a regatului ungar de a aduce Moldova, prin forţa armelor, sub dominaţia sa.* Îndepărtarea primejdiei şi slăbirea presiunii ungare în anii următori a creat pentru Moldova o nouă conjunctură internaţională pe care marele ei voievod a folosit-o din plin.

...şi sensul refuzurilor diplomatice

În aşteptarea unei reluări a ofensivei ungare, domnul Moldovei şi-a consolidat legăturile cu Polonia; un nou tratat încheiat la începutul anului 1468, la o dată cînd o campanie ungară de revanşă părea încă inevitabilă, confirma legătura dintre cele două ţări în formulele tradiţionale cele mai apăsătoare: Ştefan se obliga să furnizeze suzeranului ajutor militar împotriva tuturor adversarilor săi, renunţa la orice iniţiativă de politică externă şi se angaja să presteze regelui Cazimir omagiul vasalic, act care, în concepţia politică a evului mediu, crea efectiv legătura între suzeran şi vasal. Curînd însă prin angajarea Ungariei într-o campanie în Boemia, a devenit evident faptul că regatul vecin nu era capabil de un nou mare efort de subjugare a Moldovei, iar Ştefan şi-a desprins ţara din clauzele atît de stricte ale angajamentelor impuse de Polonia.

Începînd din anul următor (1469), cînd sînt semnalate şi primele iniţiative de împăcare ale lui Matei Corvin cu domnul Moldovei, Ştefan a refuzat, în termeni diplomatici, să se înfăţişeze regelui Cazimir pentru a-i depune omagiul vasalic şi să consacre astfel legătura de strictă dependenţă acceptată în principiu în anii precedenţi. Refuzul asemănător din 1470 l-a determinat pe regele polon să-l someze pe domnul Moldovei, în termenii cei mai categorici, să se înfăţişeze în

1471 pentru a depune omagiul, amenințîndu-l că, în caz contrar, „îl va socoti nu vasal, ci dușman". Dar Ștefan consolidase îndeajuns situația internă și externă a Moldovei pentru a putea rezista cu succes acestor presiuni. Invitat de regele polon în același an 1471 să participe cu un corp de oaste la campania pregătită împotriva lui Matei Corvin, Ștefan a refuzat să-și angajeze țara într-o acțiune militară care nu corespundea intereselor ei.

Prin această succesiune de refuzuri de a da curs clauzelor tratatelor cu Polonia care limitau libertatea de acțiune a țării pe plan internațional, Ștefan a așezat, în fapt, relațiile Moldovei și cu regatul din Nord pe o bază nouă. Rezistența încununată de succes a lui Ștefan la invazia ungară și la presiunile politice ale Poloniei a asigurat în cele din urmă Moldovei libertatea de acțiune pe plan internațional.

Acum terenul era pregătit pentru lupta împotriva celui de-al treilea adversar, a cărui rapidă expansiune amenința grav și Moldova.

Îndată după cucerirea Constantinopolului, sultanul Mehmet II, hotărît să reconstituie cadrul teritorial al Imperiului bizantin, a trimis somații ultimative tuturor puterilor pontice, impunîndu-le să recunoască noua autoritate care preluase controlul trecătorilor Mării Negre. În interval de cîțiva ani, Caffa, Moldova și Trapezuntul au cedat presiunilor otomane, sprijinite în cursul anului 1454 pe o expediție navală de intimidare în bazinul pontic. În acord cu Polonia, Moldova a acceptat, în 1455-1456, să plătească tributul, ca semn de răscumpărare a păcii de la Poartă. Dincolo de această îndatorire impusă țării și care nu-i afecta autonomia, expansiunea otomană conținea însă o primejdie mult mai gravă, care decurgea din hotărîrea Porții de a transforma Marea Neagră și țările pontice în anexe ale Imperiului otoman. Încercarea de a împiedica, în coaliție cu celelalte puteri antiotomane, transformarea acestei perspective în realitate a fost mobilul principal al intrării lui Ștefan în lupta împotriva Porții. Strîns legat de acest aspect a fost acela, mai evident, al luptei pentru controlul Dunării de Jos.

Confruntarea dintre Ștefan și Radu cel Frumos, domnul Țării Românești instaurat de turci, a precedat înfruntarea dintre Moldova și Poarta otomană și s-a născut tocmai din această concurență pentru controlul cursului inferior al Dunării. După expediția fulger, în cursul căreia a dat foc Brăilei și Cetății de Floci (1470), după campania de re-

Cazimir IV

presalii a domnului muntean, încheiată cu o grea înfrîngere la Soci (1471), după, probabil, alte ciocniri (1472), Ștefan a intrat în Țara Românească în fruntea unei puternice armate (noiembrie 1473), l-a izgonit pe Radu cel Frumos, atrăgînd Muntenia în sfera sa de influență. În același timp, Ștefan a denunțat înțelegerea cu Poarta, încetînd de a mai plăti tribut.

Acțiunea domnului Moldovei a deschis un nou front, extrem de periculos pentru Imperiul otoman, într-un moment cînd acesta se afla angajat în Asia într-o luptă decisivă împotriva statului turcmen, condus de Uzun Hassan, iar în Europa, împotriva unei grupări de forțe, în fruntea căreia se afla Veneția. Coalizarea, în timpul marelui război turco-venețian (1463-1479), a tuturor forțelor din Europa și Asia ostile Porții, a creat un pericol grav pentru puterea otomană; aderînd la această grupare și devenind în scurt timp unul dintre factorii ei cei mai de seamă, Ștefan a scos Moldova din cadrul local al rivalității ungaro-polone și a integrat-o într-una din marile probleme ale politicii internaționale. Prin această inițiativă și prin rezultatele dobîndite în afirmarea ei, Moldova a devenit o putere europeană.

Eșecurile repetate ale Porții de a domina situația de la Dunărea de Jos cu mijloacele militare locale l-au silit pe sultan să îndrume spre Moldova o mare armată, sustrasă teatrului de operații antiveneției din Apusul Peninsulei Balcanice, pentru a stinge noul focar care amenința să devină deosebit de primejdios. Speranța că Moldova va sucomba sub masivitatea loviturii pe care i-o pregătise s-a spulberat însă la Podul Înalt (ianuarie 1475)[1], unde marea armată condusă de Suleiman eunucul a suferit o înfrîngere totală. Evenimentul a demonstrat Europei nebănuita putere militară a Moldovei.

Primii diplomați străini permanenți la români

Conștient că Poarta nu putea tolera situația creată de grava înfrîngere suferită și că o nouă confruntare între Moldova și Imperiul otoman era inevitabilă, Ștefan a inițiat, îndată după victorie, pregătirea militară și politică a noii faze a războiului, desfășurînd o largă acțiune diplomatică. Trecînd peste îngrădirile puse în trecut de Polonia și Ungaria, care își disputau suzeranitatea asupra Moldovei și care îi contestasera constant dreptul de inițiativă pe plan extern — străduindu-se să subordoneze complet politica

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1975.

externă a Moldovei propriilor lor direcţii şi interese pe plan internaţional — Ştefan a întreprins demersuri diplomatice pe lîngă toate forţele care participau la lupta antiotomană sau pe lîngă cele pe care nădăjduia să le poată atrage în coaliţie. Soliii trimise de domnul Moldovei au străbătut drumurile Europei pentru a pregăti condiţiile cele mai favorabile noii înfruntări cu Poarta. La Caffa, centrul a ceea ce mai rămăsese din puterea de odinioară a Genovei în Marea Neagră, la tătarii din Crimeea şi la cei de pe Volga, în Polonia şi Ungaria, la Veneţia şi la Roma, diplomaţia moldoveană a desfăşurat o remarcabilă activitate pentru a sprijini efortul militar al ţării.

În Hanatul Crimeii, unde se înfruntau o grupare prootomană şi una favorabilă puterilor creştine, Ştefan a încercat să influenţeze evoluţia situaţiei în sensul intereselor ţării sale. În acest scop a trimis un corp de oaste moldoveană la Mangop, principat de la conducerea căruia Ştefan înlăturase pe cumnatul său, principele Isaico, favorabil Porţii, înlocuindu-l cu fratele acestuia, Alexandru, adept al luptei antiotomane şi dobîndind astfel un punct de sprijin deosebit de însemnat în încercarea de a influenţa evenimentele politice din Crimeea.

După încercări zadarnice de a determina Polonia să părăsească orientarea sa de politică externă de pînă atunci şi de a o atrage în conflictul cu turcii, Ştefan a încheiat o alianţă cu Ungaria, mult mai interesată decît Polonia în efortul de îndiguire a expansiunii otomane. Pregătită de îndelungate negocieri în vederea restabilirii relaţiilor dintre cele două state — negocieri a căror iniţiativă timpurie (încă din 1469) i-a revenit lui Matei Corvin—noua legătură dintre Ungaria şi Moldova nu mai păstra din trecut decît *forma unui raport feudo-vasalic, care acoperea, de fapt, un tratat de alianţă*, orientat împotriva adversarului comun care era Imperiul otoman (iulie 1475). Intenţia lui Ştefan de a da tratatului acest caracter de alianţă antiotomană reiese deosebit de limpede din clauza care excludea Polonia din rîndul adversarilor Ungariei împotriva cărora Ştefan se angaja să-l sprijine cu forţa sa militară pe Matei Corvin. *Refuzînd să se angajeze în vreo acţiune antipolonă — în slujba regelui Ungariei — tot astfel cum cu patru ani în urmă refuzase să se asocieze la o acţiune militară polonă împotriva Ungariei, Ştefan îşi manifesta în chip evident hotărîrea de a limita strict angajamentele externe ale Moldovei la iniţiativele care corespundeau intereselor ei vitale.*

Vlad Tepeş

Înţelegînd însemnătatea decisivă a frontului deschis de Ştefan cel Mare, pentru evoluţia ansamblului războiului antiotoman, Veneţia a acreditat, în 1475[1], un ambasador pe lîngă curtea din Suceava, *cea dintîi misiune diplomatică cu caracter permanent instituită de vreo putere europeană în Ţările române*. La Roma, ca şi la Buda, diplomaţia veneţiană sprijinea revendicările domnului Moldovei. Senatul veneţian, manifestîndu-şi în chip răspicat interesul deosebit pentru lupta angajată de Ştefan, cerea ambasadorului trimis în Moldova ca, în trecere prin Buda, să explice la curtea ungară însemnătatea atribuită de Veneţia acţiunii lui Ştefan: „Nu e nimeni — arăta Senatul veneţian în instrucţiunile sale — care să nu înţeleagă cît de mult poate influenţa Ştefan desfăşurarea evenimentelor, atît într-un sens cît şi într-altul".

Situaţia gravă creată în Crimeea, ca urmare a ciocnirii celor două grupări din conducerea hanatului tătărăsc şi a acţiunii lui Ştefan la Mangop, l-a determinat pe Mehmet II să amîne campania împotriva Moldovei. Pentru a preîntîmpina primejdia, el a trimis un însemnat corp de oaste în Crimeea, transportat de o mare flotă, care a determinat capitularea Caffei (iunie 1475) şi intrarea în stăpînire otomană a tuturor aşezărilor genoveze din Crimeea. După o îndelungată rezistenţă a fost luată cu asalt şi cetatea Mangop, iar Hanatul Crimeii a intrat în dependenţa Porţii. Sultanul şi-a desăvîrşit astfel pregătirile pentru noua lovitură împotriva Moldovei. Ţara se afla acum prinsă în cleştele otomano-tătar; premisele pentru îngenuncherea ei erau astfel pregătite.

Dar, în pofida imensei concentrări de forţe realizate de sultan în primăvara anului 1476, ţara, sub conducerea domnului său, a reuşit să reziste şocului şi să iasă învingătoare din încleştare. Dacă oastea lui Ştefan, sub presiunea masei covîrşitoare a armatei otomane, a cedat la Războieni, unde a fost nimicită o parte însemnată a boierimii moldovene, sultanul, în schimb, nu a putut cuceri nici o cetate în Moldova. Retragerea precipitată a tătarilor, înfrînţi de oastea moldoveană înainte de a fi putut face joncţiunea cu otomanii şi atacaţi, la rîndul lor, în Crimeea, de hoarda rivală de pe Volga — foarte probabil la îndemnul lui Ştefan şi al diplomaţiei veneţiene — dificultăţile de aprovizionare din ce în ce mai mari pentru oastea invadatoare, într-un teritoriu pustiit din ordinul lui Ştefan, îndelungata rezistenţă a cetăţilor moldovene, precum şi înaintarea spre trecătorile

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1972.

Moldovei a unei oşti transilvănene trimise de Matei Corvin, l-au silit pe Mehmet II să părăsească în grabă Moldova. Marea campanie pornită de sultan pentru a supune Moldova s-a încheiat astfel cu un eşec desăvîrşit.

Nu învinşi, ci învingători

Reintegrarea Ţării Româneşti în orbita Imperiului otoman la sfîrşitul anului 1476, sau la începutul anului 1477, în urma unei expediţii otomane care l-a înlăturat pe Vlad Ţepeş şi l-a înlocuit cu un domn favorabil Porţii, a readus războiul moldo-otoman la punctul său de pornire. În cursul anilor 1477 şi 1478 întregul efort diplomatic al lui Ştefan a fost consacrat încercării de a revitaliza coaliţia antiotomană. Marea solie moldoveană trimisă la Veneţia şi la Roma, în primăvara anului 1477, a avut misiunea de a provoca o clarificare a atitudinii şi intenţiilor puterilor angajate în lupta antiotomană. Mesajul adresat Veneţiei de Ştefan, care întrevedea posibilitatea înlăturării otomanilor de la Caffa şi din întreaga Crimee, exprimă viziunea sa ofensivă asupra războiului antiotoman. În legătură nemijlocită cu acest proiect s-au aflat negocierile purtate concomitent şi în cooperare de Moldova şi Veneţia cu Hoarda tătarilor de pe Volga, care, în intenţia celor doi aliaţi, urma să fie folosită direct împotriva Porţii. Ostilitatea Poloniei faţă de acest proiect, refuzul Ungariei de a mai angaja noi operaţii împotriva Porţii, dispariţia de pe scenă a lui Uzun Hassan, noul asalt al oştilor otomane împotriva poziţiilor veneţiene din Albania, au determinat Republica lagunelor să accepte pacea cu Poarta în condiţii de capitulare (ianuarie 1479). Izolat în faţa Imperiului otoman, Ştefan a încheiat, la rîndul său, pacea cu sultanul, acceptînd să reia plata tributului.

Criza dinastică şi de structură pe care moartea lui Mehmet II (mai 1481) a declanşat-o în Imperiul otoman i-au oferit domnului Moldovei prilejul de a încerca din nou să-şi realizeze planurile. Reintrînd în luptă, împreună cu Ungaria şi în perspectiva unei noi mari coaliţii antiotomane, el a reuşit încă o dată să smulgă Ţara Românească de sub autoritatea otomană. Succesul însă avea să fie de scurtă durată. Restaurînd grabnic autoritatea centrală, noul sultan, Baiazid II, a înlăturat în scurt timp şi primejdiile externe care ameninţaseră opera tatălui său. Pacea încheiată

Ioan Albert

în 1483 de sultan cu regele Ungariei a degajat puterea militară otomană de principalul ei adversar. În anul următor, în fruntea unei mari armate sprijinită de flotă şi beneficiind de concursul masiv al tătarilor din Crimeea, Baiazid II a cucerit cele două cetăţi cheie pentru poziţia Moldovei ca putere pontică: Chilia şi Cetatea Albă.

Timp de trei ani, Ştefan a concentrat toate mijloacele ţării sale în lupta angajată pentru a redobîndi cetăţile pierdute. Eşecul încercării de a recuceri aceste cetăţi şi reacţia otomană — tentativa sultanului de a înscăuna un alt domn în Moldova (1485) — l-au silit pe Ştefan la una din cele mai grave iniţiative din întreaga sa domnie, care părea să anuleze rezultatele îndelungatului său efort de pînă atunci de a asigura independenţa ţării: închinarea de la Colomeea faţă de regele Cazimir al Poloniei (septembrie 1485). Faţă de refuzul Ungariei de a relua lupta cu turcii, singurul sprijin extern pe care se putea întemeia încercarea lui Ştefan era cel al Poloniei, ameninţată acum, la rîndul ei, de aşezarea durabilă a otomanilor pe ţărmul nordic al Mării Negre. Dar Polonia a folosit situaţia extrem de critică în care se afla Ştefan pentru a readuce Moldova la condiţia strictei vasalităţi care caracterizase odinioară relaţiile moldo-polone şi în virtutea căreia întreaga politică externă a ţării era subordonată intereselor polone.

Sprijinul militar acordat de Polonia lui Ştefan în încercarea acestuia de a recuceri Chilia şi Cetatea Albă, cotropite de otomani, s-a dovedit cu totul insuficient. Mai mult, Polonia a început negocieri de pace cu Poarta. Silit de conjunctura generală care eliminase orice speranţă de recuperare imediată a cetăţilor pierdute, Ştefan a negociat şi el pacea cu Imperiul otoman, în aşteptarea unei conjuncturi mai favorabile, şi a reluat plata tributului.

Dacă raportul de forţe general în lupta dintre Poartă şi puterile ostile acesteia nu i-a îngăduit marelui domn să-şi realizeze obiectivele în confruntarea cu otomanii, dacă a fost nevoit să accepte înstrăinarea cetăţilor cucerite de Baiazid II şi să plătească tribut sultanului, el a reuşit, totuşi, să asigure Moldovei cel mai favorabil statut cu putinţă faţă de Imperiul otoman. Faptul a fost recunoscut şi subliniat cu deosebită tărie de umanistul italian Filippo Buonaccorsi-Callimachus, care a îndeplinit în anii 1485-1486 şi funcţia de negociator între Polonia şi Poartă, în problemele privind Moldova. Referindu-se la rezistenţa opusă de români expansiunii otomane şi în special la cea a Moldovei, el a relevat în termenii cei mai răspicaţi statutul deosebit pe care au ştiut să şi-l asigure faţă de Imperiul

otoman cele două Ţări române în lupta lor eroică: „... *iar românii* — scrie Filippo Buonaccorsi — *după ce au respins armatele şi încercările acesteia* [ale puterii otomane] *s-au închinat prin tratate nu ca învinşi, ci ca învingători* [subl. *Ş.P.*]".

Pedepsirea agresorului

Instaurarea dominaţiei Porţii în Nordul Mării Negre şi pacea cu Moldova au creat o situaţie internaţională nouă, în funcţie de care Ştefan a reorientat politica externă a ţării. Sacrificiul acceptat de domn la Colomeea în 1485 îşi pierduse raţiunea de îndată ce Polonia refuzase să întreprindă un mare efort militar în scopul recuceririi Chiliei şi Cetăţii Albe şi începuse negocierile de pace cu Poarta. Cum pentru o nouă alianţă ofensivă împotriva otomanilor trebuia aşteptată o conjunctură favorabilă, Ştefan a căutat să dea o garanţie externă mai eficientă păcii, restabilind alianţa cu Ungaria (1489). Pe lîngă acest obiectiv primordial, de a aşeza noile raporturi cu Poarta sub protecţia unei alianţe cu puterea europeană cea mai interesată în îndiguirea expansiunii otomane, Ştefan a anulat închinarea de la Colomeea şi implicaţiile ei internaţionale: restabilind alianţa cu Ungaria, domnul Moldovei a respins, în fapt, înainte de a o face şi explicit, clauza cea mai gravă a angajamentului asumat faţă de regele Poloniei, care făcea din raportul feudo-vasalic dintre cele două ţări singura legătură externă admisă Moldovei. *Prin iniţiativa adoptată în 1489, Ştefan a restabilit libertatea de acţiune a Moldovei pe plan extern*, preocuparea dominantă a întregii sale politici. El a obţinut, totodată, din partea regelui Ungariei, o compensaţie teritorială pentru pierderile suferite în urma războiului cu turcii, primind cetăţile Ciceiului şi Cetatea de Baltă, cu titlu de feud. Domnul Moldovei a ştiut să extindă necontenit domeniul celor două cetăţi din care a făcut principalul punct de sprijin al influenţei exercitate de el în Transilvania, politică urmată şi de fiii săi, Bogdan şi Petru Rareş. Prin noua direcţie imprimată politicii externe a Moldovei, Ştefan a integrat ţara într-un sistem de alianţe menit să îngrădească tendinţele hegemonice ale Poloniei în Europa Centrală şi Răsăriteană.

Dar respingerea actului de

Matei Corvin

la Colomeea de către Ştefan a provocat reacţia imediată a regelui polon, care, în decurs de cîţiva ani, a dus la una din cele mai de seamă acţiuni militare întreprinse de Polonia în evul mediu tîrziu.

În 1490, la moartea lui Matei Corvin, Ştefan s-a opus încercării regelui Cazimir de a extinde influenţa politică polonă şi asupra Ungariei. Solicitat cu egală insistenţă de cei trei concurenţi la moştenirea coroanei ungare — Vladislav Jagiello, regele Boemiei, Maximilian de Habsburg, viitorul împărat al Germaniei, şi Ioan Albert, moştenitorul prezumtiv al coroanei polone — Ştefan, care atinsese acum apogeul prestigiului său internaţional, şi-a fixat opţiunile exclusiv în funcţie de preocuparea de a împiedica constituirea unui bloc politic polono-ungar, care ar fi periclitat grav statutul internaţional dobîndit de Moldova în urma unui îndelungat efort diplomatic şi militar. Încercarea lui Ioan Albert de a obţine coroana ungară deschidea perspectiva cea mai primejdioasă pentru Moldova, prin reunirea Poloniei şi Ungariei sub o conducere unică; de aceea Ştefan a respins propunerea acestuia. La început, el a susţinut candidatura lui Maximilian, dar, în cele din urmă, s-a raliat lui Vladislav Jagiello, care se angajase, în cursul negocierilor prealabile alegerii sale ca rege al Ungariei, să menţină legăturile externe ale ţării, inclusiv raportul statornicit cu Moldova.

Acţiunea lui Ştefan s-a desfăşurat în strînsă coordonare cu cnezatul Moscovei şi cu Hoarda tătarilor din Crimeea, ostile şi ele, pe de altă parte, uniunii polono-lituaniene. După încheierea păcii între marele cneaz al Moscovei, Ivan III şi Alexandru, marele duce al Lituaniei (februarie 1494), folosind conjunctura favorabilă creată de această pace, care elibera uniunea polono-lituaniană de efortul militar la care fusese supusă în Răsărit, Polonia s-a pregătit pentru soluţionarea problemei moldovene. La numai două luni după încheierea păcii cu Moscova, Ioan Albert s-a întîlnit la Levocea cu Vladislav Jagiello, regele Boemiei şi Ungariei, şi cu marele duce al Lituaniei. În centrul discuţiilor s-a aflat situaţia Moldovei, în cadrul larg al problemei orientale şi al încercării Poloniei de a elimina dominaţia otomană de pe ţărmul nordic al Mării Negre. Ţelul imediat al lui Ioan Albert era readucerea Moldovei sub vasalitate polonă şi înlocuirea lui Ştefan cu Sigismund Jagiello, cel mai mic dintre fraţii regelui polon. Pregătită şi desfăşurată în ciuda

opoziției formale a Ungariei, campania polonă din 1497 în Moldova s-a izbit nu numai de rezistența hotărîtă a țării, dar și de o remarcabilă grupare de forțe internaționale pe care abilitatea diplomatică a lui Ștefan a reușit să o opună ultimei mari încercări de subjugare a țării din timpul domniei sale. Nu numai că puternica oaste polonă adusă de Ioan Albert s-a dovedit incapabilă să cucerească Suceava, dar ea s-a văzut în primejdie de a fi angajată într-o mare confruntare cu Ungaria, precum și cu oștile otomane, tătare și muntene. În același timp, presiunea diplomatică exercitată de țarul Ivan III asupra marelui duce al Lituaniei a împiedicat participarea eficientă și la timp a trupelor lituaniene la acțiunea împotriva Moldovei. Deosebit de răspicat, regele Ungariei, Vladislav Jagiello l-a avertizat pe Ioan Albert fratele său, că nu putea lăsa fără ripostă încercarea polonă de a supune Moldova. Știind să folosească din plin tradiționala rivalitate polono-ungară și să ralieze toate forțele ostile expansiunii polone, Ștefan și-a asigurat una dintre armele victoriei. Pe drumul de înapoiere, oastea polonă a fost surprinsă în Codrul Cosminului și a suferit una dintre cele mai grave înfrîngeri din istoria medievală a Poloniei.

În mîinile voievodului — puterea păcii

Biruința asupra armatei polone și anihilarea proiectelor politice ale lui Ioan Albert au consolidat și mai mult poziția și prestigiul internațional al Moldovei. Erau întrunite acum toate elementele pentru ca acțiunea diplomatică a lui Ștefan, de emancipare a Moldovei de sub toate „protecțiile" străine, să se desăvîrșească; marea virtuozitate diplomatică a domnului, sprijinită pe un excepțional prestigiu militar, a reușit să neutralizeze cele trei forțe concurente (polonă, ungară și otomană) care amenințaseră deopotrivă Moldova. Împotriva Poloniei — cu care începuseră negocierile de pace — Ștefan și-a asigurat sprijinul Ungariei. Însemnătatea de prim plan a Moldovei și a atitudinii domnului ei pentru viitorul raporturilor dintre cele două regate era pusă în evidență cu cea mai mare fermitate de regele Vladislav al Ungariei, cînd îl invoca pe fratele său Ioan Albert să renunțe la o nouă agresiune și să încheie pacea cu Moldova (iunie 1498): *„Și deoarece în* [mîinile] *acestui voievod Ștefan se află toată temelia și toată puterea păcii și a liniștii între aceste ilustre regate* [Ungaria și Polonia], de aceea să spună domnii soli cît de des Maiestatea Sa [regele Vladislav], a rugat pe acea Maiestate [regele Ioan Albert] să nu-l tulbure pe acel voievod, ci să-l lase în pace, deoarece Maiestatea aceasta [Vladislav] nu îl poate părăsi fără a-și pierde credința și a-și încălca făgăduiala atît a sa cît și a regatelor sale". Ungaria și Polonia laolaltă erau amenințate de Ștefan cu o nouă apropiere de Poartă, evoluție asupra gravității căreia regele Vladislav îi atrăgea atenția fratelui său în cuprinsul aceleiași solii: „...lucru pentru care din nou și în chip insistent să-l roage [solii] pe Maiestatea Sa ca, pentru numele lui Dumnezeu, luînd seama la această primejdie atît de mare care ar putea duce chiar la năruirea casei și a familiilor ambilor regi, să binevoiască să-l lase în pace pe voievod și pe urmașii săi și stăpînirea sa și să și-l împace și să-i dea asigurări efective, pentru ca pe viitor să nu mai aibă a se teme și a se îndoi, căci altminteri s-a isprăvit cu acela și cu Maiestatea Sa și cu toate aceste regate. Nu numai că va spori puterea turcului dacă amintitul voievod i s-ar asocia, dar același lucru va fi silit să facă și munteanul".

Sub presiunea acestor considerente, Ioan Albert a încheiat pacea cu Moldova; textul tratatului, semnat de Ștefan în iulie 1499, a așezat pe temelii noi raporturile dintre cele două țări. Un tratat de pace și alianță, fără urmă de referință la vechile raporturi de dependență, consfințea înfrîngerea suferită de Ioan Albert în Moldova și renunțarea de către Polonia la condițiile impuse în 1485 lui Ștefan la Colomeea. Esența acestei noi realități, care se afla la temelia raporturilor Moldovei cu Polonia, ca și cu Ungaria de altminteri, este exprimată în chipul cel mai limpede în însemnarea finală de pe proiectul de reglementare a raporturilor ungaro-polone, care preceda cu două luni încheierea păcii moldo-polone. Însemnarea, datorată însuși regelui Ungariei, surprinde laconic întregul drum parcurs de Moldova, pe plan internațional, de la înscăunarea lui Ștefan: *„Aceste articole se consideră încheiate în măsura în care cele care îl privesc pe voievod, însuși voievodul Moldovei le va accepta. Vladislav rege a subscris cu mîna proprie"*. Vladislav înțelesese așadar că apusese vremea în care cele două regate puteau impune Moldovei clauze potrivnice intereselor ei.

Înscăunat în domnia Moldovei în primăvara anului 1457, Ștefan asumase conducerea unei țări asupra căreia mari puteri își disputau cu înverșunare dominația. De-a lungul unei domnii care a durat aproape cincizeci de ani, Ștefan a reușit să îngrădească și apoi să înlăture imixtiunea străină din viața internă a Moldovei, să-i asigure independența și să facă din țara sa un factor însemnat al relațiilor internaționale în Europa Răsăriteană și Sud-Estică.

Întemeindu-și acțiunea pe o forță armată remarcabilă, care a rezistat amenințărilor celor mai grele, Ștefan a înfrînt încercările Ungariei, Imperiului otoman și Poloniei de a domina Moldova.

La moartea sa, marele voievod lăsa urmașilor o țară stăpînă pe destinele ei al cărei statut, înscris în tratate internaționale, era recunoscut de cele trei mari puteri care, rînd pe rînd, se străduiseră zadarnic să îngenuncheze Moldova.

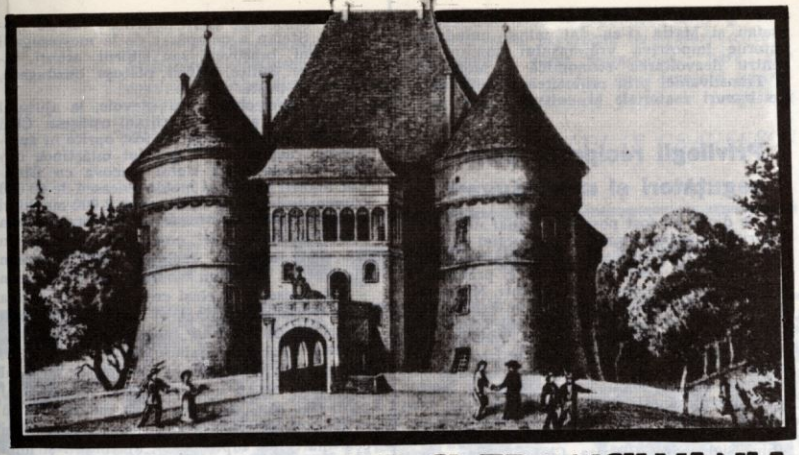

ȘTEFAN CEL MARE ȘI TRANSILVANIA

Acad. ȘTEFAN PASCU

Prin politica sa înțeleaptă, Ștefan a încercat și, în bună măsură, a reușit să unească cele trei țări românești în lupta comună antiotomană, oferind prilej justificat — între mulți alții — unui cronicar de la curtea voievodului Transilvaniei Bartolomeu Dragffy să-l socotească „bun apărător al țării și al poporului său... gata să moară pentru ai săi". Cronicar căruia i se alătură brașovenii, care adresează viteazului, înțeleptului și dreptului domn scrisoarea din 26 aprilie 1478, prin care, cerîndu-i ajutor împotriva otomanilor, îl socotesc „ales și trimis de Dumnezeu pentru cîrmuirea și apărarea Transilvaniei". De aceea, „cu mare dor și dragoste" rugau pe Ștefan să binevoiască a se grăbi și a se apropia „de părțile acestea spre a le apăra".

Mai presus de toți aceștia, poporul român — din Moldova și, deopotrivă, din Țara Românească și Transilvania — i-a conferit încă în timpul vieții și, de asemenea, după moarte aureola de erou și viteaz neîntrecut.

Legăturile lui Ștefan cel Mare cu Transilvania au fost multiple și de durată, deși, la scurt timp după urcarea pe tron, marele voievod a avut confruntarea cu Matia Corvinul, regele Ungariei.

În lunile noiembrie-decembrie 1467, Matia, cu o oaste numeroasă, a trecut munții, a devastat și a distrus tîrgurile moldovene întîlnite în cale, ducînd cu el un pretendent la tronul Moldovei. Ștefan n-a lăsat răgaz înfăptuirii acestor planuri. Ceea ce s-a întîmplat e povestit de cronicile vremii în chip diferit, după interesele domnului pe care îl slujeau cronicarii respectivi. De aceea, cuvîntul unor cărturari care nu slujeau nici pe domnul moldovean, nici pe craiul Matei poate avea deplină obiectivitate: „Stăpînea atunci întreaga țară [Moldova] — scrie cronicarul italian Petrus Ranzanus — un bărbat de o energie fără pereche, al cărui nume era Ștefan. Acesta, după ce și-a adunat dintre oamenii săi de jos *(ex sui popularibus)* o mare mulțime de oșteni, după miezul nopții se grăbi, prin prietenii săi, să dea foc tîrgului [Baia] din mai multe părți, pentru ca regele și toți oamenii săi, amețiți de somn și de vin, să fie prefăcuți în cenușă. Iar apoi acesta [Ștefan] deodată a atacat oastea regelui [și] a cîștigat victoria".

Și cu acest prilej, poporul a căutat să scoată în evidență simțul de dreptate al lui Ștefan. Ecoul victoriei s-a păstrat vreme de sute de ani în conștiința populară, inclusiv a sătenilor din Transilvania. Un țăran din Runcul-Salvei, din părțile Năsăudului, povestea, pe la începutul veacului nostru, că Matia și oastea sa „dormeau tun, fiind trudiți și ei de drumul ce-l făcură", dar Ștefan n-a vrut să profite de această stare în care se găseau potrivnicii săi, ci „să se lupte în luptă dreaptă". De aceea, a trimis doi feciori voinici să le spună „că a venit Ștefanul moldovenilor, dar pizmașii buimăciți de somn și de frică au început să se taie și să se puște între ei".

După bătălia de la Baia, prețuindu-și vitejia și chibzuind mai temeinic asupra primejdiei otomane, deopotrivă de amenință-

În imagine: castelul de pe domeniul Cetatea de Baltă, posesiunea lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi în Transilvania.

toare pentru popoarele de sub cîrma lor, Ştefan şi Matia şi-au dat mîna, unindu-şi puterile împotriva vrăjmaşului comun, şi pentru dezvoltarea economică a Moldovei şi Transilvaniei prin mijlocirea schimburilor de bunuri materiale şi culturale.

Privilegii reciproce pentru negutători şi meşteşugari

Cele dintîi au fost posibile şi chiar necesare datorită complimentarităţii producţiei de bunuri dintre Transilvania şi celelalte două ţări româneşti, ceea ce înlesnea şi pretindea intensificarea schimbului de mărfuri. Moldova şi Ţara Românească solicitau din Transilvania produse meşteşugăreşti pentru cele mai felurite trebuinţe: îmbrăcăminte (postavuri, pînză, mătase, pălării, mantale, blănuri), unelte gospodăreşti şi agricole, podoabe şi arme de diferite feluri. Negustorii din cele două ţări româneşti de la Răsărit şi Sud de Carpaţi vizitau, pentru procurarea acestor produse, tîrgurile şi iarmaroacele din Braşov, Sibiu, Sighişoara, Bistriţa, Cluj şi, chiar, din Oradea. În schimbul produselor meşteşugăreşti ei ofereau produse agricole, animale şi produse animaliere. La rîndul lor, negustorii transilvăneni erau chemaţi în Moldova şi Ţara Românească, iar pentru încurajarea activităţii lor, voievozii acestor ţări le ofereau condiţii avantajoase, cuprinse în tratate şi privilegii.

Un astfel de îndemn a adresat Ştefan cel Mare negustorilor din Braşov şi Ţara Bîrsei chiar în anul ocupării tronului, pentru ca în anul următor (1458) să le reînnoiască un privilegiu mai vechi (de la Alexandru cel Bun), îndemnîndu-i „să vină în bună voie cu marfa lor, cîtă vor avea... şi să fie volnici şi slobozi să umble prin toată ţara domniei mele şi prin oraşe şi tîrguri, ca să-şi vîndă marfa lor". Chemarea s-a repetat periodic, de-a lungul întregii domnii, însoţită şi de acordarea altor privilegii. Aşa, de pildă, după victoria de la Vaslui (1475), Ştefan a adresat o chemare tuturor negutătorilor din Transilvania, „să fie slobozi să vină în bună voie şi fără zăbavă cu toată marfa lor şi să vîndă şi să cumpere slobod şi în bună voie şi fără piedică şi fără pagubă fie pe vreme de pace, fie pe vreme de răzmeriţă". Aceleaşi condiţii, chezăşuite prin scrisori emise din cancelaria regelui Matia Corvinul, li s-au oferit şi negutătorilor moldoveni în Transilvania — semn al bunelor relaţii statornicite între cele două ţări.

Legături strînse au existat şi pe alte planuri. Tineri moldoveni şi-au făcut ucenicia şi au învăţat în oraşele transilvănene diferite meşteşuguri: tunderea postavului, croitoria, pălărieritul, cizmăria. Şi n-au fost rare cazurile cînd meşteri din Transilvania au fost chemaţi în Moldova şi Ţara Românească pentru a-şi dovedi măiestria.

Un mare volum al comerţului cu transilvănenii a fost determinat de nevoile înzestrării oştirii pe care marele domn a organizat-o în vederea confruntării cu forţele otomane. Ştefan a cumpărat de la meşteşugarii bistriţeni, braşoveni sau sibieni, arcuri, săgeţi, săbii, suliţe, coifuri, platoşe, buzdugane, pumnale, puşti.

Iar atunci cînd a fost nevoie, la ajutorul material s-a adăugat sprijinul ostăşesc. Cînd în 1475 oştile otomane au fost oprite în apropierea Vasluiului, în unghiul mlăştinos format de confluenţa rîului Racova cu Bîrladul, alături de oastea moldovenească de 40 000 oameni au luptat şi 5 000 secui, 2 000 maghiari şi 2 000 polonezi, care au învins puzderia celor 120 000 ieniceri, comandaţi de unul din cei mai încercaţi generali turci, Soliman Hadîmbul[1]. „Ştefan voievodul moldovean — mărturiseşte acelaşi cronicar de la curtea voievodului Bartolomeu Dragffy — cu secuii noştri şi cu românii [muntenii] şi rutenii, adunaţi grabnic, punîndu-se în fruntea lor, s-a împotrivit bărbăteşte turcilor, în mijlocul ţării sale, ca un bun părinte al patriei şi al neamului său, fiind gata să moară pentru ai săi şi avînd timp de trei zile şi de trei nopţi cele mai grele lupte cu ei, ajutîndu-i şi mila dumnezeiască a biruit şi a dat pe turci cu totul pieirii".

În anul următor, cînd însuşi sultanul Mohamed II, cuceritorul Constantinopolului a luat conducerea unei armate de 150 000 oameni ajutorul lui Matia n-a putut sosi la timp şi Ştefan a fost nevoit să înfrunte forţele otomane, la Războieni, doar cu 12 000 oameni. Oastea moldovenească a fost înfrîntă, dar în vara aceluiaşi an[2], cu noua oştire, alcătuită tot din ţărănime şi cu ajutorul trimis de regele Matia, Ştefan a pornit în urmărirea armatei otomane, încît retragerea acesteia s-a transformat într-un adevărat dezastru.

Prietenia dintre Ştefan şi Matia s-a manifestat şi în fapta regelui Matia care a dăruit voievodului Moldovei — la 1478 — două cetăţi în Transilvania, înconjurate de frumoase domenii — Ciceiul cu 40 sate, şi Cetatea de Baltă cu 9 sate. Cele două cetăţi cu domeniile lor au fost sporite de Ştefan cu alte moşii cumpărate în diferite părţi ale Transilvaniei. Acestora li s-au adăugat, întregind influenţa şi stăpînirea domnului moldovean în ţara românească intracarpatică, întemeierea Episcopiei Vadului de pe domeniul Ciceu, pentru care a construit o biserică în stil moldovenesc; de asemenea, a acordat sprijin românilor din Feleacul Clujului pentru a-şi construi o biserică impunătoare. Prin pîrcălabii, juzii şi cnezii numiţi de el pe domeniile sale din Transilvania, prin episcopii şi preoţii de sub jurisdicţia Vadului şi Feleacului, viteazul domn moldovean stăpînea, în fapt, asupra unei mari părţi a Transilvaniei.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1/1975; 7/1976.

„Eroicele lupte ale minerilor din august 1929 — reprimate sîngeros de regimul burghezo-moşieresc — au constituit o viguroasă afirmare a combativităţii revoluţionare a întregii noastre clase muncitoare, care, sub conducerea partidului comunist, s-a dovedit a fi cea mai devotată apărătoare a intereselor poporului, cea mai consecventă forţă de progres a ţării".

NICOLAE CEAUŞESCU

50 ani de la greva din Lupeni

MINERII PE BARICADELE LUPTEI REVOLUŢIONARE

M. C. STĂNESCU

Dimineaţa zilei de 5 august 1929. Sub o ploaie măruntă, miile de muncitori mineri, metalurgişti şi constructori din Lupeni, din schimbul de dimineaţă, au plecat spre locurile de muncă. Dar ei n-au mai coborît, ca de obicei, în adîncurile pămîntului, nu au mai început lucrul în ateliere, nu au mai pornit munca la separaţii, unde se alegea cărbunele de steril. În acea zi, ei au dat o luptă hotărîtă împotriva exploatării crunte exercitate de patronii Societăţii anonime „Lupeni", înscriind în istoria mişcării noastre muncitoreşti prima mare bătălie de clasă din şirul luptelor iniţiate şi conduse de Partidul Comunist Român în perioada 1929-1933 şi una din cele mai importante greve din acel an pe plan internaţional.

Un contract înrobitor și consecințele sale

Ani la rînd, Valea Jiului a reprezentat arena în care s-au înfruntat, cu virulență, interesele de clasă ale diferitelor grupări ale burgheziei, îndeosebi ale celor din jurul partidelor liberal și național-țărănesc. Fuga după realizarea unor cîștiguri mari a fost însoțită de intensificarea exploatării muncitorilor, creîndu-le acestora o situație social-economică deosebit de grea, situație agravată și mai mult de primele simptome ale marii crize economice care avea să zguduie peste puțin timp întreaga lume capitalistă, inclusiv România.

Starea materială precară a minerilor se înrăutățise în chip deosebit prin contractul colectiv de muncă ce le fusese impus, în anul 1926, de conducerea Societății anonime „Lupeni", (contracte similare funcționau și în celelalte exploatări miniere din Valea Jiului). Prin prevederile contractului din 1926 se desființase minimumul de salariu garantat, fiind înlocuit cu așa-zisul „salariu mediu", ce reprezenta o sumă calculată după bunul plac al patronilor. Un miner putea cîștiga cel mult 2 000 lei pe lună, în vreme ce membrii Consiliului de administrație — 20 la număr — au încasat în 1928, de exemplu, suma de 11 551 000 lei, adică peste 48 000 lei pe lună, în medie, fiecare dintre ei. În plus salariile muncitorilor erau considerabil diminuate prin practica „ștergerii vagonetelor": vagonetele cu cărbune, socotite — de cei însărcinați cu supravegherea — insuficient de pline, erau anulate. Or, salariul mediu se calcula după numărul de vagonete scoase la suprafață. Acumulînd datorii anticipate, mulți mineri nu mai încasau nimic la sfîrșitul lunii.

Contractul din 1926 a avut și alte urmări grave asupra muncitorilor, îndeosebi a celor cu familii numeroase. Pentru a nu le plăti sumele prevăzute pentru membrii familiei, patronii au recurs la masive concedieri în rîndurile lor, angajînd de preferință bărbați necăsătoriți sau fără copii. La toate acestea se adăuga șomajul cronic — la sfîrșitul anului 1928 în Valea Jiului fiind în perspectivă închiderea a încă patru mine, ce ar fi lăsat pe drumuri alți 2 000 mineri. Muncitorii concediați erau scoși din casele ce aparțineau Societății. Ziua de lucru ajunsese la 10 ore.

Prevederile nedrepte ale contractului amintit, scumpirea continuă a alimentelor și produselor de strictă necesitate au determinat pe minerii, metalurgiștii și constructorii din Lupeni să denunțe, la 30 noiembrie 1928, contractul colectiv, cerînd încheierea altuia care prevedea salarii mărite cu 40 la sută, ziua de muncă de opt ore efectiv ș.a.; toate organizațiile sindicale din Valea Jiului au aderat la aceste revendicări.

Neținînd seama de situația muncitorilor din Lupeni, conducerea Societății a tărăgănat cît a putut începerea tratativelor pentru noul contract pe anul 1929 și apoi a obținut, prin hotărîrea de arbitraj din 8 aprilie 1929, a primului președinte al Tribunalului Deva, impunerea unui contract asemănător celui din 1926. Tărăgănarea judecării recursului înaintat de muncitori Înaltei Curți de Casație, a sporit nemulțumirile.

Muncitorii au adresat o serie de memorii guvernului național-țărănesc, care în timpul cît fusese în opoziție și mai ales în campania electorală, făcuse numeroase promisiuni demagogice. Veniți la putere național-țărăniștii au uitat repede promisiunile, numeroasele întîmpinări ale minerilor rămînînd fără rezultate concrete. Purtarea brutală față de muncitori a unor reprezentanți ai Societății anonime „Lupeni", continua creștere a șomajului, la care se adăuga reducerea zilelor de lucru și lipsa de măsuri de ajutoare a celor rămași fără lucru iată tot atîtea elemente care au făcut să crească nemulțumirea profundă ce domnea în rîndul minerilor. „Muncitorii din Valea Jiului — avea să recunoască deputatul țărănist N. Ghiulea în ședința Parlamentului din 11 decembrie 1929 — sînt robi... Robi prin salariile de mizerie plătite de Societatea [minieră], robi prin suferințele pe care trebuie să le îndure din partea conducătorilor Societății".

În vara anului 1929, cum scria *Viața muncitoare*, „curentul unanim era pentru declararea grevei generale, ca protest împotriva tărăgănării soluționării conflictului [dintre muncitori și patroni] și pentru lupta hotărîtă de a-și cuceri revendicările". Ca urmare a indicațiilor Partidului Comunist Român — care avea în Valea Jiului o puternică organizație — în dimineața de 4 august, activul revoluționar din Lupeni — întrunit la inițiativa comuniștilor — a hotărît declanșarea grevei și a început mobilizarea oamenilor. Consfătuirea a constituit pasul hotărîtor în declanșarea luptei unite a tuturor muncitorilor din Lupeni — mineri, metalurgiști, constructori — indiferent de apartenența politică (comuniști, social-democrați, membri ai sindicatelor unitare). La consfătuire s-a reliefat că șansa reușitei grevei constă în ocuparea de către mineri a uzinei electrice — inima întregii activități din mine — idee formulată de muncitori încă din perioada aprilie-iulie 1929.

Nici un miner în subteran!

Intrarea în grevă au declanșat-o minerii de la exploatarea „Ileana". La ora 5.30, conform programului, ei s-au prezentat la lămpărie, dar nu și-au ridicat lămpile. „Nici unul nu-și adusese mîncare — așa cum obișnuia — și foarte puțini își aduseseră uneltele ce sînt obligați a-și procura și care constituiesc proprietatea lor", declara unul dintre martori. La ora 5.45, un grup de muncitori, în frunte cu Felix Voicici, s-a prezentat la inginerul șef al exploatării, cerîndu-i să discute din nou revendicările lor, inclusiv calcularea cîștigurilor. Inginerul șef nu a acceptat să stea de vorbă, trimițîndu-i în mină. Ei însă au refuzat. Între timp, în fața biroului s-au adunat 150 muncitori. În aceste condiții, la ora 6.45, șeful exploatării a dat dispoziție să se suspende lucrul pentru acea zi.

Concomitent și minerii de la altă exploatare, „Victoria", au refuzat să intre în mină.

Aici conducerea a preluat-o minerul Ioan Domocoş. Îndemnurile şefului exploatării, de a-i determina să înceapă lucrul, n-au fost luate în seamă de greviştii care, la ora 6.20, au predat lămpile şi au plecat spre mina „Aurelia". Şi minerii de aici refuzaseră să intre în mină. Cele două grupuri de muncitori, de la „Victoria" şi „Aurelia", s-au unit şi s-au îndreptat spre mina „Carolina". Aici, majoritatea oamenilor se afla, de asemenea, afară, aşteptînd cuvîntul de ordine privitor la grevă. Un număr redus apucase însă să intre în şut. De aceea, sub conducerea lui I. Domocoş, s-au constituit grupuri care au pătruns în adîncuri şi i-au scos pe aceştia la suprafaţă. Greviştii şi cei ce s-au aflat în fruntea lor au avut o grijă deosebită ca nimeni să nu rămînă în subteran, din două motive: pentru a evita orice accident şi a nu da pretext autorităţilor şi conducerii societăţii să-i acuze de stricăciuni produse minelor.

În jurul orei 8, minerii de la cele trei exploatări s-au îndreptat spre mina „Ştefan", unde de la ora 7.15, veniseră şi greviştii de la mina „Ileana", în frunte cu Felix Voicici. Între timp, ei ocupaseră intrarea în mină şi gara, împiedicînd manevrarea locomotivei. La mina „Ştefan" se aflau, astfel, adunaţi toţi minerii grevişti din schimbul de dimineaţă. Şi la această exploatare, greviştii s-au îngrijit ca toţi cei care apucaseră să intre în subteran să iasă la suprafaţă. De altfel, pînă la ora 12, din subteran au fost scoşi toţi oamenii şi caii folosiţi la tractarea vagonetelor.

Către ora 9.40, toţi greviştii s-au adunat la uzina electrică. Un grup a pătruns în sala cazanelor şi a stins focul, a dat drumul aburului şi a oprit pompa de apă. În acest fel, producerea curentului electric a încetat. Nici o defecţiune tehnică sau stricăciune nu avea să se producă în timpul cît instalaţia s-a aflat în stăpînirea muncitorilor.

Sosit în grabă la Lupeni, prefectul Ştefan Rozvan l-a chemat pe Teodor Munteanu, preşedintele sindicatului independent (sindicatul minerilor din Lupeni desprins în mod unilateral la 12 mai 1929 din Uniunea muncitorilor mineri) şi, după o discuţie scurtă, l-a trimis la uzina electrică, spre a cere greviştilor să alcătuiască o delegaţie pentru tratative. Muncitorii au cerut ca prefectul să vină în mijlocul lor şi să trateze cu toată masa de oameni. În dialogul care a avut loc între grevişti şi prefect — acesta s-a deplasat, în cele din urmă, în curtea uzinei — mulţimea a declarat răspicat că nu va înceta lupta şi nu va elibera uzina electrică decît după satisfacerea revendicărilor.

Tratativele au continuat în sala de festivităţi a Palatului Cultural între o delegaţie de 100 persoane (cei mai hotărîţi mineri) şi autorităţi, cărora li s-au adăugat reprezentanţii Societăţii „Lupeni", în frunte cu Francisc Frey, directorul general adjunct.

Membrii delegaţiei au exprimat ferm, fără echivoc, poziţia masei de mineri. „Ei au răspuns — declara Ştefan Rozvan — că uzina, fiind unica lor armă, n-o eliberează". Francisc Frey i-a spus prefectului că din cauza opririi curentului s-ar putea produce daune grave în mine şi i-a cerut să ia măsuri în consecinţă. Afirmaţia directorului era eronată, fiind menită să determine autorităţile să ia măsuri de evacuare a uzinei. În realitate, cum a stabilit comisia de anchetă, întreruperea curentului electric putea dura 3-4 zile fără a se produce nici o defecţiune în subteran. Pe de altă parte, reprezentantul Societăţii n-a acceptat nici una din cererile greviştilor.

Prefectul a întrerupt tratativele, cerînd delegaţilor să transmită muncitorilor ca în termen de două ore să evacueze uzina, altfel va lua măsuri drastice. Cei 3 000 grevişti au hotărît însă continuarea grevei.

Rozvan a telegrafiat ministrului de Interne, Al. Vaida-Voevod, despre agravarea situaţiei. Apoi, dîndu-şi seama că numai cu cei 45 jandarmi pe care-i avea în acel moment nu putea evacua cu forţa uzina electrică, a cerut, telefonic, de la Deva, o companie de soldaţi de la Regimentul 4 grăniceri şi l-a chemat la Lupeni pe primul procuror al Tribunalului Hunedoara. De la început, deci, autorităţile şi-au dezvăluit intenţia de reprimare a grevei cu ajutorul forţei armate.

În cele aproape 24 ore, cît au ţinut ocupată uzina, greviştii, însufleţiţi de Ion Ionescu, Ion Domocoş, Felix Voicici, Nicolae Moga şi Gavrilă Vitoş, n-au slăbit nici un moment hotărîrea de luptă. Minerul Gheorghe Vraja — ce s-a numărat şi el printre organizatori — avea să declare ulterior: „În timpul cît am fost la uzină, toată lumea striga şi chiar eu am strigat că nu plecăm de la uzină pînă nu ne dă contractul colectiv, căci ne-au mînţit destul, de nouă luni de zile".

Gloanţe, în loc de dreptate

Apropiindu-se seara, Gheorghe Vraja a propus să se constituie gărzi care să asigure paza uzinei şi să mobilizeze pe toţi minerii la acţiune: „Tovarăşi, spunea Ion Ionescu, trebuie să alegem gărzi de cîte 5 oameni, care să meargă prin colonii şi să aducă toţi lucrătorii care sînt pe acasă aici, să ne ajute în timpul luptelor, căci dacă vin cătanele şi nu sînt oameni mulţi, ne împrăştie". Acelaşi apel l-a adresat, în limba maghiară, numeroşilor mineri maghiari, înfrăţiţi cu fraţii lor de luptă români — minerul Ion Domocoş. Mulţimea a răspuns acestor propuneri, într-un glas: „Mergem, mergem". S-au alcătuit şase asemenea gărzi, avînd în frunte pe minerii Gheorghe Vraja, Aron Pop, Nicolae Moga ş.a., care au plecat spre coloniile muncitorilor. Ele au revenit la uzină cu muncitori, mulţi dintre ei însoţiţi de soţiile şi chiar de copiii lor.

Pe de altă parte, tînărul Gavril Vitoş, Eugen Incze, Iosif Barna, Kovács Bene ş.a. au iniţiat trimiterea unei delegaţii de muncitori grevişti la tovarăşii lor de la mina din Vulcan, spre a-i anunţa despre desfăşurarea grevei din Lupeni şi pentru a le cere să intre şi ei în grevă.

Toată noaptea de 5 spre 6 august 1929, voinţa de luptă a greviştilor a rămas de neclintit.

Ca urmare a dispozițiilor date de prefect, în noaptea de 5 august, din Deva au venit la Lupeni circa 200 soldați. Cu același tren au sosit și alți reprezentanți ai autorităților. S-a constituit, astfel, un adevărat stat major care, în timpul nopții, a elaborat un minuțios plan de luptă pentru a înfrînge greva.

După îndelungate discuții, pretextînd pericolul iminent pentru existența minelor, autoritățile au hotărît ca trupa și jandarmii să se deplaseze la uzină. În dimineața zilei de 6 august, atmosfera devenise deosebit de încordată. Sutele de muncitori, aflați la acea oră pe scena luptei, stăteau umăr lîngă umăr pe laturile de Nord, Vest și Sud-Vest ale sălii cazanelor. Spațiul restrîns nu permitea nimănui să facă vreo mișcare. Trupa era așezată la numai cîțiva metri de greviști, avînd în spate un canal de doi metri adîncime și 1,5 m lățime, încît soldații nu puteau să-și facă loc decît în direcția muncitorilor.

Prefectul a cerut greviștilor să se împrăștie în liniște, căci altfel armata și jandarmii vor primi ordin să tragă în ei. În același fel le-au vorbit ofițerii și alți reprezentanți ai autorităților. Greviștii au refuzat cu hotărîre. Relatînd aceste clipe de mare încordare, un reprezentant al Societății, inginerul G. Socolescu, care a stat în mijlocul greviștilor aproape tot timpul, spunea: „Greviștii petrecură noaptea în curtea și împrejurimile centralei electrice. Parte din ei, constituiți în echipe, cutreierară coloniile toată noaptea... Între timp, se lumineazǎ de ziuă; o dimineață acoperită, umedă. Autoritățile, însoțite de soldați și jandarmi, se apropie de uzină. Gornistul sună. Procurorul face somațiile legale. Prefectul le vorbește. Ofițerii, de asemenea. Nimeni nu ascultă... Inutilă orice stăruință".

La ora 5.40 jandarmii au primit ordinul să treacă podețul de peste canal și să-i împingă înapoi cu patul puștii pe greviști, să evacueze curtea și să pătrundă în uzină. Jandarmii s-au apropiat de muncitori, lovindu-i cu patul armei și cu baionetele. Greviștii s-au apărat cu brațele, iar unii dintre ei cu scînduri sau bare de metal, retrăgîndu-se, treptat, spre clădirea birourilor; curtea, în spate, era mai largă, dar aici se aflau grănicerii, astfel că distanța, și așa foarte mică, dintre aceștia și greviști s-a redus și mai mult. În busculada creată s-a tras un foc de armă, tînărul Gavrilă Vitoș, în vîrstă de 23 ani, miner la exploatarea „Carolina", unul dintre organizatorii principali ai grevei, fiind lovit mortal. Datorită derutei create s-a tras apoi în plin, în rîndurile din față. „Împușcăturile nu au ținut mai mult ca un minut" — declara Ștefan Rozvan. Autoritățile au ordonat încetarea împușcăturilor, dar căzuseră morți pe loc 13 muncitori și 14 grav răniți. Pînă seara, cifra celor morți s-a ridicat la 20, iar în zilele următoare au mai decedat doi. Majoritatea celor împușcați aveau sub 36 ani. Numărul răniților s-a ridicat la 56.

Începînd din după-amiaza de 6 august s-a declanșat o amplă operațiune de urmărire a greviștilor. Cei prinși au fost anchetați de organele judiciare. Întreaga zonă a fost pusă sub regimul stării de asediu. Noi forțe represive au fost aduse grabnic spre a se asigura „liniștea" și „ordinea".

Chiar și după săvîrșirea acestor crime, autorităților le-a fost teamă de o nouă ridicare la luptă. De aceea, la înmormîntarea minerilor uciși, care a avut loc în ziua de 7 august 1929, au permis ca în jurul fiecărui sicriu, încadrat de armată, să meargă numai rudele apropiate ale decedatului.

După mai bine de doi ani de tergiversare a judecării, 44 din cei 76 greviști arestați (printre ei I. Ionescu, F. Voicici, I. Domocoș, Gh. Vraja) au fost condamnați la închisoare pe termene pînă la trei ani, în pofida protestelor apărătorilor, între care s-a numărat și avocatul comunist Lucrețiu Pătrășcanu.

Injustețea judecării și condamnării greviștilor, a fost subliniată cu tărie și de C. Buciucov, judecător de ședință, care făcînd opinie separată, declara între altele: „Ordonanța nu este decît o cumulare de contraziceri și erori de drept, dar dovezi nu există... Ne găsim în prezența unui proces neserios și din considerațiunile de ordin juridic acuzații trebuie să fie achitați; o sentință de condamnare numai cu nesocotirea legii și ignorarea faptelor s-ar face".

Eroica luptă de la Lupeni, din 5-6 august 1929, organizată de Partidul Comunist Român, a reprezentat punctul culminant al neîntreruptului șir de acțiuni revoluționare ale acestui brav și hotărît detașament al proletariatului din România.

Ea a inaugurat, în România, metoda luptei prin ocuparea fabricii, fiind printre primele greve de acest fel pe plan internațional.

Glorioasă ridicare la luptă solidară a oamenilor muncii români, maghiari și de alte naționalități din Valea Jiului — se sublinia într-un raport de partid din toamna anului 1929 — „reprezintă unul din cele mai strălucite exemple, este unul din factorii care demonstrează că la noi începe perioada unui nou avînt al mișcării revoluționare... ea trebuie să fie înscrisă cu litere de aur în istoria mișcării revoluționare".

Jertfele eroilor greviști de la Lupeni în memorabilul august 1929, ca și în celelalte bătălii de clasă din anii următori împotriva patronilor, n-au fost zadarnice. Ele rodesc azi, cînd Valea Jiului se prezintă ca o expresie vie a transformărilor socialiste înfăptuite de harnicul nostru popor, sub conducerea înțeleaptă a Partidului Comunist Român, în frunte cu secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Realizările de seamă obținute în industria minieră, modernizarea și extinderea ei se integrează organic în progresele fără precedent înregistrate de economia noastră în anii construcției socialiste. La marea adunare populară ținută la Petroșani, în ziua de 9 noiembrie 1977, tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia: „Am putut constata cu satisfacție, cu prilejul vizitei făcute în trei mine, la Uzina de utilaj minier, precum și în discuțiile cu reprezentanții minerilor, că în toată Valea Jiului se acționează cu fermitate și hotărîre pentru realizarea cu succes a sarcinii de a da patriei mai mult cărbune, de a contribui la dezvoltarea generală a României socialiste".

2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

RĂDĂCINI STRĂVECHI

Dr. LUCIAN CHIȚESCU,
șef de secție, Muzeul de istorie al R.S. România

Unitatea etnico-lingvistică a poporului geto-dac, vitalitatea și stadiul avansat al civilizației sale, vechimea sa milenară neîntreruptă pe același teritoriu sînt elemente ce și-au pus amprenta puternică asupra evoluției poporului dac chiar și după transformarea unei părți a vechii Dacii în provincie a Imperiului roman. Vasile Pârvan scria cu îndreptățire că în lipsa acestor elemente de unitate și durabilitate ale civilizației geto-dace „întregul romanism al provinciei Dacia ar fi fost măturat după cîteva generații dacă s-ar fi redus la propriile sale forțe. Mai întîi a fost marea Dacie care i-a venit în ajutor romanizîndu-se în întregime. Nu numai Transilvania, Banatul și Oltenia, dar și Muntenia și Moldova au primit încetul cu încetul, prin legăturile de rasă și interese cu Dacia romană pe de o parte, cu Moesia getică[1], pe de alta, forma romană a vieții, cu atît mai mult cu cît aceasta era înainte de toate o viață rurală (**subl.** L.C.)". **Faptul acesta ne-a fost dovedit de numeroasele descoperiri arheologice efectuate în așezările dacilor liberi de la Vest și Est de Dacia romană, adică în Crișana, Muntenia și Moldova. De altfel, tot Pârvan arăta că „romanii n-au putut prinde rădăcini** decît acolo unde au putut deveni țărani. Bazinul Dunării este o regiune clasică a agriculturii încă din neolitic... (**subl.** L.C.)".

Popor așezat, permanent legat de pămînt

Rolul fundamental al poporului dac ca element constitutiv al poporului român este dat, în afara contribuției sale etnice, lingvistice și culturale, de transmiterea directă la români a formei sale tradiționale de organizare — *obștea sătească*. În Dacia cucerită, romanii au înlocuit numai forma superioară de organizare politică — regatul dac, prin statul sclavagist cu osatură orășenească —, dar n-au putut desființa, mai cu seamă în mediul sătesc precumpănitor, vechea formă de organizare a obștiilor teritoriale. Aceasta a continuat să existe și după anul 106, atît în Dacia romană, cît și în Dacia liberă. După retragerea armatei și administrației romane, organizarea de stat sclavagistă impusă de cuceritori a dispărut, orașele și-au încetat și ele existența, viața ruralizîndu-se în întregime. Forma de organizare politică și socială a populației rămasă în Nordul Dunării a fost obștea sătească. „Continuitatea obștilor pe teritoriul țării noastre de la geto-daci pînă la fondarea statelor feudale — subliniia, cu deplin temei, istoricul P.P. Panaitescu — înseamnă continuitatea poporului român în Dacia ca popor așezat, teritorializat, permanent legat de pămînt".

Combătînd teoria absurdă a golirii Daciei de toți locuitorii săi, Pârvan arăta că „odată cu ordinul de evacuare a Daciei, toți soldații și funcționarii, oamenii de afaceri au plecat. Și odată cu aceasta orașele muriră. Dar țăranii pe peticul lor de pămînt, au rămas. Ei erau, după 150 ani de cucerire, foarte numeroși, alături de dacii liberi ce fuseseră colonizați în Dacia romană și de dacii locali". La rîndul său, Nicolae Iorga considera că „însemnătatea părăsirii oficiale a Daciei e hotărîtoare pentru alcătuirea limbii românești. Un grai romanic unitar, opus limbii oficiale a statului, nu se putea forma decît prin ruperea raporturilor oficiale cu aceasta. Dar pentru o astfel de operă delicată se mai cerea și altceva, încetarea pînă la un timp a pătrunderilor barbare"

[1] Teritoriu cuprins între Balcani, rîul Tîrbița (în Bulgaria), Dunăre și Marea Neagră.

Această aserțiune genială a marelui savant a fost pe deplin confirmată de rezultatele cercetărilor arheologice din ultimele trei decenii, care au demonstrat atît existența, în Dacia, a unei numeroase populații agricole ce a continuat să viețuiască în aceleași locuri și după actul oficial al evacuării romane, dar mai ales și faptul că *nu* migratorii au pătruns primii din afară în fosta provincie abandonată de autorități, cum se credea pe vremea lui Iorga, ci masive grupuri de daci liberi. De altminteri, atacurile puternice și repetate ale acestora asupra granițelor provinciei Dacia au fost, împreună cu răscoalele din interior, factorul principal care a determinat abandonarea ei de către romani. Pătrunderea neîngrădită și masivă, după anii 271-274, a dacilor liberi în fosta provincie, circulația nestînjenită a daco-romanilor în tot spațiul dacic de la Nord de Dunăre au reprezentat actul final al deplinei simbioze daco-romane, al constituirii poporului român și a limbii române unitare pe întregul spațiu locuit de daci, a acelui „grai romanic și unitar opus limbii oficiale a statului roman" de care vorbea Nicolae Iorga. Aflat parcă într-un elevat și creator dialog academic cu marele său contemporan, Vasile Pârvan scria, la rîndu-i, că, după 274, „solidaritatea de interese a Daciei preromane s-a refăcut... Romanii au influențat și au fost influențați și *o întreagă cultură deosebită, romanismul danubian, deosebit de cel gallic sau spaniol, a luat naștere..., romanismul agricol al Daciei și Moesiei Inferioare au rezistat de-a lungul întregului ev mediu pînă în zilele noastre* (subl. *L.C.*)".

Părăsirea Daciei de către autoritățile romane a avut, prin urmare, o semnificație cu totul particulară pentru istoria noastră națională. Ea a marcat apariția pe harta Europei a poporului român, un popor romanic deosebit de cele ce se vor naște în provinciile apusene ale Imperiului roman, deosebit tocmai datorită componentei sale dacice specifice.

Abandonarea Daciei de către romani a marcat totodată trecerea de la sclavagism la forma superioară de organizare a societății – orînduirea feudală. După părăsirea Daciei de către romani, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, „poporul nostru, aflat în plin proces de cristalizare a fizionomiei sale etnice și spirituale, a rămas să facă față singur, prin propriile-i forțe, neamurilor migratoare ce aveau să treacă peste teritoriile sale".

Grup de daci de pe Columna lui Traian

Atunci cînd, începînd cu aproximativ anul 300, în părțile răsăritene ale fostei Dacii și-au făcut apariția cei dintîi migratori germanici (goții), poporul român, organizat în obști sătești de țărani liberi, a început lupta de peste un mileniu, pînă la formarea statelor sale feudale, pentru păstrarea libertății, ființei etnice și civilizației sale agricole superioare în fața populațiilor migratoare, aflate pe o treaptă inferioară de dezvoltare. Repezentînd mase războinice ce stăpîneau vaste teritorii, populațiile migratoare (goți, huni, gepizi, avari) au efectuat asupra teritoriului românesc doar o dominație politico-militară de la distanță, de tranziție, periodică și nu efectivă și de lungă durată. Aceste populații și-au constituit organizări politice ale căror centre de greutate au fost totdeauna în afara hotarelor vechii Dacii. Bazați pe economia războinică de consum, migratorii erau în continuă mișcare și luau bunurile necesare traiului lor de la populația autohtonă, sedentară și agricolă, atît în regiunile noastre, cît și în restul fostelor provincii romane cucerite de ei. Cercetările arheologice din Transilvania, Moldova și din zonele de Răsărit ale Munteniei, unde goții (vizigoții) au sălășluit temporar între anii 297 și

376, indică convieţuirea acestor războinici cu populaţia românească sedentară şi agricolă. În perioada imediat următoare, aceea a secolelor IV-VI, aşadar în timpul dominaţiei hunice (376-454) şi apoi gepide (454-568), pe întreg teritoriul vechii Dacii a existat o civilizaţie rurală unitară, atît la Nordul cît şi la Sudul Dunării, pînă la Balcani. Este civilizaţia satelor româneşti, denumită în literatura arheologică după principalele localităţi din România unde a fost mai întîi studiată, cultura Bratei-Moreşti[1] pentru Transilvania, Ipoteşti-Cîndeşti[2] pentru teritoriul de la Sud de Carpaţi şi Costişa-Botoşana pentru zona de la Răsărit de munţi. Reprezentanţii acestei civilizaţii asigurau hrana pentru războinicii huni, ei erau aceia pentru care, în anul 448, Atila ameninţa cu război Imperiul roman, acei „romanici care erau puşi să cultive pămîntul", în folosul regelui hun.

De la obşti sătesti — la ţări

La început, obştile româneşti erau formate din gospodării de ţărani liberi şi aveau conducere colectivă, alcătuită din adunarea „oamenilor buni şi bătrîni". Pe măsura dezvoltării forţelor de producţie, în cadrul acestora a început procesul de stratificare socială. Conducerea multiplă a obştii sătesti a fost preluată treptat de conducători individuali (juzi, de la latinescul *judex;* duci, de la *dux*). Electivă o vreme, funcţia de conducător al obştii a devenit apoi apanajul unei singure familii, ai cărei membri au început să şi-o transmită din tată în fiu din generaţie în generaţie. Acest fapt a dus la adîncirea diferenţierii sociale după avere şi apoi la formarea unor clase distincte şi opuse. Pentru mai buna cooperare în prelucrarea pămîntului şi creşterea vitelor, iar de la un timp şi pentru satisfacerea unor nevoi minime de apărare satele româneşti din diferite zone, mai cu seamă cele din depresiunile naturale sau cele aflate pe văile rîurilor, s-au unit, formînd uniuni de obşti, denumite *ţări* (de la latinescul *terra*) sau *judeţe* (de la *judex*), organizări care au luat, de regulă, numele locurilor sau rîurilor pe care erau aşezate.

Aceste uniuni de sate, denumite de Nicolae Iorga *„romanii populare"* erau formaţiuni statale feudale incipiente şi se compuneau din aşezări deschise (nefortificate), chiar dacă unele erau amplasate în depresiuni strict delimitate natural. Pe măsura dezvoltării societăţii şi a întăririi lor, *ţările* şi-au desemnat dregători cu îndatoriri precise în organizarea apărării, amenajarea fortificaţiilor fiind una dintre acestea. Începînd cu sec. VI au apărut aşezările fortificate cu şanţuri şi valuri de pămînt, acestea reprezentînd *centrele* unor astfel de formaţiuni statale. Centrul fortificat de la Moreşti (jud. Mureş), înconjurat cu trei şanţuri şi trei valuri de pămînt, atestă pentru sec. VI *cea mai veche formaţiune statală feudală românească*, cunoscută pînă acum. Realizarea unor lucrări de asemenea proporţii implica în mod obligatoriu existenţa unei forţe politice suficient de puternice ca s-o realizeze şi s-o impună într-o vreme în care nici una din populaţiile migratoare nu cunoştea şi nu folosea sistemul de fortificare. Nici măcar slavii, care au pătruns în părţile răsăritene ale teritoriului românesc în a doua jumătate a sec. VI, nu cunoşteau tehnica fortificării; ei au adoptat-o mult mai tîrziu, după sedentarizarea lor în afara zonelor româneşti.

Primele grupuri de slavi pătrunse în părţile răsăritene ale României, aproximativ du-

...şi ţărani români cu glugă, din Lunca Cernii de Jos, Ţara Haţegului, fotografiaţi de Romulus Vuia

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5,6/1969; 10/1978.

pă anul 586, nu s-au sedentarizat, făcînd permanente incursiuni în Imperiul bizantin, pentru a obține locuri de așezare. Situația a durat pînă în 602, cînd frontiera dunăreană n-a mai rezistat și slavii au pătruns și s-au așezat în mare număr în zona dintre Dunăre și Balcani. În schimb, la Nordul Dunării, pe întreg spațiul fostei Dacii, unde populația slavă a rămas în număr mic și în zone restrînse, poporul român, compact și net superior din punct de vedere numeric, social-economic și politic a asimilat treptat și definitiv aceste grupuri răzlețe care n-au mai ajuns la Sud de fluviu. La sosirea lor pe teritoriul românesc, slavii au venit în contact cu obștile teritoriale românești, preluînd și ei această formă de organizare. Unele dintre aceste uniuni de obști teritoriale românești au primit de la slavi denumiri din cele mai semnificative: Vlașca (țara vlahilor), Romanați (țara românilor) etc.

Așezarea masivă și durabilă a slavilor între Dunăre și Balcani a întrerupt vreme de aproape trei secole legăturile directe ale poporului nostru cu Imperiul bizantin și de aceea izvoarele scrise nu îi menționează pe români decît începînd cu veacul X, odată cu revenirea bizantinilor la Dunăre și începerea expansiunii maghiare la Est de Tisa. Chiar dacă a fost menționat numai începînd cu această dată de izvoarele scrise bizantine, maghiare, rusești sau germane sub denumiri ca *vlahi*, *valahi*, *olahi*, sau *blaci*[1], dar care desemnează întotdeauna pe români (populație romanică), poporul nostru și-a continuat viața și activitatea în sate grupate în diferite formațiuni statale specifice.

În cadrul structurii sale sătești unitare, poporul român și-a dezvoltat, în sec. VII-XI, civilizația sa, denumită convențional Dridu (după localitatea unde a fost prima dată cercetată) și propriile sale formațiuni statale din Dobrogea pînă în Crișana și Maramureș și din Banat pînă în Bucovina, sub forma unor *țări* cu atribuții politico-administrative și militare distincte. Acest tip de organizare statală feudală la români s-a realizat după o concepție originală care, alimentată și întărită de influența bizantină, presupunea autoritate absolută pe un teritoriu delimitat — de unde și numele de țară — din punct de vedere politico-militar, administrativ, juridic și religios.

Deși complet libere față de imperiu, Țările românești păstrau încă vie, ca și regalitatea galică din Apus, amintirea suveranității romane. Această amintire și influența permanentă a modului de organizare statală bizantină au făcut ca la sfîrșitul sec. IX, cînd Bizanțul a recunoscut slava ca limbă oficială (alături de greacă și latină), această limbă să fie adoptată de toate statele care-și organizau cancelaria și biserica după modelul bizantin, între statele respective aflîndu-se și Țările române. Limba slavă și alfabetul chirilic au fost preluate însă de români *numai* ca elemente oficiale, pentru oficierea cultului și organizarea cancelariei statului, potrivit canoanelor stabilite în Bizanț. Ca și latina pe care au introdus-o ungurii în Transilvania cucerită, tot pentru organizarea cancelariei și a cultului catolic, slava a fost tot timpul o limbă moartă și, ca atare, în sec. XVI a fost înlocuită cu limba română. Prin intermediul limbii de cancelarie și de cult însă unele instituții statale vechi românești cu denumiri provenind din latină au primit, începînd cu veacul X, denumiri slave (judele a devenit cneaz, iar ducele, voievod etc.).

Cetăți dacice — cetăți românești

Prin întărirea și extinderea sa și prin sporirea îndatoririlor militare, *țara*, această veche instituție, denumită începînd cu sec. X și *voievodat*, a devenit sinonimă cu aceea de stat, iar voievodul a ajuns conducătorul său absolut. La început însă rolul de căpetenie al voievodului (ducelui înainte de sec. X) a fost asigurarea apărării, prin organizarea și conducerea oastei și prin ridicarea unor cetăți din lemn și pămînt, ca centre ale formațiunilor statale respective. În afara formațiunii statale din sec. VI indicată de existența cetății de la Morești, se cunosc — în urma cercetărilor arheologice — și altele similare, menționate sau nu de izvoarele scrise. Pentru sec. VII, definitorie este formațiunea statală, al cărei centru se afla la Udești (jud. Suceava)[2], iar pentru sec. VIII-X — cea atestată de cetatea din lemn și pămînt de la Fundu Herții (jud. Botoșani)[3]. Pentru sec. X cunoaștem, și pe cale arheologică, dar și prin mențiunile izvoarelor scrise *(Cronica lui Anonymus)*, cetatea de la Dăbîca (jud. Cluj)[4], socotită centru al voievodatului condus de Gelu, cetatea de la Biharea (jud. Bihor), atribuită ducelui Menumorut, sau cetatea Cuvin (jud. Timiș), atribuită ducelui Glad. Tot pentru aceeași perioadă, cercetările efectuate la Slon (jud. Prahova) au identificat două cetăți care atestă, după opinia noastră, că aici s-ar fi aflat centrul unei formațiuni cneziale. Pentru sec. XI revelatoare sînt formațiunile statale ce aveau ca centre cetatea de la Moldovenești (jud. Cluj) sau pe aceea cu numele de Urbs Morisena de la Cenad (jud. Timiș) a voievodului Ahtum[5].

Stadiul acesta de dezvoltare istorică a poporului român pe calea feudalismului și tendința de unificare a formațiunilor sale politice într-un stat centralizat, care să cuprindă întregul teritoriu locuit de români, a fost brusc întrerupt de invazia pecenegilor și apoi a mongolilor și de cotropirea treptată a Transilvaniei de către unguri. Începînd cu anul „o mie", multe din așezările și formațiunile politice românești din părțile extracarpatice ale țării noastre și-au încetat existența ca urmare a violentelor atacuri pecenege, iar cele din Transilvania au fost lichidate treptat de cuceritorii unguri. În urma invaziei mongole și a cuceririi maghiare

(Continuare în p. 32)

[1-5] *Magazin istoric*, nr. 10 și 12/1969, 10/1970; 11/1977; 9/1978; 8/1967; 4/1979.

DINTOTDEAUNA PE ACESTE MELEAGURI

ROMULUS VUIA

„Personalitate remarcabilă... care s-a dedicat etnografiei, folclorului și artei populare, constituind vocea cea mai autorizată în a treia și a patra decadă a secolului al XX-lea", astfel consemnează Istoria științelor în România. Etnologia. Folcloristica, **lucrare apărută sub egida Comitetului român de istorie și filozofia științei (București, 1975), contribuția lui Romulus Vuia (1887-1963) la dezvoltarea cercetărilor etnografice în patria noastră. Profesor universitar la Cluj, Romulus Vuia a fost unul dintre întemeietorii Muzeului etnografic al Transilvaniei. După 23 August 1944, a condus secția de etnografie din cadrul Institutului de arheologie și, ulterior, a Institutului de istoria artei din București.**

Aria largă a cercetărilor sale a cuprins procesul de etnogeneză a poporului român și multitudinea de aspecte pe care le implică cunoașterea felului de viață, a obiceiurilor, a ocupațiilor tradiționale ale românilor. Evidențiind cu pregnanță datele și faptele etnologice fundamentale ale continuității românilor în spațiul carpato-danubiano-pontic, Romulus Vuia a abordat cu predilecție, de-a lungul întregii sale vieți, o complexă temă de cercetare: studierea așezărilor rurale românești, a căror tipologie și evoluție a prezentat-o în numeroase lucrări publicate pe această temă între anii 1922-1960.

O sintetică prezentare a concepțiilor și argumentației sale privind dovezile etnografice ale continuității românești a făcut-o Romulus Vuia, în decembrie 1942, la Universitatea-Radio. Este un document de arhivă, în care autorul, după cum însuși mărturisește, încerca să arate „vechimea și continuitatea elementului românesc în Transilvania, în baza dovezilor etnografice". Expunerea este marcată, inevitabil, de limitele epocii și ale condițiilor în care a devenit publică. În 1943, Conferința a fost publicată în revista Transilvania **(an LXXIV, nr. 1), după care reproducem textul de față într-o formă prescurtată. Explicațiile redacției le-am dat în paranteze drepte, iar pasajele omise au fost marcate prin puncte de suspensie.**

M.I.

Problema continuității noastre a fost tratată în trecut mai ales de către arheologi, istorici și filologi. Materialul etnografic, această arhivă vie a poporului nostru, nu prea a fost utilizat în această privință, deși se impunea, avînd în vedere vechimea și bogăția acestui material...

Dintre capitolele etnografiei poporului nostru, acelea par mai importante, pentru problema ce tratăm, care sînt mai în strînsă legătură cu solul acestei regiuni, cum sînt: așezările rurale, curtea, casa, portul și cele două ocupațiuni străvechi ale poporului nostru: agricultura și păstoritul.

Cel mai important capitol, în această privință, este cel al așezărilor. Prin așezări sîntem legați în mod vizibil de țara în care locuim, ele fiind mai adaptate condițiunilor geografice ale ținutului respectiv și poartă în structura lor pecetea evoluției lor istorice și, deci, a vechimei lor...

Astfel s-a putut stabili o cronologie, sau mai bine-zis, o stratificare a tipurilor de așezări. Din acest punct de vedere putem distinge două categorii de așezări:

a) În prima categorie sînt tipurile primitive, naturale, create de populația autohtonă de la țară — și care au evoluat în mod firesc și neforțat de factorul politic. Acestea sînt: satul cu case izolate, satul răsfirat, satul de vale și satul îngrămădit, fără nici o ordine;

b) În a doua categorie sînt satele create mai recent prin colonizare, după un plan bine stabilit. De aici provine forma lor geometrică, ordonată, față de forma neregulată a satelor mai vechi din prima categorie...

Această clasare în două categorii a așezărilor rurale - autohtone și ale coloniștilor - are o deosebită însemnătate, căci prin ea putem stabili nu numai vechimea așezărilor, dar și a grupurilor etnice care locuiesc în ele...

Astfel populația românească locuiește în marea sa majoritate în sate din prima categorie, iar grupul etnic german și maghiar în sate de tipul colonial: sate de-a lungul drumului și sate patruunghiulare...

Satul răsfirat se găsește îndeosebi în regiunea colinelor. Ulițele acoperă coasta dealurilor ca o plasă cu ochiuri mari, casele fiind așezate mai rar de-a lungul acestor uliți răsfirate. Acest tip de sat este poate cel mai specific românesc. El se găsește nu numai în Nordul Transilvaniei, dar și în zona periferică subcarpatică din Moldova și Muntenia.

Tot specific românesc este și satul de vale, care se găsește îndeosebi în zona periferică a regiunilor muntoase. După cum arată și numele, satul este răsfirat de-a lungul unei văi...

Aproape toți cercetătorii sînt de acord în a considera satul cu case izolate ca tip primitiv și inițial din care au putut evolua celelalte tipuri de sate. El se întîlnește îndeosebi în regiunile muntoase, pe suprafețele netede și întinse ale platformelor unde predomină cultura finațelor și creșterea vitelor. Întreaga suprafață este presărată de case izolate, avînd de obicei proprietatea în jurul lor. Acest tip fundamental și arhaic este locuit aproape exclusiv de români. Zona principală de extindere este regiunea Munților Apuseni; se găsește sporadic și în ținuturile periferice din zona subcarpatică transilvană.

Populația Munților Apuseni formează o unitate cu o civilizație populară străveche care se deosebește în multe privințe de cea a regiunilor înconjurătoare, nu numai în privința așezărilor cu case izolate, dar și cu case cu acoperiș înalt, ambele elemente ce se găsesc și în regiunea Stari-Vlah din vechea Serbie. E foarte probabil că avem de-a face cu un vechi tip de așezare care s-a păstrat în aceste două regiuni izolate, din epoca iliro-tracă.

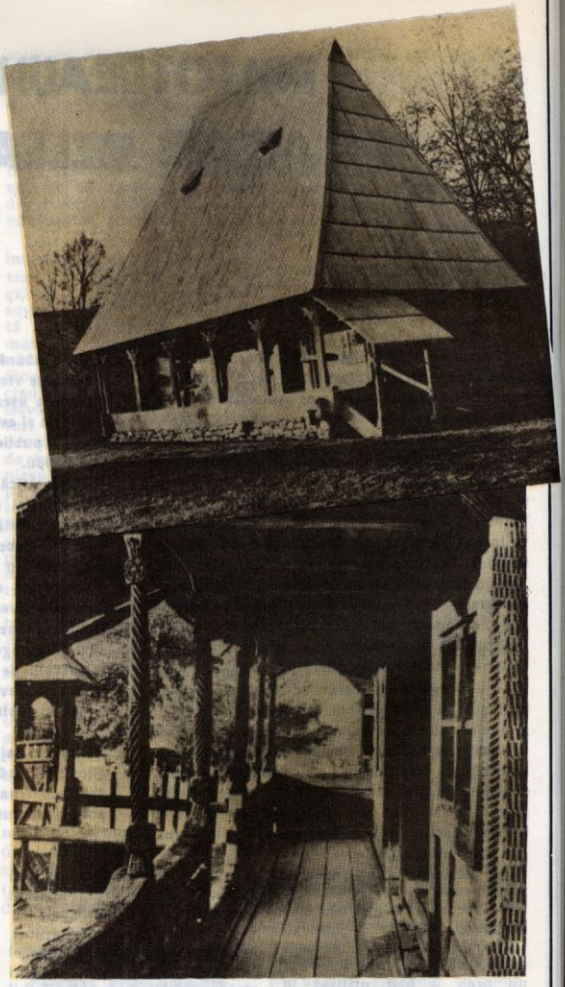

Casă țărănească construită în 1775, com. Berbești, jud. Maramureș (sus) și pridvorul unei locuințe ridicate în 1875, com. Ceauru, jud. Gorj

Avem toate indiciile să afirmăm că în Munții Apuseni s-a conservat un sîmbure arhaic etnic. Cercetările cu privire la sîngele și caracterul antropologic al locuitorilor atestă existența unui nucleu rasial arhaic numit „dacic" de către antropologi... Tot aici s-a păstrat și o formă arhaică a agriculturii: a culturii în terase pe înălțimi. Prin urmare, avem toate motivele să presupunem în aceste regiuni nu numai un sîmbure arhaic dar și o continuitate a populației autohtone care s-a putut păstra în aceste regiuni izo-

late aproape neschimbată în cursul veacurilor...

Românii — cu excepția așezărilor unde forma le-a fost impusă de administrația politică — sînt singurii care locuiesc în sate de tipul primitiv natural; putem afirma [deci] în baza studiului așezărilor, cel mai important factor, cu privire la ocuparea unui ținut — că în Transilvania și Banat elementul cel mai vechi și deci autohton nu poate fi decît elementul românesc, singurul care are așezări de tipul împrăștiat și răsfirat, care sînt recunoscute de toți cercetătorii ca tipuri fundamentale și inițiale...

Adevărata curte românească — ca și așezările românești — nu cunoaște nimic din regularitatea tipurilor de curți ale coloniștilor. Dimpotrivă, ca și satul, totul tinde spre o dezvoltare liberă, neregulată a curților populației băștinașe. Chiar și casa evită apropierea de uliță și e așezată în fundul curții, în schimb foarte des grajdul e așezat mai în față, ca un semn că populația română, alături de agricultură, se ocupă în mod însemnat și cu creșterea vitelor...

Există la românii din Transilvania două tipuri de curți ce merită o deosebită atenție. Acestea sînt curtea dublă și ocolul pătrat, ambele de o factură arhaică și dovedesc și ele vechimea elementului românesc în Ardeal.

Pentru a satisface ambele nevoi ale economiei agricole și creșterii vitelor, curtea e împărțită în două. În prima parte, destinată creșterii vitelor, se află grajdul, în a doua, destinată vieții agricole, se află șura și casa...

O altă formă arhaică a curții din Transilvania este ocolul pătrat, la care clădirile formează un pătrat perfect închis sub un acoperiș continuu și el de formă pătrată... [Ea] se găsește răspîndită, sporadic, în toată Europa, atît la popoarele de origine germanică, cît și la cele de origine latină și slavă.

Forma sa arhaică și expansiunea sa sporadică pe o întindere mai mare ne fac să presupunem că e un tip de curte arhaică — odinioară foarte răspîndită la toate popoarele europene.

În consecință și curtea la români prezintă, în toate privințele, forme arhaice ale populației autohtone, cum sînt curțile de formă neregulată, curtea dublă, ocolul pătrat, care lipsesc la celelalte două grupuri etnice din Transilvania...

La o altă concluzie, deosebit de importantă, ajungem dacă cercetăm terminologia curții și a clădirilor aflate în ea. Astfel partea consacrată locuinței și agriculturii, are în mare parte termeni de origine latină (poartă, casă, curte, arie etc.), iar cea rezervată creșterii vitelor, mai ales nomenclatura de origine slavă (ocol, ogradă, grajd, poiată, colnă, vraniță etc.). Astfel se constată cum se suprapune vechiului fond agricol și latin influența slavă în legătură cu creșterea vitelor. Acest fapt dovedește că la venirea slavilor, elementul autohton român s-a ocupat mai intens cu agricultura și că slavii, a căror influență am suferit-o în privința ogrăzii, au fost crescători de vite.

Casa țărănească încă prezintă cîteva elemente ce atestă vechimea și continuitatea noastră în aceste părți. Am amintit mai sus acoperișul extrem de înalt al casei din Țara Hațegului și Munții Apuseni, două ținuturi cu o străveche civilizație țărănească. Vechimea acoperișului țuguiat i-o atestă nu numai forma sa extrem de arhaică, dar și unele urme preistorice, reprezentînd case din epoca neolitică, avînd același acoperiș înalt. Avem toate indiciile ca să presupunem că acoperișul înalt, ce se găsește cu aceeași formă și în Bosnia, s-a putut păstra, împreună cu tipul de așezare cu case izolate, în Transilvania, vechea Serbie și Bosnia, ca o moștenire a vechii civilizațiuni iliro-trace. Planul casei reconstituită din stațiunea preistorică din Ariușd, corespunde arhaicului tip de casă cu tîrnațul (prispă ridicată) în colțul casei din Țara Hațegului.

Un alt element străvechi al casei este vatra liberă cu coșul piramidal numit „căloni" în Țara Hațegului. Nu numai numirea de „căloni" e de origine latină, dar și alte accesorii ale acestui aparat primitiv de gătit și încălzit au termeni de origine latină, cum sînt căldarea, cuptorul și țăstul. Îndeosebi arhaicul țăst, o carapace de piatră sau fier, sub care se coace mălaiul, atrage atenția noastră asupra sa. Continuitatea sa în aceste ținuturi, din epoca neolitică pînă astăzi, o atestă și un țăst găsit într-o stațiune preistorică din Banat...

Un alt capitol important al etnografiei ce ne poate da prețioase contribuțiuni pentru dovedirea vechimii și continuității poporului român în aceste părți, este cel al ocupațiunilor sale principale: *agricultura* și *păstoritul*...

Cu privire la agricultura poporului nostru, dispunem de trei elemente principale cu care putem dovedi vechimea și continuitatea acestei ocupațiuni la poporul nostru; vechimea uneltelor agricole; arăturile în terase pe înălțimi și terminologia agricolă.

Resturi arheologice dovedesc îndeajuns existența agriculturii pentru ținuturile noastre, chiar și din cele mai îndepărtate timpuri. Nu e nevoie să stăruim asupra dezvoltării agriculturii pentru perioada dacă și romană. Din punctul de vedere al continuității este însă important să constatăm că din epoca La Tène tîrzie dacă — cît și din cea romană — s-au găsit mai multe exemplare din fierul plugului care au aceeași formă ca și cele de azi. Pentru epoca post-romană, continuitatea acestei părți a celor mai însemnate unelte agricole este atestată prin modelele de fierul plugului ce atîrnă de pe vestitul colier de la Șimleu ce datează din secolul IV și care și ele sînt identice cu cele de azi.

Dovada principală că poporul nostru s-a îndeletnicit și în această perioadă (post romană) cu agricultura, ne-o dă terminologia latină a acestei ocupațiuni, pe care numai așa ar fi putut-o păstra, dacă presupunem o continuitate neîntreruptă a acestei îndeletniciri la poporul nostru. Astfel, de origine latină este termi-

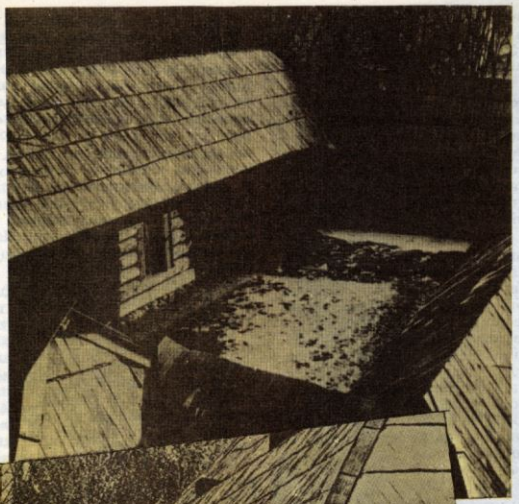

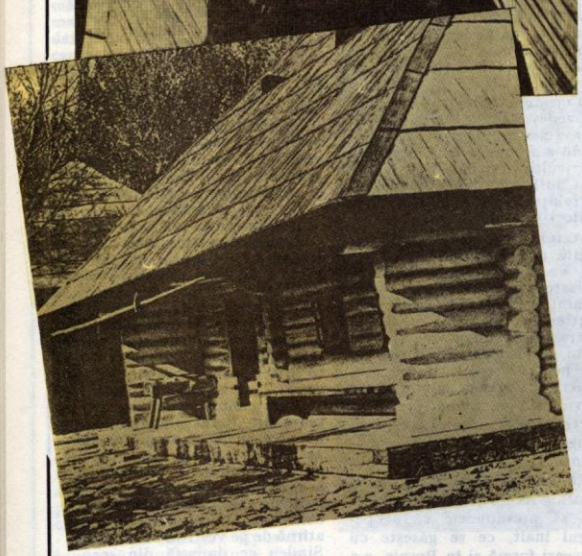

Curtea unei gospodării din com. Cîmpul lui Neag, jud. Hunedoara (sus) și locuință din com. Straja, jud. Suceava (imagini din Muzeul Satului)

nologia principală cu privire la pămîntul cultivat, cerealele întrebuințate și cuvintele ce exprimă cele mai de seamă acțiuni în legătură cu agricultura...

O altă dovadă pentru vechimea și continuitatea agriculturii la românii din Ardeal sînt și arăturile de terase pe înălțimi.

Pretutindeni în Transilvania, mai ales în regiunile muntoase cum sînt: Poiana Ruscăi, Munții Apuseni, Munții Călimani, Munții Rodnei se găsesc arături în terase pe înălțimi, unde ne-am aștepta mai mult să găsim o populație pastorală decît agricolă. Astfel, în Poiana Ruscăi aceste arături în terase se găsesc la înălțimi între 600-900 m, iar în Munții Apuseni se urcă și pînă la 1 300 m altitudine. Prezența acestor culturi în terase într-o regiune muntoasă, cultivată de o populație despre care se credea a fi mai mult pastorală, pune în altă lumină problema agriculturii și chiar a continuității poporului român în aceste părți. Prezența arăturilor în terase în aceste regiuni înalte, mai potrivite creșterii vitelor decît agriculturii, se poate explica numai cu retragerea unei populații agricole din zone mai joase în aceste regiuni mai înalte de refugiu.

Luînd în considerare grosimea răzoarelor, trebuie să admitem o deosebită vechime a acestora. Adaptarea atît de perfectă a acestei agriculturi și a uneltelor întrebuințate în condițiuni atît de neprielnice, dovedește și ea o vechime considerabilă a acestor culturi în terase. Plugul de tip nordic, vechi germanic, cu cormanul schimbător, este întrebuințat tocmai la aceste culturi în terase.

Toate aceste terase și forme de culturi presupun o vechime și o continuitate, căci altfel nu putem explica păstrarea și perfecta lor adaptare în condițiuni speciale, pe înălțimi, ele neputînd fi atribuite, nici în vechime, altui popor decît aceluia care le cultivă și astăzi, deci poporului român, singurul care a putut crea această formă de civilizație străveche pe înălțimi și a asigura continuitatea ei pînă în zilele noastre.

Vechimea și importanța agriculturii la poporul românesc o dovedesc cu prisosință și obiceiurile agrare ale poporului nostru. Bogăția lor se poate explica numai considerînd această ocupație ca una dintre cele mai vechi și de căpetenie ocupații a poporului nostru. Obiceiurile agrare reprezintă, fără îndoială, resturi de rituri străvechi, în legătură cu promovarea fecundității, și, deci, trebuiesc considerate anterioare erei creștine. Ceea ce dovedește că agricultura a trebuit să fie, în această epocă îndepărtată, o îndeletnicire de seamă a poporului nostru...

Un document inedit scris de Constantin Brîncoveanu

CATASTIHUL-JURNAL 1709-1714

ION-RADU MIRCEA,
doctor în istorie

Din noianul de documente românești, împrăștiate în diferite locuri de vicisitudinile prin care a trecut țara noastră și încă nedepistate, a fost găsit, de curînd, la Atena, un manuscris redactat chiar de către voievodul Constantin Brîncoveanu, între septembrie 1709-martie 1714. Este vorba de un caiet de 37 file, ținut aproape zilnic, ca un veritabil Jurnal, un „Catastih de toate veniturile domniei ce ne va milui Dumnedzău de acum înainte și de toate cheltuielile ce vom cheltui dentr-acest venit, pe cum să va scrie anume, septembrie 1 dni, leat 7218 [1709]"[1]. După *Condica de venituri și cheltuieli* a vistieriei pe anii 1693-1703 și *Anatefterul* (condica de porunci a vistieriei), dispunem acum de un nou și prețios izvor ce ne furnizează date despre curtea lui Constantin Brîncoveanu și despre activitatea domnului.

Catastihul este parțial distrus de umiditate și a fost descoperit într-un vraf de acte românești din sec. XVIII-XIX; împreună cu el s-au mai aflat două condici turcești de socoteli privind Țara Românească. Cum va fi ajuns acest manuscris de la Istanbul (unde voievodul îl luase cu el), la Atena, nu știm, căci însemnări lămuritoare asupra provenienței nu am găsit.

Dar să urmărim, în cele ce urmează, cîteva din amănuntele pe care acest Jurnal, aparent arid, ni le oferă.

În prima parte a Catastihului-jurnal sînt consemnate „Veniturile", în care sînt incluse și sumele provenite din restituirea împrumuturilor acordate de domn diverselor persoane. Partea a doua este rezervată „Cheltuielilor" și diferitelor împrumuturi, elemente de foarte mare importanță în cunoașterea unor momente ale vieții interne și externe ale Țării Românești. Avem, de pildă, o oglindă mai fidelă asupra sumelor date de domnitor diferiților demnitari otomani. Unele date sînt însoțite de comentarii, prin care Brîncoveanu demască lăcomia slujitorilor Porții. Pe chihaia lui Mehmed Baltagi, învingătorul de la Stănilești[2], de exemplu, îl numește „lacomul Osman"; iar la 18 iunie 1711 notează: „dat-am pentru rămasul oștilor lacomilor 35 000 taleri". Pentru „rămasul oștii" între 1 martie și 1 august 1711 s-au plătit 67 000 taleri și, separat, pentru conducătorul ei alți 34 000 — toată suma în afara plății haraciului. În 1712, Brîncoveanu a dat 35 000 taleri pentru trebuințele sultanului, iar în 1713 a trebuit să ofere marelui vizir Abdi pașa 5 000 taleri pentru expediția de la Hotin. Cît de greu apăsau aceste „cheltuieli neprevăzute" asupra țării se vede și din faptul că numai valoarea blănurilor de samur primite de diverși slujbași otomani, sau trimise la Poartă în decurs de patru ani și jumătate, s-a ridicat la 30 000 taleri. Potrivit datelor din Jurnal, vistieria a plătit, între 1709-1714, 133 000 taleri peste haraciul cuvenit în acest interval. Și încă nu cunoaștem totalitatea sumelor trimise Porții, căci Brîncoveanu nu le-a însemnat decît pe acelea în care a fost direct interesat.

Cercetarea atentă a Catastihului îngăduie interesante concluzii și în legătură cu activitatea diplomatică a Țării Românești, personal a domnului. Această activitate se deduce din darurile făcute solilor străini și trimișilor Porții, dar mai cu seamă boierilor mari și mici care mergeau la Istanbul, la Veneția sau la Viena, ca și la Iași, cu misiuni pe lîngă domnii Moldovei. Din legăturile lui Constantin Brîncoveanu cu Moldova, Jurnalul a păstrat amintirea unui împrumut (2 500 taleri) făcut lui Dimitrie Cantemir, la 8 iunie 1711, la cîteva zile după intrarea trupelor rusești ale lui Petru I în Iași. Să fie o simplă potrivire de date? Mai degrabă este de crezut că suma a reprezentat contribuția voievodului muntean la ridicarea la luptă antiotomană a voievodului din Moldova. În orice caz, acest fapt aruncă o nouă lumină asupra raporturilor dintre Dimitrie Cantemir și Constantin Brîncoveanu, raporturi considerate, în genere, reci și de necolaborare.

---

[1] Mulțumim domnului Leandru Vranusis, directorul Centrului de studii medievale și moderne al Academiei de Științe din Atena, și vechi colaborator al revistei *Magazin istoric*, pentru ajutorul ce ni i-a dat, semnalîndu-ne manuscrisul și procurîndu-ne microfilmul.

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1973.

Tara Românească întreţinea legături şi cu ţările occidentale, fie prin Austria, fie prin ambasadorii acestor state la Istanbul. La Viena, de pildă, prin agentul său Petru Grener („Griener"), Brîncoveanu trimitea un inel de aur primatului austriac Quarient („Gvarien"), desigur, în schimbul unor servicii. La Istanbul, întreţinea relaţii prieteneşti, cu ambasadorul Anglei prin dragomanul acestuia, „sinior Fontana", cu Giustiniani, ambasadorul Genovei la Poartă („solul Iustinian" — cum îl numea Brîncoveanu).

Domnul avea legături cu unii dintre partizanii lui Francisc II Rákóczy[1]: contele Mikeş, fraţii Kalnoky, contele ungur de origine italiană Ferati; pentru a obţine informaţii din Transilvania, ocupată de trupele austriace, plătea sume importante unora dintre secretarii generalului Stainville („Staenvil" — în Catastih). Cu cetăţile transilvănene întreţinea în mod deosebit relaţii de afaceri: la Sibiu comanda argintărie, ca şi la Braşov, oraş căruia, în 1709, domnul muntean îi acorda un substanţial împrumut.

Cu deosebită grijă urmărea Brîncoveanu evenimentele de la Istanbul — atenţie firească, deoarece orice nouă schimbare de dregători de frunte putea avea repercusiuni asupra politicii Porţii faţă de Ţara Românească. Ştirile privind asemenea schimbări sau alte evenimente din viaţa capitalei Imperiului otoman erau transmise prin călăraşi; noilor dregători li se trimiteau daruri „după obicei" — cum menţionează Catastihul — acel „obicei" atît de apăsător pentru contribuabili, ca şi pentru domnie. Trimişii la Istanbul erau trataţi cu multă atenţie de către domn. Pentru drumurile lor, aceşti emisari primeau sume „de cheltuială", apoi, separat, alte sume pentru perioada şederii lor acolo, iar la întoarcere, daruri bogate în zlaţi („galbeni") sau haine de paradă („conteş de samur [jder] cu paceale[2] şi zagarale[3]") — cum se menţionează în paginile Jurnalului.

Între sumele trimise la „Ţarigrad" (Istanbul) sau „Odrii" (Adrianopol) se numără şi subsidiile pe care domnul Ţării Româneşti le aloca unor voievozi sau fii de voievozi, maziliţi sau aflaţi în exil. De pildă, fostului domn al Moldovei Antioh Cantemir, cu care urma să se înrudească, Brîncoveanu i-a trimis în repetate rînduri diverse sume: în 1711 de două ori, în 1712 de trei ori, în 1713 iarăşi de două ori şi în 1714 o singură dată, în ultima lună de domnie, cînd i-a încredinţat 2 000 taleri („cheltuială de nuntă"). Printre principii sprijiniţi de voievod în acest interval se numără şi Constantin vodă Duca (ginerele său), Ştefan Duca şi „domniţa [fiica] lui Iliaş vodă"; alături de ei — feţe bisericeşti, în frunte cu patriarhul ecumenic al Constantinopolului.

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1976.
[2] Blană din picioare de samur.
[3] Căciulă albă cu margine neagră.

Catastihul cuprinde şi cheltuielile legate de întreţinerea Curţii. Printre slujbaşi sînt menţionaţi „doftori" (un anume Kölössery) şi „hirurgi", grămătici, agenţi, ca Petru Grener pisarul, sas din Ardeal, trimis cu diferite însărcinări la Viena, sau cum era Constantin al lui Vasile, vătaf de aprozi, plecat şi el cu diverse treburi la băncile din Viena sau Veneţia. De asemenea, membrii familiei domnului — copii, gineri, nurori — primeau diferite daruri anual sau cu ocazia unor sărbători: nunţi, călătorii (un amănunt semnificativ — multe din ele în Moldova). În sfîrşit, între cei ajutaţi se numără dregători apropiaţi, ca stolnicul Cantacuzino („dat-am stol. K. ca să-şi plătească oeritul i [şi] văcăritul t[a]l [eri] 500" — însemnare din 14 ianuarie 1711). Tot pentru acelaşi motiv — plata oieritului (dare de care nu era scutit decît domnul) erau acordate sume şi unuia dintre ginerii voievodului, Manolachi cuparul şi fiicei voievodului, Stanca.

Datele cuprinse în Jurnal pun în evidenţă şi grija acestui domn cultivat pentru dezvoltarea artelor şi culturii. Încuraja tipăririle, cărţile imprimate în Ţara Românească răspîndindu-se în acea vreme pînă în Georgia şi Siria. În caietul intim, domnul înscria sumele cheltuite pentru profesorul occidental al fiului său, dar şi pentru „Şcoala românească". La 22 mai 1710, de pildă, plătea 120 taleri „dascălilor de la Şcoala românească", suma dată şi la 1 aprilie 1711 „dascălilor de învaţă copiii de la Şcoala românească". E vorba, probabil, de Şcoala de la biserica „Sf. Gheorghe Nou", de pe Calea Moşilor, aproape de Curtea Domnească. „Franţiscului [călugărului franciscan?] pentru învăţătura lui Mateiaş de anul ce au trecut" i se dădeau sume de bani, la 1 martie 1710, 1 martie 1711 şi 1 aprilie 1712.

Bani erau alocaţi şi pentru realizarea şi copierea de manuscrise (pentru o *Psaltire* de lux, probabil cu miniaturi, Brîncoveanu plătea unui anume Pîrtea 100 taleri), pentru repararea şi zugrăvirea de biserici, ca şi pentru înzestrarea lor. Cu toate protestele împăratului de la Viena, Brîncoveanu a protejat (cel puţin sub formă cultural-religioasă) pe românii transilvăneni: „Dat-am neamişilor ot Făgăraş, ca să-şi ajute la biserica ce fac acolo" 200 taleri, sumă acordată la 20 noiembrie 1713.

Amănunte revelatoare ne dă Jurnalul şi în privinţa acumulărilor de aur şi bijuterii făcute de voievod. Domnitorul transforma aproape toate sumele de care dispunea în monede de aur sau în bijuterii cu pietre preţioase, brăţări, lanţuri, cercei, centuri de aur, ceasornice englezeşti, a căror cumpărare

este frecvent menționată. Sub această formă a tezaurizării au intrat în sipetele sale 30 000 taleri (circa 12 255 monede de aur). În ultimii ani, domnul a preschimbat 32 000 taleri de argint în 13 000 zlați „ungurești" (occidentali, probabil austriaci).

În sfîrșit, unul dintre elementele cele mai importante ale acestui document constă în faptul că el ne arată pentru prima oară care erau veniturile și impozitele de care dispunea „cămara domnească", „caseta tronului", din care se întreținea toată pompa curții brîncovenești. Încasările proveneau din arendarea sau „vînzarea" unor impozite aplicate comerțului în tîrguri, a celui cu vite (ierbărit sau otluhac), tranzitului de mărfuri, din vînzarea și cumpărarea tutunului, din fumărit, din oierit, din amenzi penale (dușegubini). De asemenea, se realizau venituri prin valorificarea de produse obținute din ocne, mine de aramă, vii, prin valorificarea de cupe de argint („coboace"), covoare („sageadele") și blăni de rîs. Astfel, într-un interval de cinci ani, domnia a încasat 253 000 taleri de argint. Din aceste sume, domnul acorda diferite împrumuturi, cum sînt cele oferite (cîte 10 000 taleri) lui Mihai Racoviță (1707) și Nicolae Mavrocordat (1709 — probabil — și în 1711), pentru redobîndirea tronului; alteori făcea substanțiale împrumuturi vistieriei țării. Cînd datoria era achitată, textul se hașura, uneori specificîndu-se din ce se plătise datoria „den bir" „den adaosul haraciului" etc. Din notele specificate reiese astfel că existau două bugete separate: al țării și al domnului.

Datele cuprinse în acest Jurnal — adăugîndu-se celor prezente în alte documente — se dovedesc, deci, deosebit de prețioase pentru cunoașterea mai exactă a domniei lui Constantin Brîncoveanu.

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL
Propaganda în timpul celui de-al doilea război mondial

În cadrul celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, ce va avea loc la București între 10 și 17 august 1980, se vor desfășura, în zilele de 11 și 12 august, și lucrările colocviului cu tema Propaganda în timpul celui de-al doilea război mondial: metode, scop, rezultate. *Colocviul va fi pregătit de Comitetul internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial și de Comisia română de organizare.*

Comitetul internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial, constituit în mai 1967, grupează specialiști din 42 țări și își are sediul la Paris. Biroul său, ales de Adunarea generală, este alcătuit dintr-un președinte, Henri Michel (Franța), trei vicepreședinți, A. Funk (S.U.A.), P.A. Jilin (U.R.S.S.) și M. Marjanovic (Iugoslavia), un secretar general, J. Vanwelkenhuyzen (Belgia), și un trezorier, A. Paape (Olanda).

Scopul Comitetului internațional este de a stimula și facilita cercetarea științifică în problematica celui de-al doilea război mondial, a originilor și consecințelor sale imediate. Schimbul de informații și de documente este înlesnit prin publicația Bulletin de Nouvelles, *care apare la Bruxelles de două ori pe an, prin grija secretarului general al Comitetului, precum și prin colocvii internaționale, cel puțin bianuale. Tematica colocviilor din ultimul an s-a axat pe: rezistența antifascistă în țările satelite ale Axei, mijloacele de comunicare în masă și presa clandestină în Europa de Sud-Est, participarea politică, militară și economică a Braziliei la cel de-al doilea război mondial etc.*

Conform hotărîrii adoptate la ședința Biroului Comitetului internațional, care a avut loc în mai 1978 la București, sub președinția lui Henri Michel, vor fi audiați 18 raportori: Austria, Camerun, Canada, Elveția, Finlanda, Franța (două rapoarte), Italia, Iugoslavia (două rapoarte), Japonia, Marea Britanie (două rapoarte), Olanda, Polonia, Republica Democrată Germană (două rapoarte), Republica Federală Germania (două rapoarte), S.U.A. (două rapoarte), Ungaria, U.R.S.S. (două rapoarte) și România (două rapoarte). Textele rapoartelor, trimise Comisiei române de organizare a colocviului pînă la 1 iunie 1979, urmează a se publica într-un volum de sine stătător. Ele pot fi consultate la sediul Comisiei de organizare, începînd de la 1 septembrie 1979.

La colocviu, rapoartele vor fi prezentate în rezumat, fiind urmate de dezbateri. La sfîrșitul lucrărilor, va avea loc o ședință plenară a Comitetului internațional, pentru alegerea noului Birou.

Comisia română de organizare funcționează în cadrul Institutului de studii istorice și social-politice, București, str. Ministerului, nr. 4, telefon 17 01 60/699.

RĂDĂCINI STRĂVECHI

(Urmare din p. 24)

(sec. XI-XIII), zonele românești de cîmpie extra și intercarpatice dominate de cuceritorii străini au cunoscut o serioasă stînjenire a dezvoltării economice și au fost împiedicate să-și desăvîrșească organizările statale proprii.

În Sudul Transilvaniei, la Lempeș și Teliu (jud. Brașov), cele dintîi cetăți ridicate în sec. XII de obștile românești în fața înaintării maghiare, au fost distruse de cuceritori la cumpăna sec. XII-XIII. Absolut revelatoare în acest sens sînt cercetările efectuate la Orlat (jud. Sibiu) de Thomas Nägler. Aici au fost studiate recent două cetăți. Prima, denumită „Cetatea scurtă", datează din sec. XI, fiind construită din lemn și pămînt de obștile libere ale românilor, cuprinse — cum susține amintitul cercetător — foarte probabil „încă de timpuriu într-un cnezat, a cărui existență este amintită documentar abia în secolul al XIV-lea". Fortificația și-a încheiat existența cîndva la mijlocul sec. XII, „în vremea pătrunderii statului feudal maghiar și a colonizării germane în Sudul Transilvaniei". Distrugînd cetatea românească și formația statală pe care aceasta o reprezenta, cuceritorul maghiar a ridicat la Orlat, pe dealul „La zid", o cetate proprie, de zid, ca semn al instaurării stăpînirii sale și în această zonă românească.

În schimb, locurile ascunse și greu accesibile ale munților și dealurilor carpatine sau cele peste 20 *țări* delimitate natural în interiorul Transilvaniei, în care străinii n-au pătruns niciodată, au oferit populației românești condiții prielnice pentru a-și păstra și dezvolta ființa de neam și organizarea ei politică proprie. În aceste zone proteguitoare, societatea românească a putut evolua pe calea feudalismului propriu, înălțînd pe mai departe fortificații și monumente specifice cneziale și voievodale, ducînd necontenite lupte pentru apărarea existenței sale pe ambii versanți carpatini și impunînd ridicarea unor conducători de care cuceritorii străini au fost nevoiți să țină seama. În Carpați, după cum se știe, *Diploma cavalerilor ioaniți*[1] menționează, în 1247, tocmai în zonele în care nici ungurii, nici mongolii n-au pătruns efectiv, formațiunile statale românești conduse de voievozii Litovoi și Seneslau[2], ce se întindeau pe ambele laturi ale Carpaților Meridionali: primul în dreapta Oltului, cuprinzînd Valea Jiului și Țara Hațegului, iar celălalt în stînga, înglobînd zonele Argeșului, Cîmpulungului, Arefului și Țara Făgărașului. În cuprinsul acestor state românești, cercetările recente au demonstrat că existau centre importante, cu cetăți și biserici de rit ortodox, clădite din piatră, cum sînt cele de la Breaza, Cetățeni și Curtea de Argeș (în interiorul voievodatului lui Seneslau) sau cele de la Densuș, Răchitova, sau Strei (în voievodatul lui Litovoi). O profundă semnificație istorică prezintă constatarea că cetățile de piatră de la Breaza (Făgăraș) și Cetățeni (Argeș), din cuprinsul voievodatului lui Seneslau, sînt vechi cetăți dacice, parțial refăcute și folosite din plin de voievozii români din sec. XIII. ***Sînt dovezi certe de continuitate statală directă, pe aceleași locuri de la geto-daci la români, care demonstrează pe deplin că acolo unde au trăit moșii și strămoșii săi acolo este și locul poporului român.***

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1976; 10/1976

PLANȘELE NOASTRE

① ② ③ ④ Revoluția franceză în imagini: 1) înarmați, parizienii iau cu asalt, la 14 iulie 1789, închisoarea Bastilia; 2) sanculoți, în vestimentația lor tradițională; 3) din anul 1790, începe plantarea arborilor libertății — emblemă a patriei, a libertății și egalității; 4) alegorie revoluționară inchinată, în anul 1794, de pictorul N. H. Jaurat de Berty lui J. J. Rousseau: arborele libertății, boneta frigiană, tunul care a răsturnat monarhia se reunesc, simbolic, cu insemnele unei păci bucolice **(Libertate, egalitate, fraternitate**, p. 39**)**

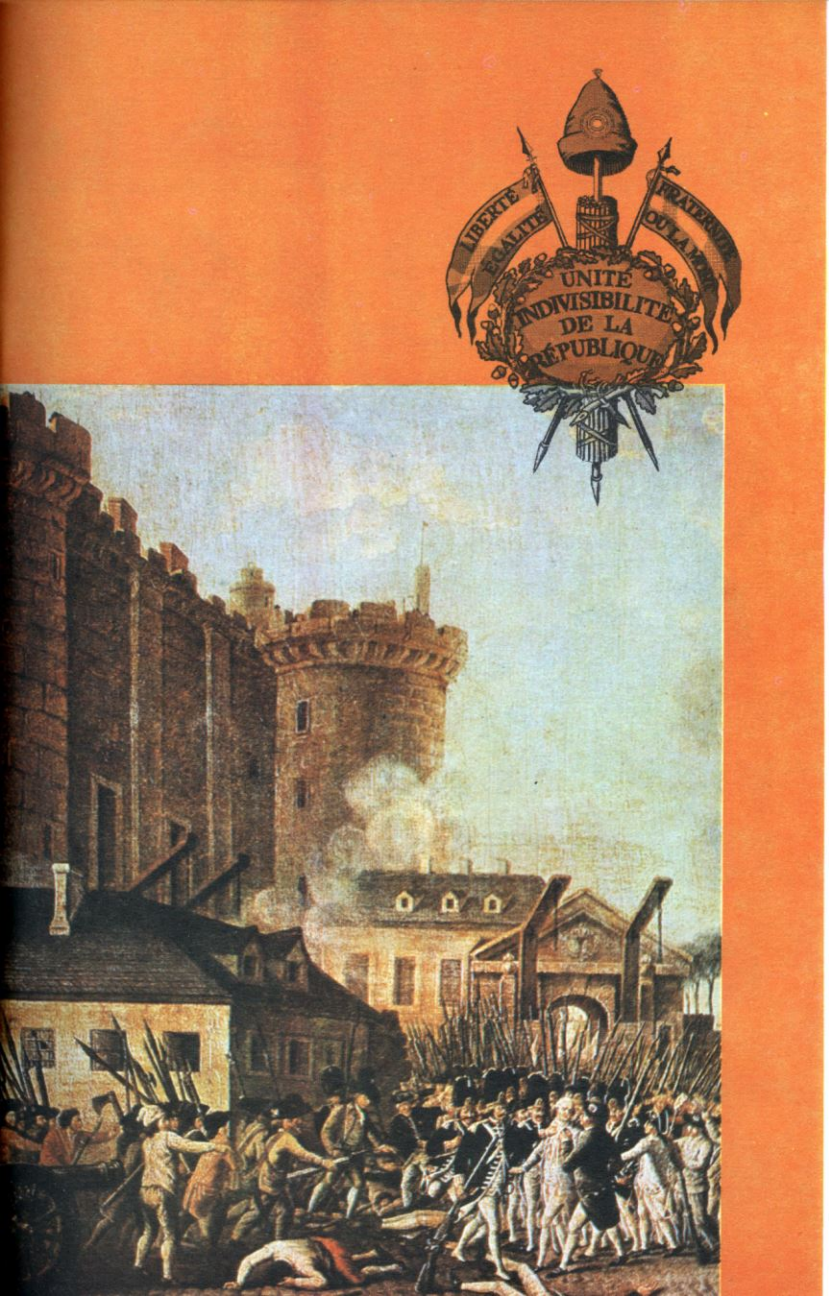
LIBERTÉ
ÉGALITÉ
FRATERNITÉ
OU LA MORT
UNITÉ
INDIVISIBILITÉ
DE LA
RÉPUBLIQUE

J. J. ROUSSEAU
1790

Ankara – 13 - 18 august 1979

Al IV-lea Congres internațional de studii Sud-Est europene

Acest Congres, urmînd celor ținute la Sofia (1966), Atena (1970) și București (1974), ilustrează pe deplin succesul inițiativei luate la Sinaia în 1962, cu prilejul unui colocviu organizat de Comisia națională română pentru UNESCO pe tema: Civilizațiile balcanice și Sud-Est europene. Succesul colocviului ce reunise cercetători din toate cele șase țări din această parte a continentului, precum și o serie de personalități din afara acestei regiuni, a permis organizatorilor să sugereze crearea unei Asociații internaționale de studii Sud-Est europene (A.I.S.S.E.E.) care, pe baza unui program științific, să aprofundeze, prin cercetări interdisciplinare, trecutul milenar al acestei zone și să reliefeze trăsăturile de bază ale civilizațiilor balcanice.

De atunci și pînă azi, au avut loc trei mari congrese, la care au participat mii de specialiști, și numeroase colocvii ținute nu numai în Sud-Estul Europei, dar și în Italia, U.R.S.S., Franța, R.F.G., Austria, Ungaria, S.U.A. Planurile științifice ale Asociației se bucură de îndrumarea și sprijinul moral și financiar al UNESCO. Interesul deosebit manifestat de oamenii de știință pentru aceste întruniri se datorește îndeosebi tematicilor reuniunilor care abordează o arie întinsă, mergînd de la arheologie pînă la istorie contemporană, de la etnografie și folclor pînă la istoria ideilor și a artei, de la lingvistică și literatură pînă la structurile juridice ale popoarelor din Sud-Estul Europei. Caracterul interdisciplinar și interregional este astfel pe deplin ilustrat și explică afluența mare de specialiști, îndeosebi la congresele A.I.S.S.E.E.

Organizatorii Congresului de la Ankara (Comitetul internațional al A.I.S.S.E.E. și Societatea turcă de istorie) au elaborat tematica celor șase secții ale Congresului (istorie, lingvistică, literatură, folclor, etnografie și artă) la sugestiile și cu aprobarea Comitetelor naționale reprezentate în organizații, inclusiv a Comitetului român de studii Sud-Est europene. Partea română s-a preocupat să se rezerve locul cuvenit istoriei Europei de Sud-Est și rolului poporului român, culturii și civilizației sale în toate epocile.

Congresul va aborda, printre altele, o gamă vastă de probleme în domeniul istoriei, de la Balcani și Asia Mică în mileniul I înainte de era noastră, în epoca romană, pînă la Balcanii și Europa de Sud-Est în viața internațională a sec. XX, de la civilizația bizantină (sec. VI-XII) pînă la dezvoltarea economică a Sud-Estului european în epoca contemporană. Rapoarte speciale sînt consacrate mișcărilor naționale, dezvoltării politice în Europa de Sud-Est (sec. XIX-XX) și importanței cronicilor otomane pentru istoria acestei regiuni.

Lingviștii vor discuta despre interpătrunderea graiurilor în țările din zona considerată, despre evoluția lexicului social în limbile balcanice moderne etc. Folcloriștii vor dezbate dezvoltarea și interpătrunderea genurilor literare în literaturile orale sau succesul lui Nastratin Hogea în țările balcanice, iar etnografii vor discuta în jurul schimbărilor sociale din aceste țări. În domeniul artei se vor aborda rolul moștenirii bizantine în pictura monumentală, influența artei otomane etc.

Amfiteatrele și sălile modernei universități din Ankara vor primi 1 000-1 500 oameni de știință din lumea întreagă. Societatea turcă de istorie și autoritățile responsabile din Turcia pregătesc de asemenea un vast program cultural-științific pentru ca, în timpul Congresului și îndată după încheierea lui, participanții să poată cunoaște monumentele istorice și, totodată, civilizația veche și actuală a Turciei.

N. FOTINO

Al III-lea Congres internațional de turcologie

Între 24 și 29 septembrie 1979, Institutul de turcologie, de la Facultatea de litere a Universității din Istanbul, organizează cel de-al III-lea Congres internațional de turcologie.

Dezbaterile vor aborda diferite teme legate de turcologie, cu un accent special asupra limbii și literaturii turce, precum și a artei și muzicii poporului turc.

Președinte al Comitetului de organizare a celui de-al III-lea Congres de turcologie este profesorul doctor Sadettin Buluç, directorul Institutului de turcologie, iar secretar general este profesorul doctor Muharrem Ergin.

În liniștea forțată care părea să domnească în Europa după Congresul de la Viena din 1815, impusă de reacționarismul fanatic al lui Metternich și de principiile, cel puțin ciudate, ale Sfintei Alianțe concepute de țarul Alexandru, glasurile popoarelor mici se auzeau cu tot mai multă tărie. Amenințate în „sacrosancta" lor integritate de principiul naționalităților care începea să prindă trup, imperiile vremii încercau o politică de strategii schimbătoare, de alianțe aparente și intrigi subterane, de tentative oculte de subminare reciprocă a puterilor.

Neliniștea greu mascată a celor mari, temători de a-și pierde întinsele și nedreptele cuceriri, graba celor mici, nerăbdători să-și vadă împlinindu-se visurile seculare de libertate creșteau pe măsură ce veacul înainta. Un ritm neobișnuit de rapid se instala în viața politică europeană, cerînd adaptarea grabnică la împrejurări. Popoarele se ridicau spre revoluții, reprezentanții lor se cădeau să fie de față, să convingă pe ceilalți de legitimitatea drepturilor lor. Popoarele își făceau intrarea în lume arătînd prin luptătorii lor drepturile și aspirațiile națiunilor mici. Treptat, o solidaritate de un fel cu totul deosebit se crea între aceste popoare — greci, polonezi, români, maghiari și alții — și între unele minți luminate din sînul marilor puteri care înțelegeau totuși cu[illegible]

ION GHICA și secolul său

Prof. dr. ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA

Printre ei, Ion Ghica[1] prietenul adevărat și tovarășul de acțiune al lui Nicolae Bălcescu și al lui Vasile Alecsandri, a fost chemat să îndeplinească misiuni diferite și destul de spinoase în slujba patriei sale. O pregătire deosebit de solidă la Școala de la Sfîntul Sava, apoi la Paris, a dat tînărului Ghica așezarea intelectuală a unui european apt să primească tot ce secolul acela de înnoiri oferea într-o paletă de o diversitate impresionantă. Întîlnirea sa cu științele exacte, cu științele naturii, cu științele umaniste, cu cultura și cu politica s-a făcut pe un plan înalt al comunicării. Iar ucenicia patriotismului, Ion Ghica și-a făcut-o mai întîi în familie, la școala unchilor săi Iancu Văcărescu și Ion Cîmpineanu, caractere admirabile, începători pricepuți și ascultați ai politicii și culturii moderne românești. I-a ajutat apoi și școala istoriei, cunoașterea adîncită a trecutului pe care, ca toată generația sa, l-a luat drept pildă a luptei și l-a invocat ca mărturie a imprescriptibilelor drepturi ale poporului său.

Întîlnirea cu știința...

O seriozitate deosebită îl distingea printre ceilalți tineri, dîndu-i de timpuriu o maturitate gravă, plină de simț al răspunderii. Statornic în cuvîntul său, după cum a fost și în urmărirea țelurilor pe care și le pusese înainte pentru țară, Ghica s-a bucurat pe plan european de prețuire și respect unanim. Vorba sa, spusă cu măsura care-l caracteriza, avea greutatea adevărului în fața celor mai de seamă străini pe care îi întîlnea. Și numărul acestora a fost impresionant, căci relațiile europene ale omului politic român s-au întins din anii 1835-1841, din perioada de studii la Paris, pînă în ultimii ani de viață, cînd a fost ministru plenipotențiar al României la Londra, între 1881-1890.

Scopul celei dintîi șederi destul de îndelungate la Paris (aproape șapte ani) a fost, desigur, învățătura. Orizontul științelor se deschidea tînărului studios într-un fel fas-

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1971 și 7,8/1978.

sensurile istoriei contemporane. Circulația europeană era, din această pricină, foarte intensă între marile capitale, de la Istanbul la Paris și la Londra, unde aveau loc întîlnirile decisive.

Se știe cum au înaintat, pe scena continentului, românii, după Tratatele rusoturce de la Kuciuk-Kainargi (1774), București (1812), Adrianopol (1829), cum au intrat în conștiința politică a secolului prin luptele, strădaniile și jertfele lor necontenite. Se știe, de asemenea, cum s-au succedat în acest răstimp generațiile de luptători pasionați care au luat parte la evenimentele din 1848, 1859, 1877, pregătind, într-o firească înlănțuire, Unirea cea mare din 1918. Și cum, din generația de la 1848, au pătruns pe acea scenă, în împrejurări noi și nu simple, cîțiva patrioți de seamă care au susținut, cu tenace fervoare, argumentele națiunii române.

cinant. Progresele cercetării contemporane îi păreau — și erau într-adevăr — extraordinare și setea lui de cunoaștere se extindea fără saț. Făcea studii speciale la Școala de mine, mai ales cu vestitul geolog Léonce Elie de Beaumont, care-l prețuia în chip special. A urmărit lucrările marelui astronom și fizician François Arago, care avea să fie și membru al Guvernului provizoriu francez de la 1848. Îl interesau teoriile antropologului Armand de Quatrefages de Bréau și citea pasionat lucrările fraților Wilhelm și Alexander von Humboldt (filologul și naturalistul), ca și acelea ale lui Georges Cuvier, zoologul și paleontologul. În același timp se ocupa de arheologie, frecventînd la Sorbona cursurile savantului și literatului Saint-Marc de Girardin, membru al Academiei Franceze. Dădea, de asemenea, tot la Sorbona, examene de limbă și literatură elină cu academicianul Patin. Dar ce interes îi stîrnea economia politică! Cu cîtă atenție se punea la curent cu cele mai noi teorii în materie, după ce studiase pe clasici, pe Adam Smith și John Stuart Mill! Dornic să înțeleagă în profunzime gîndirea secolului, se apropiase de doctrinarii care-i păreau cei mai îndrăzneți, cei mai inovatori.

Prin mijlocirea lui Theodor Diamant, originalul socialist utopist român, Ion Ghica a pătruns în cercurile saint-simoniste. Ideile socialist-utopice ale lui Saint-Simon se răspîndiseră cu mare repeziciune în Franța după 1830, făcînd pretutindeni prozeliți, chiar printre românii aflați acolo la studii. Speriați de ecoul acestor idei, regele și guvernul le-au interzis profesarea și atunci cei mai mulți adepți au părăsit centrul lor de la Menilmontant și chiar Franța, ca economistul Michel Chevalier sau compozitorul Fe-

licien David. Dintre ei, Ghica l-a cunoscut îndeaproape pe Taica Enfantin, cum i se spunea inginerului Prosper Enfantin, unul din fondatorii şcolii saint-simoniste şi care i-a povestit, în amănunt, avatarurile doctrinei, ca şi rolul jucat de Diamant înăuntrul acelei confrerii atît de umanitare. Despre socialistul utopist român i-a vorbit cu multă consideraţie Michel Chevalier însuşi.

...şi cu mari spirite ale vremii

Tot prin Diamant, studentul Ghica a ajuns şi în cercurile cele mai înalte ale fourierismului, pînă la Victor Considérant, economist de frunte (şi el fost saint-simonist), şi pînă la Fourier însuşi. Elocinţa bătrînului doctrinar al „societăţii armonice" şi al „falansterului" îl fermeca pe tînărul Ghica cu imaginile utopice ale vîrstei de aur reinstalate pe pămînt. Şi mai tîrziu, cînd s-au împrietenit, tînărul român a putut aprecia blîndeţea şi delicateţea caracterului acelui fervent „apostol" al socialismului utopic.

Treptat, cercul preocupărilor şi al cunoştinţelor se lărgea în direcţii tot mai interesante. Pe de o parte, îşi făcea relaţii cu francezii din generaţia sa, tineri de nădejde, precum Jules Simon, viitorul mare om politic şi prim-ministru al Franţei, care îl impresionase de la adunările studenţeşti, unde domina cu puterea cuvîntului său. Pe de alta, începuse să ia contact cu presa, fiindcă înţelegea importanţa acestui mijloc de comunicaţie de masă în cadrul politicii internaţionale. Şi cum a avut şansa să-l cunoască pe Armand Carrel, ziarist de renume, fondatorul (împreună cu Thiers şi Mignet, în 1830) şi directorul jurnalului *Le National*, Ion Ghica a prins a introduce în publicaţia franceză ştiri şi date despre Principatele române. Mai întîi, Carrel însuşi deschisese seria cu un articol emoţionant despre suferinţele Ţărilor româneşti în istoria mai recentă, şi în care repovestea cele ce-i spusese Ghica. De atunci încolo, chiar după moartea lui Carrel, coloanele ziarului i-au rămas deschise, căci cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Armand Carrel, Bastide şi Maillefer, specialişti în probleme internaţionale, au rămas ataşaţi tînărului patriot român.

La o vînătoare, Ghica l-a cunoscut şi pe polonezul Mihail Czayka Czaykowsky, refugiat, din 1831, la Paris, cu care, de asemenea, s-a împrietenit. Prin acesta, şi mai cu seamă printr-un articol-foileton scris de acesta după o povestire a lui Ghica despre haiducul Tunsu şi moartea-i voinicească, ştirile despre Ţările române au intrat şi în paginile altui ziar progresist cu faimă, *Le Constitutionnel*, condus atunci de dr. Veron.

De altfel, e probabil că în aceste cercuri de gîndire politică avansată îl va fi cunoscut Ghica şi pe Heinrich Heine, romanticul german stabilit de pe la 1831 în Franţa (în semn de protest împotriva reacţionarismului guvernelor germane), poetul fiind un asiduu colaborator al ziarului *Le Constitutionnel*. Şi s-a născut o frumoasă prietenie de care s-ar părea că nici Vasile Alecsandri n-a fost străin. Căci scriindu-i după atîtea decenii emoţionantele *Scrisori*, Ion Ghica îi amintea acestuia de un prieten al lor mai vechi, căpitanul de marină Laurent, nepot al doamnei Heine, pe care se duseseră împreună să-l vadă, puţin timp înainte de a muri, la Pontoise unde se stabilise. Iar Alecsandri a fost fericit să primească la Iaşi, în 1835, pe un poet, fost diplomat, Edouard Grenier, care venea ca secretar al domnitorului Grigore Ghica şi cu care s-a împrietenit strîns. Şi nu numai recomandarea lui Prosper Merimée, alt vechi prieten francez, l-a făcut pe Alecsandri să-l primească cu braţele deschise, ci şi faptul că francezul fusese şi secretarul lui Heine.

Dar revenind la relaţiile politice ale lui Ion Ghica, trebuie să spunem că Mihail Czayka Czaykowsky, acela care-i făcuse legătura cu *Le Constitutionnel*, şi pe care bucureştenii aveau să-l cunoască mai tîrziu, pe la 1855, drept Sadyk-paşa, l-a prezentat prestigiosului personaj politic al vieţii pariziene, prinţului Adam Czartorysky, şeful emigraţiei polone la Paris în anii aceia furtunoşi. Nu numai că influenţa prinţului asupra guvernului din Franţa şi Anglia era enormă şi el avea întotdeauna un cuvînt de spus în problemele Răsăritului Europei, dar în saloanele lui se întîlnea tot ce era mai reprezentativ în diplomaţia pariziană şi a continentului. Aici tînărul Ghica şi-a făcut nenumărate relaţii politice, în singurul scop al informării tuturor despre situaţia Principatelor şi despre ţelurile luptei românilor, autonomia şi unirea. De la Eugène Poujade (pe atunci secretar al lui Edouard Drouyn de Lhuys, viitorul ministru de Externe sub Napoleon III), care avea să fie consul la Bucureşti între 1849 şi 1856, la prim-ministrul Adolphe Thiers, la scoţianul David Urquhard, diplomatul filo-turc care avea să susţină mai tîrziu cu pasiune cauza autonomiei şi unirii Principatelor, românul a cunoscut pe mai toţi factorii responsabili ai politicii europene dintre 1848 şi 1859. În special după sosirea lui Ion Cîmpineanu la Paris, în 1839, scopurile acţiunilor şi relaţiilor s-au precizat pentru studenţii patrioţi într-un fel mult mai net. Şi de semnalat este că omul politic român venea cu date mult aşteptate de toţi, asupra mişcărilor de eliberare ale celorlalte popoare vecine cu românii, deoarece şi Cîmpineanu, ca şi ceilalţi luptători pentru drepturile româneşti, susţinea lupta tuturor popoarelor asuprite de jugurile marilor imperii.

Ion Ghica şi-a informat unchiul despre întreaga atmosferă şi l-a ajutat, în mare măsură, să pătrundă în cercurile influente ale Parisului, iar cînd Ion Cîmpineanu a ajuns la Londra, a continuat să-i trimită comentariile, ecourile acţiunii lui în presa franceză.

Sfîrşitul studiilor l-a readus în ţară, în 1841, pe Ion Ghica. Dar conform hotărîrii luate de foştii studenţi de la Paris, de a conlucra fără răgaz pentru unire, el s-a dus să predea ştiinţele la Iaşi, fără să piardă o clipă din vedere ţelurile politice cărora şi-a consacrat viaţa.

Prietenii din tinereţe

În 1846, se găsea din nou la Paris, în alt context, în alte împrejurări. Societatea Frăţia fusese înfiinţată în 1843. Cei angajaţi în acţiunile preconizate de acest nucleu revoluţionar luau contact în capitala Franţei cu personalităţi proeminente. Nu întîmplător, poate, o *Societate a studenţilor români* care avea drept membri pe Nicolae Bălcescu, M. Kogălniceanu, Dumitru şi Ion Brătianu şi alţii, drept secretar pe C.A. Rosetti şi preşedinte pe Ion Ghica, a fost pusă sub patronajul poetului Alphonse de Lamartine. Membru al guvernului provizoriu de la 1848, Lamartine purta multă prietenie lui Ion Ghica şi lui C.A. Rosetti, cărora de altfel le-a trimis mesagii personale secrete chiar în momentul izbucnirii revoluţiei în Principate, prin emisarul său personal, dr. Louis Mandl.

Cum spune Ghica, la sfîrşitul anului 1846 „un vînt de libertate sufla peste Europa", „strigătul de libertate se ridica din toate unghiurile lumii civilizate". La Paris, la cursurile istoricilor şi gînditorilor înflăcăraţi de ideile democratice, ale libertăţii popoarelor, ca Jules Michelet, Edgar Quinet, Adam Mickewicz, se îmbulzeau auditori cu miile. Şi Ion Ghica şi C.A. Rosetti, ca şi ceilalţi români din mişcarea paşoptistă, se aflau în strînsă amiciţie cu acei tribuni care îşi însuşiseră cauza Principatelor şi o susţineau cu toată ardoarea verbului lor inspirat, conlucrînd la realizarea în fapt a aspiraţiilor întregului popor român. În scrierile sale tîrzii, Ghica îşi amintea de cuvintele pe care atunci i le spunea Michelet: „Fericiţi sînteţi voi, tinerilor români; în ţara voastră totul e de făcut, fiecare din voi se poate distinge şi chiar ilustra prin fapte patriotice şi măreţe".

În mişcarea revoluţionară, Ion Ghica a stat ferm alături de Bălcescu şi a urmat întocmai hotărîrile luate în comun. Chiar plecarea lui la Istanbul, în iunie 1848, a însemnat supunerea la o decizie colectivă şi lucrarea lui neobosită s-a desfăşurat numai în slujba „cauzei". Cum a ajuns, spune el, „a doua zi au început alergările mele".

Din fericire, aici, la Istanbul, au pornit să lucreze vechile cunoştinţe de la Paris, care i-au înlesnit intrarea mai pretutindeni. Cei dintîi pe care i-a întîlnit au fost dragomanul Cor şi Mihail Czayka Czaykowsky, prieteni din studenţie, cu care a început consultările politice. Apoi a regăsit pe Emin Muhlis efendi, acum mare dragoman al Porţii, pe care-l ştia de la Paris, cînd era prim-secretar al Ambasadei otomane. Acesta a devenit consilier al lui Suleiman paşa în momentul în care a plecat în Principate (după aceea Suleiman a fost înlocuit cu Fuad efendi). Şi a regăsit, de asemenea, pe Mehmet bey (Kibrisli paşa), general de divizie, care fusese chiar atunci chemat la Istanbul pentru a fi trimis ambasador la Londra. În vremea studenţiei lui Ghica, Mehmet bey îndeplinea funcţia de ataşat militar la Paris, pe cînd Reşid paşa, mare prieten al românului, era ambasador.

Iar secretarul Alison de la Ambasada engleză, ca şi Kerkow, însărcinatul cu afaceri al Belgiei, au început imediat să-l informeze pe Ghica despre orice mişcare intervenită în cursul revoluţiei, remiţîndu-i plicuri de la amicii săi revoluţionari, de la Bălcescu, de la Goleşti.

Generalul Aupick, ambasadorul Republicii franceze, tatăl vitreg al lui Charles Baudelaire, s-a arătat deîndată foarte interesat de cele spuse de Ghica în favoarea revoluţiei şi a revoluţionarilor români şi i-a dat cele mai utile sfaturi pentru a atrage bunăvoinţa turcilor.

Pentru Ghica, înnăbuşirea revoluţiei n-a însemnat în nici un fel întreruperea misiunii sale patriotice şi revoluţionare. El a continuat neobosit campania vieţii sale de a deştepta opinia publică a Europei asupra drepturilor româneşti, prin toate mijloacele ce-i stăteau la îndemînă.

Spre binele ţării

O nouă idee îl cuprinsese pe Ghica, de o impresionantă modernitate, aceea a plasării viitorului stat român unit în afara diferitelor tabere de state. Gîndind la ţara sa în perspectiva devenirii, el o vedea asemenea Elveţiei, garantată de toate puterile interesate de existenţa sa. O spunea şi lui Bălcescu în corespondenţă, o va spune în nenumărate scrieri, cu statornicia care-l caracteriza în opinii şi atitudini şi cu puterea sa deosebită de persuasiune. Mai ales de aceasta din urmă avea să se folosească în anii următori ai prelungitei şederi la Istanbul, unde guvernele turceşti se schimbau ca şi ambasadorii marilor puteri. Dar Ion Ghica rămînea mereu între ei, permanenţă a credinţei într-o cauză, instrument al unei nobile lupte în slujba drepturilor româneşti. Îşi întărea şi-şi sporea relaţiile, se făcea util tuturor, îşi cultiva prieteniile şi mai vechi şi mai noi. Aşa, de pildă, marele vizir, redutabilul Reşid paşa, căzut de la putere prin 1852, a fost asaltat de creditori, de zarafi. În disperare de cauză, fostul vizir a apelat la Ghica şi acesta, prin Ion Ionescu de la Brad şi Ahmed Wefyk paşa, fostul emisar al Porţii în Principate (între 1849-1850), l-a salvat de la ruină, punînd ordine în averea dezordonată a demnitarului turc. În vremea dizgraţiei sale, cînd nimeni nu-l mai căuta pe fostul vizir, Ion Ghica a continuat să-l viziteze la reşedinţa sa de la Balta Liman şi să discute politică împreună cu el şi cu credinciosul Ahmed Wefyk: „Puneau lumea la cale împreună, zicea memorialistul român, şi făceau parte bună şi României". Şi într-adevăr, cînd, prin jocul întîmplărilor politice, Raşid paşa a intrat în guvern ca ministru de Externe, în locul lui Fuad paşa, s-a arătat unul din cei mai convinşi susţinători ai ideii neutralităţii Principatelor române, puternice şi bine armate.

Cu ambasadorii francezi care au urmat generalului Aupick, cu contele Lavalette venit în 1852, cînd Napoleon III a devenit împărat, apoi cu Edou-

ard Thouvenel, viitor ministru de Externe al Franței, ca și cu însărcinatul cu afaceri al Ambasadei engleze, colonelul Rose, mai tîrziu general Sir Hugh Rose și mareșal lord Strathnairn, ori cu același lord Redcliffe, ambasador al Angliei, românul a întreținut relații excelente politice și diplomatice în așa fel încît unirea să fie asigurată. Și, într-adevăr, în ciuda poziției echivoce, la un moment dat, a Marii Britanii, care dorea să se valideze, pentru „liniștea" marilor puteri, alegerile măsluite de Vogoride, în 1858, Ghica a izbutit, cu ajutorul prietenilor francezi, casarea lor. „Dintr-acel moment — scria el — Unirea Pricipatelor devenea numai o chestiune de timp".

Și prieteniile acestea le-a păstrat pe toată viața pentru binele țării pe care o dorea mereu cunoscută și prețuită în lume.

La Paris, în 1862, la un dejun, la Thouvenel, acum ministru de Externe, l-a cunoscut pe Pavel Kiseleff, care, la 80 ani, era ambasador al Rusiei în capitala Franței. Sau după zeci de ani, devenind ministru plenipotențiar la Londra, întrînd deci oficial într-o slujbă de felul celeia pe care o îndeplinise cu rară pricepere și adînc devotament în toată tinerețea, regăsea prieteni din cei vechi ca Tissot, de pildă, fostul consul francez la București în vremea Unirii, ajuns acum, în 1882, ambasador al Franței la Londra. Și o activitate politică și diplomatică de splendidă anvergură se desfășura astfel la Londra, întregită de cea a lui Kogălniceanu și a lui Alecsandri la Paris.

Niciodată însă ca un argument în plus pentru lauda sa, Ion Ghica n-a neglijat cultura. Și așa cum, pe vremea cînd era bey de Samos, s-a dus pînă la Budrum (Halicarnasos) să vadă cum mergeau săpăturile întreprinse de amicul său, arheologul de renume, Sir Charles Newton, la Londra nu pierdea nici o ocazie de a se ocupa de lucrurile spirituale. Frecventa concerte și spectacole, asculta conferințe, cerea profesorului și filologului Ion Bianu să trimită cărți românești la British Museum, se interesa de utilitatea unor fotografii pentru Academia noastră după manuscrisul lui Gavril Uric de la același British Museum. Cînd Alecsandri l-a vizitat la Londra, în iulie 1883, el l-a luat și l-a condus la Oxford ca să-l întîlnească pe marele orientalist Max Müller, specialist în istoria religiilor și în disciplina lingvisticii comparate, membru de onoare al Academiei Române.

Și toate cele cîte le-am selectat din vasta biografie încă insuficient de explorată a patriotului, omului politic, diplomatului Ion Ghica, nu ilustrează decît în prea mică măsură tactica și strategia unui spirit puternic care a trăit într-o veșnică efervescență închinată poporului român, libertății și independenței sale.

Cîștigătorii concursului „TREPTELE UNIRII"

Ediția 1979 a Concursului Magazin istoric s-a încheiat. Ca și la concursurile anterioare, mulți cititori din toate colțurile țării și de cele mai diferite profesii au ținut să-și manifeste, și în acest fel, dragostea și pasiunea lor pentru istorie. Numărul total al răspunsurilor este de 6 179, 2 713 concurenți au dat răspunsuri exacte la toate cele 30 întrebări. Numărul premiilor fiind astfel depășit de peste 60 ori, cei 45 cîștigători au fost desemnați, ca și în anii precedenți, prin tragere la sorți.

Numeroși concurenți au ținut ca, odată cu trimiterea răspunsurilor, să ne împărtășească și aprecierile lor, precumpănitor pozitive, privind organizarea și tematica Concursului. Le mulțumim călduros. Felicităm pe toți participanții, cu deosebire pe cei care au răspuns corect la toate întrebările.

Cei 45 cîștigători ai Concursului „Treptele Unirii" sînt:

Premiul I
un televizor SPORT

Isvoranu Gheorghe — *Brăila*

Premiul II
un casetofon MC-12

Grigoraș Victorița — *Iași*

Premiul III
două aparate foto FED-4

1. Nogea Adrian — *com. Șicula, jud. Arad*
2. Mărcușan Otilia — *com. Făget, jud. Timiș*

Premiul IV
două aparate radio ROYAL

1. Constantin Dumitru — *București*
2. Găiceanu Silvia — *Drobeta-Turnu Severin*

Premiul V
patru serviete

1. Rămneanțu Vasile — *com. Denta, jud. Timiș*
2. Staicu D. Petre — *Oltenița*
3. Ailincăi Puiu — *Buzău*
4. Dianu C. Petre — *com. Poiana Mare, jud. Dolj*

Premiul VI
cinci stilouri

1. Manj A. Vsevolod — *com. Bolintin Vale, jud. Ilfov*
2. Teodorescu Moromete Costel — *București*
3. Pădureanu I. Elena — *Constanța*
4. Șargan Vasile — *București*
5. Lăzăroiu Ion — *București*

Premiul VII
zece abonamente pe un an la Magazin istoric

1. Bătă Adela — *Rădăuți*
2. Ivan Alexandru Adrian — *Filiași, jud. Dolj*
3. Popescu Maria Magdalena — *Brașov*
4. Nicolae Elena — *București*
5. Ciulean Alexandru — *Baia Mare*
6. Mărculescu V. Mihai — *Piatra Neamț*
7. Ferencz Csaba — *Odorheiu Secuiesc, jud. Harghita*
8. Lupu Nicolae — *com. Agîrbiciu, jud. Sibiu*
9. Timșa Adrian — *Slatina, jud. Olt*
10. Cioroianu Ion — *Craiova*

Premiul VIII
douăzeci abonamente pe șase luni la Magazin istoric

1. Kuji Andrei — *com Teaca, jud. Bistrița-Năsăud*
2. Vîntilă Gheorghe — *sat Vulcana Pandele, com. Brănești, jud. Dîmbovița*
3. Stănescu Elena — *Drobeta Turnu-Severin*
4. Pruteanu Costache — *Ploiești*
5. Ganea Mihai — *Galați*
6. Ionescu D. Hristache — *Brașov*
7. Popa Alexandru — *Constanța*
8. Putrezeanu Constantin — *București*
9. Roman Gheorghe — *Luduș, jud. Mureș*
10. Cornea Mircea — *Suceava*
11. Păvăleanu Constantin — *Piatra Neamț*
12. Abălaru Ionel — *București*
13. Marinescu Constantin — *Deta, jud. Timiș*
14. Istrate Vasile — *Constanța*
15. Bordeianu Florian — *Ploiești*
16. Feraru Teofan — *București*
17. Moraru Florin — *Suceava*
18. Velev Gheorghe — *Galați*
19. Duican Florica — *com. Dudești, jud. Brăila*
20. Căliman Irinel — *com. Margina, sat Sinteștj, jud. Timiș*

— Premiile în obiecte pot fi ridicate de la sediul redacției, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter, București, începînd cu data de 1 august 1979, orele 15-17.

— Cîștigătorii din provincie ce nu se pot deplasa la București sînt rugați să ne ceară formularul tip, pentru a delega o altă persoană care să ridice premiul.

— Abonamentele la Magazin istoric pe un an și, respectiv, șase luni, vor fi făcute începînd cu luna ianuarie 1980.

LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE

De la apariţia lui, *Magazin istoric* s-a ocupat în numeroase rînduri de revoluţia franceză. Răsfoind paginile revistei, cititorii noştri pot găsi o cronologie a evenimentelor din anii 1789-1794 (nr. 7/1971), cronica detaliată a căderii Bastiliei (nr. 7/1972), radiografia ultimei zile din viaţa lui Robespierre, 10 thermidor (28 iulie 1794), ghilotinarea sa şi un *curriculum vitae* al Incoruptibilului (nr. 8/1973), povestea arborilor libertăţii, săditi la Paris şi în alte oraşe în timpul revoluţiei, ca emblemă a Franţei libertăţii şi egalităţii (nr. 3/1968), executarea lui Ludovic XVI, la 21 ianuarie 1793, în Sala Manejului de la Tuileries (nr. 4/1967), o evocare a semnificaţiei pe care o avea boneta de lînă roşie purtată de revoluţionarii francezi (nr. 7/1971), în fine, povestea originalei personalităţi a Terezei Cabarrus — aristocrată convertită la revoluţie — prezentată pe fondul crucialelor evenimente din anii 1789-1794 (nr. 3/1977).

Dar istoria se înnoieşte permanent, documentarea este adusă la zi, ceea ce face ca multe faţete ale unui eveniment — rămase obscure — să fie puse în lumină sau într-o *altă* lumină. Pe de altă parte, extinderea cunoştinţelor, interpenetraţia diverselor discipline ştiinţifice fac posibile puncte de vedere noi, interpretări diferite de cele propuse pînă acum.

Este ceea ce încearcă şi Jean-Paul Bertaud, autorul lucrării *La Révolution française*, apărută în 1976 la Paris, din care reproducem în paginile care urmează cîteva fragmente. Le precedăm de un glosar — ce nu vrea şi nu poate fi exhaustiv — al instituţiilor, cluburilor, evenimentelor, adunărilor şi al altor termeni de specialitate pe care îi foloseşte Bertaud în analiza sa. În întocmirea lui, ne-am ghidat după semnificaţia tematică a termenilor, şi nu după succesiunea alfabetică sau strict cronologică.

Glosarul revoluţiei

FLORENTINA DOLGHIN

Luarea Bastiliei — castel-fortăreaţă construit la Paris între anii 1369 şi 1383, Bastilia era formată din 8 turnuri rotunde, legate între ele prin ziduri înalte de 24 m şi groase de 3 m. De la începutul sec. XVII, ea a servit în mod regulat ca închisoare de stat. Dintre „oaspeţii" ei cei mai iluştri pot fi citaţi Fouquet, Richelieu, Voltaire, cardinalul Rohan. Cu timpul, Bastilia a devenit simbolul arbitrarului şi al despotismului. La 14 iulie 1789, masele Parisului, înarmate cu suliţe, puşti şi tunuri capturate de la Palatul Invalizilor, au luat cu asalt închisoarea. Guvernatorul cetăţii, de Launay, care dispunea de o garnizoană derizorie, a fost ucis, împreună cu alţi trei ofiţeri; demolarea fortăreţei a început în zilele următoare. În anul 1880, 14 iulie, ziua luării Bastiliei, a fost desemnată sărbătoarea naţională a Franţei.

Marseleza — imn național al Franței, compus la 26 aprilie 1792 de Rouget de Lisle, ofițer de geniu, pe atunci în garnizoană la Strasbourg. *Cîntecul de război al armatei Rinului*, așa cum se intitula la început, a

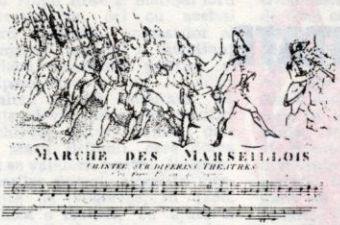

fost adoptat de marseiezi — batalionul federaților din Marsilia, veniți la Paris în august 1792, pentru a cere Adunării abolirea monarhiei — și decretat imn național în 1795.

Libertate, egalitate, fraternitate — deviză a Republicii franceze, amintind cuceririle politice și sociale ale revoluției din 1789. S-a

folosit între 1793-1814, 1848-1851, 1875-1940 și începînd din 1945.

Stările Generale — în monarhia franceză, nume dat adunărilor generale ale națiunii, organizate atît pe clase cît și pe ținuturi. Primele Stări Generale au fost cele din 1302, convocate de Filip cel Frumos la Notre-Dame de Paris. Uneori regele consulta numai clericii și nobilii, alteori, numai burghezii orașelor. Cei din urmă aparțineau stării a treia, care mai cuprindea plebeii laici (meșteșugari, muncitori, țărani). Șerbii erau în afara stării a treia; ei nu făceau parte din nici o clasă. Spre deosebire de Parlamentul englez, Stările Generale se convocau exclusiv la inițiativa regală, fără a avea o periodicitate regulată: monarhul nu apela la ele decît în momente critice, pentru a obține subsidii excepționale și pentru a-și asigura spatele prin unitatea supușilor. Ultima oară fuseseră convocate de Maria de Medici, în 1614. Ludovic XIII, Ludovic XIV și Ludovic XV nu le-au mai convocat. Abia în 1788, Ludovic XVI, în speranța că va potoli opinia publică, a convocat Stările Generale pentru începutul lunii mai 1789. Încă de la sfîrșitul sec. XV, adunările fiecărei clase redactau așa-numitele *Caiete ale Stărilor Generale* sau *Caiete de doleanțe*, în care erau consemnate nedreptățile pentru care se revendicau reforme. Caietele redactate pentru Stările Generale din 1789 constituie un document de prima mînă al stării de spirit din Franța în ajunul revoluției; imensa lor majoritate cerea răscumpărarea drepturilor feudale, desființarea acestora contra unor indemnizații, egalitatea în fața impozitelor.

Adunarea Națională Constituantă (1789-1791) — deschisă la Versailles, la 5 mai 1789, sub numele de *Stările Generale*, urma să cuprindă 291 deputați ai clerului, 270 ai nobilimii și 584 ai stării a treia. Nobilimea și clerul refuzînd să ia parte alături de starea a treia, aceasta s-a proclamat *Adunare Națională* (17 iunie). La 20 iunie, deputații stării a treia s-au angajat prin jurămînt să nu se despartă pînă cînd nu vor da regatului o constituție. La cererea lui Ludovic XVI, clerul și nobilimea s-au reunit (27 iunie) cu starea a treia și Adunarea Națională s-a declarat *Constituantă* (9 iulie). Ea s-a dizolvat la 30 septembrie 1791, pentru a face loc Adunării Legislative. Adunarea Constituantă a adoptat măsuri ce au avut o importanță capitală pentru viitorul Franței, printre care: abolirea privilegiilor și drepturilor feudale, stabilirea libertății religioase și a libertății presei, confiscarea bunurilor clerului, împărțirea Franței în departamente, pe atunci în număr de 83, desființarea tuturor titlurilor de noblețe, a ordinelor și breslelor, abolirea torturii și adoptarea ghilotinei etc. Adunarea a reorganizat administrația și justiția, a introdus alegerea judecătorilor și egalitatea fiscală, pregătind Constituția din 1791. La 26 august 1789, ea a adoptat textul definitiv al Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului. Alcătuit din 17 articole, acest document era inspirat din Declarația de independență americană din 1776 și din constituțiile promulgate, ulterior, de statele americane, fiind, în același timp, rezumatul întregii filozofii politice franceze a sec. XVII. El nu făcea nici o referire la Dumnezeu, la rege și la tradiția monarhică, constituind — după cuvintele istoricului Aulard — „actul de deces" al Fostului Regim.

Adunarea Legislativă (1791-1792) — aleasă în vara lui 1791, după un regim electoral cenzitar; și-a ținut prima ședință la 1 octombrie 1791, strîngînd în jurul ei nobilimea și marea burghezie, pe toți dușmanii democrației și ai republicii, în total 745 deputați. Această adunare nu a putut rezista presiunilor insurecției populare. În ziua de 10 august 1792, Legislativa l-a suspendat pe rege și funcțiile sale și a anunțat alegerea unei Convenții, însărcinată să dea Franței o nouă constituție. La 20 septembrie 1792, ea s-a dizolvat pentru a face loc Convenției.

Convenția Națională — Adunare Constituantă care i-a succedat Adunării Legislative, conducînd țara pînă la 26 octombrie 1795.

Comuna din Paris — organ revoluționar creat la Paris, în urma insurecției din 14 iulie 1789. Ea s-a substituit administrației regulate a consiliului orașului. Din 10 august 1792, s-a transformat în Comună insurecțională, trecînd în mîinile iacobinilor și reprezentînd acum întreaga Franță, nu numai Capitala. Ea a forțat Adunarea Legislativă să decreteze suspendarea monarhiei și arestarea familiei regale. Din septembrie 1793, Comitetul Salvării Publice a reușit să îi ia locul. La 9 thermidor (27 iulie 1794), Comuna a rămas în întregime devotată lui Robespierre, dar Convenția i-a pus pe membrii ei în afara legii și, după căderea lui Robespierre, 93 dintre aceștia au fost ghilotinați. Constituția anului III (1795) a substituit Comunei 12 municipalități distincte, pentru a evita centralizarea puterii, ce ar fi permis din nou o dictatură populară pariziană.

Comitetul Salvării Publice — cel mai important organ al dictaturii revoluționare democratice iacobine. Creat la 6 aprilie 1793, printr-un decret al Convenției, a avut menirea să lupte împotriva contrarevoluției interne și externe. Concentrînd întreaga putere executivă, Comitetul Salvării Publice a reușit să zdrobească reacțiunea internă, a organizat armata revoluționară care a înfrînt coaliția monarhiilor europene. Avea în subordinele sale Tribunalul revoluționar, Comitetele revoluționare și Comitetul Siguranței Generale. Se compunea din nouă membri aleși dintre cei ai Convenției. El a stabilit domnia Terorii. A fost suprimat în 1795, odată cu instituirea Directoratului.

Comitetul Siguranței Generale — creat de Convenție la 2 octombrie 1792, a fost, în 1793-1794, un adevărat „minister al Terorii", dirijînd din umbră poliția și justiția revoluționare. Era compus din 12 membri, aleși de Convenție. Rolul lui a diminuat după 9 thermidor, dar a dispărut ca instituție numai la sfîrșitul Convenției.

Comitetele de urmărire sau **Comitetele revoluționare** — organisme create de Convenție în martie 1793, pentru a supraveghea străinii, a elibera certificate de cetățenie, a întocmi liste de suspecți, a-i interoga și a-i aresta. În număr de peste 20 000 în întreaga Franță, ele au fost instrumente indispensabile ale Terorii. Suprimate după 9 thermidor.

Consiliul celor 500 — adunare creată de constituția anului III, care forma, împreună cu Consiliul bătrînilor, corpul legislativ. Compusă din 500 membri aleși pe trei ani, care trebuiau să fie în vîrstă de peste 30 ani și să fie domiciliați de cel puțin zece ani pe teritoriul republicii, această adunare propunea legile. La 18 brumar an VIII (1799), Bonaparte a dizolvat Consiliul celor 500 odată cu Consiliul bătrînilor. Acesta din urmă era compus din 250 membri, care trebuiau să aibă 50 ani împliniți, să fie căsătoriți sau văduvi și să fie domiciliați de cel puțin 15 ani pe teritoriul republicii.

Directorat — în Franța, sub prima republică, numele puterii executive care, după constituția anului III, trebuia să conducă statul împreună cu Consiliul celor 500 și cu Consiliul bătrînilor. Instaurat la 26 octombrie 1795, el a durat pînă la 9 noiembrie 1799. Directoratul se compunea din cinci membri, numiți de cele două consilii. El numea miniștrii, generalii dar, inițiativa reală a măsurilor guvernamentale și legislative aparținea Consiliului celor 500.

Consulat — regim politic stabilit în Franța, după 18 brumar an VIII (9 noiembrie 1799), succedînd Directoratului.

Prima Republică — regim sub care a trăit Franța între 21 septembrie 1792 și 18 mai 1804. Prima Republică a existat, de fapt, de la 10 august 1792, dată la care Adunarea Legislativă a decretat că șeful puterii executive (Ludovic XVI) a fost suspendat din funcțiile sale.

Iacobini — reprezentanți ai aripii democrat-revoluționare, numiți astfel pentru că țineau ședințe în biblioteca Mănăstirii Sf. Iacob din Paris. Cei mai de seamă dintre conducătorii lor au fost M. Robespierre, J.P. Marat, G.J. Danton și L.A. Saint-Just. În fruntea maselor populare, iacobinii au răsturnat monarhia (10 august 1792) și i-au înfrînt pe girondinii contrarevoluționari (31 mai-iunie 1793), instaurînd o dictatură, a cărei forță a constat în legătura strînsă cu poporul. Pentru a apăra revoluția, iacobinii au instaurat Teroarea revoluționară, ca măsură excepțională împotriva reacțiunii interne și externe. Componența lor socială eterogenă a dus la creșterea și la ascuțirea contradicțiilor în sînul blocului iacobin și la fracționarea lui în grupări politice — în frunte cu Robespierre și cu Hébert, care duceau o luptă îndîrjită între ele. Îngustarea bazei sociale a dictaturii iacobine a avut drept consecință răsturnarea ei, la 9 thermidor 1794, de lovitura contrarevoluționară a marii burghezii. Iacobinii au intrat în istoria revoluțiilor democratice ca figuri de mari revoluționari.

Cordelieri — inițial călugări franciscani, ulterior membri ai societății prietenilor drepturilor omului și ale cetățeanului, care cuprindea elemente democratice, activînd între 1790 și 1794. Cei mai de vază cordelieri au fost: G.J. Danton, J.P. Marat, C. Desmoulins, J. Hébert ș.a. Clubul lor se afla într-o fostă mănăstire franciscană din Paris, de unde și numele.

Girondini — membri ai unei grupări politice, care reprezenta interesele burgheziei industriale, comerciale și financiare, denumiți astfel de la departamentul Gironde, de unde erau originari mulți dintre conducătorii lor. Cei mai cunoscuți reprezentanți au fost: J.D. Brissot, P.V. Vergniaud, M.J.A. Condorcet și soții Roland. În prima etapă a revoluției, girondinii au fost alături de celelalte forțe revoluționare, împotriva absolutismului; după ce au obținut însă majoritatea în Convenția Națională (1792), s-au ridicat

împotriva adîncirii revoluției, trecînd treptat de partea reacțiunii. În urma insurecției populare de la 31 mai-2 iunie 1793, cînd puterea a trecut în mîna iacobinilor, girondinii au fost excluși din Convenție, iar mulți dintre conducătorii lor arestați și ghilotinați, în toamna anului 1793. După lovitura contrarevoluționară din 9 thermidor, girondinii au devenit una dintre forțele cele mai active ale contrarevoluției.

Montagnarzi (munteni) — nume dat de către ziariști deputaților cunoscuți prin opiniile lor extremiste din cadrul Adunării Legislative, grupați pe cele mai înalte bănci ale sălii. Printre ei erau oameni de origini foarte diferite, sinceri sau aventurieri, avocați, ziariști, aristocrați atașați de revoluție etc. Spre deosebire de girondini, montagnarzii au beneficiat în timpul alegerilor pentru Convenție de adeziunea locuitorilor Parisului. Marii conducători ai grupului au fost trei deputați ai Capitalei — iacobinii Robespierre, Danton și Marat.

Sanculoți — nume dat (în dispreț, la începutul revoluției) revoluționarilor din cadrul

mișcării populare, care purtau pantaloni lungi, în locul celor strînși pe corp și oprindu-se la genunchi,simbol al Fostului Regim. Revoluționarii au preluat apoi această poreclă cu mîndrie.

Turbați — nume ironic dat în 1792-1793 unui grup de revoluționari care cereau ca egalitatea politică și civilă să fie completată cu cea socială, preconizau o nouă distribuție a averilor sau chiar o expropriere generală în profitul statului. Printre principalii conducători ai acestei facțiuni erau Jacques Roux, membru al Consiliului general al Comunei, care făcea propagandă socialistă. „Turbații", care constituiau un fel de stîngă a Montagnei, au fost combătuți de Robespierre.

Spaima cea Mare — puternică mișcare țărănească, în iulie-august 1789, determinînd emigrări masive ale marii nobilimi. Țăranii din cea mai mare parte a provinciilor franceze s-au înarmat, atacînd castelele, arzîndu-le și ucigînd pe unii aristocrați. Mișcarea a afectat în mod special provincia Franche-Comté, Nord-Estul Franței, valea Ronului, Provența.

Cetățean — Constituția din 1791 declara *cetățean* orice individ născut în Franța dintr-un tată francez sau dintr-un străin stabilit în Franța sau născut în străinătate dintr-un tată francez. Ea făcea distincție între *cetățenii activi* (cei care plăteau o contribuție cel puțin egală cu trei zile de muncă) și *cetățenii pasivi* (care nu îndeplineau această condiție). Suprimată în 1792, diferențierea a reapărut în legile din 1815 și 1830 și n-a fost definitiv abrogată decît în 1848. Începînd din 10 august 1792, cuvintele *cetățean* și *cetățeancă* le-au înlocuit pe cele de *domn*, *doamnă* și *domnișoară*. Această uzanță s-a introdus în Convenție de la primele ei ședințe și a devenit semnul unor ferme convingeri republicane. Dispărută sub Consulat, a rămas în actele oficiale pînă la proclamarea Imperiului, în 1804.

Teroare — perioadă a revoluției franceze care a ținut din septembrie 1793 pînă în iulie 1794. Regimul Terorii revoluționare s-a instaurat în condițiile extrem de dramatice în care se găseau Franța și revoluția la sfîrșitul verii lui 1793. O coaliție grupînd o mare parte din țările Europei amenința frontierele.

Începînd din martie, în diverse provincii izbucniseră răzmerițe contrarevoluționare. Foametea și criza financiară s-au adăugat războiului extern și celui civil. Contrarevoluționarii erau gata să exploateze împotriva republicii eșecurile externe și dificultățile

interne. Teroarea, „pusă la ordinea zilei" la 5 septembrie 1793, era destinată, înainte de toate, să intimideze „pe dușmanii națiunii". Ea trebuia să se identifice cu domnia ghilotinei, dar s-a manifestat și prin măsuri economice draconice.

Cîmpul lui Marte (masacrul de pe) — la 17 iulie 1791, pe Cîmpul lui Marte, Garda națională a tras în adunarea convocată de cordelieri, care cereau dizgrațierea lui Ludovic XVI. Au murit 50 oameni. Evenimentul a provocat o ruptură definitivă între elementele revoluționare înaintate și Adunarea Constituantă.

Coaliție (războaie de) — alianțe ale statelor europene împotriva Franței. În număr total de șapte, prima dintre ele (1792-1797) a fost îndreptată împotriva revoluției. Din prima coaliție au făcut parte: Prusia, Austria, Anglia, Spania etc.

Manifestul lui Brunswick — manifest publicat la 25 iulie 1792 de ducele Karol Wilhelm von Brunswick, comandantul armatelor prusiene și austriace, coalizate împotriva Franței revoluționare. Actul, care amenința pe toți membrii Gărzii naționale cu moartea și Parisul cu totala pustiire, a avut un rezultat invers celui prevăzut. După ce a luat cunoștință de conținutul lui, mulțimea a declanșat mișcarea din 10 august 1792, care a pus capăt regalității.

Valmy — localitate în Franța, pe Marna. Aici generalul Dumouriez și mareșalul Kellermann, la 20 septembrie 1792, au obținut victoria în fața armatei invadatoare prusiene, condusă de ducele von Brunswick. Retragerea prusienilor a produs un imens efect moral, despre care însuși Goethe, care a asistat la bătălie pe cîmpul german, depune mărturie în *Campania din Franța* (redactată în 1820): „Cu începere de astăzi și din acest loc se deschide o eră nouă în istoria lumii", scrie el. În 1809, Napoleon I i-a acordat lui Kellermann titlul de duce de Valmy.

Calendar republican — adoptat de Convenție la 24 noiembrie 1793; fixa începutul anului la 22 septembrie (echinocțiul de toamnă). Anul era împărțit în 12 luni, de 30 zile fiecare, plus cinci zile complementare, consacrate sărbătorilor republicane în cinstea Virtuții, Geniului, Muncii, Opiniei, Recompenselor. Divizarea în săptămîni era suprimată, luna fiind împărțită în trei decade. Numele lunilor erau inspirate de anotimpuri. Toamna avea următoarele luni: vendemiaire (de la vendanges — culesul viilor), brumaire (de la brumes — negură), frimaire (de la frimas — chiciură). Iarna: nivôse (de la neige — zăpadă), pluviôse (de la pluies — ploaie), ventôse (de la vents — vînt). Primăvara: germinal (de la germination — germinație), floréal (de la floraison — înflorire), prairial (de la prairies — pajiști). Vara: messidor (de la moissons — seceriș), thermidor (de la chaleur — căldură), fructidor (de la fruits — fructe). Erau suprimate duminicile și sărbătorile sfinților.

Începutul erei republicane era fixat la 22 septembrie 1792, data proclamării republicii. Această eră avea să rămînă în uz legal pînă la 10 nivôse an XIV (31 decembrie 1805), dată la care Napoleon a repus în vigoare calendarul gregorian.

Războaiele din Vendeea — nume dat luptelor purtate împotriva regaliștilor și ierarhilor catolici din Vestul Franței, care au organizat o adevărată contrarevoluție. Vendeenii au avut cîteva succese pînă la sfîrșitul lui iunie 1793, cînd atacul asupra Nantesului a eșuat. Convenția a luat măsuri foarte riguroase împotriva lor. Mii de monarhiști vendeeni, luați prizonieri, au fost împușcați sau înecați. În decembrie 1793, Vendeea era pacificată. A început atunci epoca „șuanilor" (de la conducătorul lor, Jean Chouan), care blocau căile de acces, arestau călătorii și amenințau permanent administrația republicană. Regiunea a fost definitiv pacificată în 1795.

Conciergerie — închisoare în incinta Palatului de justiție din Paris. Folosită de revo-

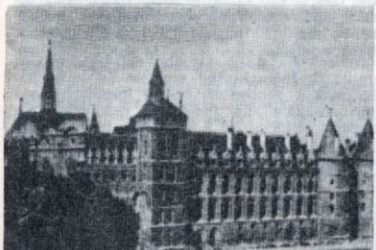

luție pentru a-și închide adversarii, Conciergeria a fost de cele mai multe ori o anticameră a ghilotinei.

L'Ami des Citoyens (Prietenul cetăţenilor) — ziar politic fondat în 1791 de Tallien şi devenit organul principal al Partidului thermidorian.

L'Ami du peuple (Prietenul poporului)- gazetă a revoluţiei. redactată de Marat şi

apărută, între 12 septembrie 1789 şi 14 iulie 1793.

L'Ami du roi (Prietenul regelui) — ziar regalist condus de abatele Royou şi publicat din septembrie 1790 pînă în mai 1792.

Journal des débats — cotidian francez, fondat la Paris în 1789 pentru a consemna dezbaterile Adunării Constituante.

Journal de Paris — primul cotidian publicat la Paris, începînd din 1 ianuarie 1777. El a cunoscut apogeul în primii ani ai revoluţiei, tirajul său atingînd atunci 20 000 exemplare, dar tendinţele sale moderate au făcut ca după 10 august 1792 să fie interzis.

Arborii libertăţii — simbol al libertăţii şi egalităţii, întruchipînd secolele de luptă înflăcărată a poporului francez împotriva asupririi feudale. La începutul revoluţiei, s-a instituit obiceiul de a se planta pe teritoriul comunelor Franţei arbori ce urmau să crească odată cu noile instituţii. Primul a fost sădit în 1790 de un preot din departamentul Viene; în 1793, în Franţa erau peste 60 000 asemenea arbori. Ei au fost plantaţi şi în timpul revoluţiilor din 1830 şi 1848, dar între anii 1850 şi 1852 au fost aproape toţi tăiaţi.

Ça ira — cîntec revoluţionar francez, numit astfel după refrenul lui: „Ah! Ça ira, ça ira, ça ira! Les aristocrates à la lanterne!" (Treaba o să meargă strună! Boierii să fie spînzuraţi de felinare!). Textul aparţine unui cîntăreţ de stradă, Ladré, muzica unui toboşar, Bécourt. În 1797, *Ça ira* a fost interzis de Directorat.

Tricoteze — în timpul revoluţiei franceze, nume dat femeilor care asistau tricotînd la şedinţele Convenţiei, ale cluburilor şi ale tribunalului popular.

Carmagnola — cîntec şi dans popular al revoluţiei franceze al cărui nume sugerează fie luarea oraşului italian Carmagnola de către armatele revoluţionare franceze (1792),

fie o piesă de vestimentaţie la modă în epocă, denumită Carmagnole. Cîntecul, care rivaliza, ca popularitate cu *Ça ira*, a fost interzis de Bonaparte în 1799.

Paris, 1789. Imposibilul compromis

JEAN-PAUL BERTAUD

Cotrobăind prin documentele de arhivă, care vorbesc despre scumpetea pînii și revolta săracilor, primii istorici, ca Michelet, de pildă, văd drept cauză esențială a revoluției mizeria. „Firi simțitoare, exclamă Michelet, care deplîngeți nenorocirile revoluției, vărsați cîteva lacrimi și pentru nenorocirile care au adus-o. Ia uitați-vă la poporul zăcînd la pămînt, sărman Iov, între mincinoșii săi prieteni, între stăpînii săi, între faimoșii săi mîntuitori, clerul și regalitatea. Uitați-vă la ochii îndureraţi cu care îl privesc pe rege, fără să scoată o vorbă".

Cercetările contemporane confirmă mizeria drept cauză a revoluției, dar nu-i mai acordă aceeași importanță în declanșarea ei. Mizeria se dezvoltă la sfîrșitul unui secol marcat, în ansamblul său, de o prosperitate de care burghezii profită. Ei revendică de la aristocrați un loc mai bun în societate, pe care aceștia li-l refuză. Atunci și-l cuceresc singuri.

În ajunul anului 1789, criza agricolă se repercutează asupra industriei și comerțului. Mulțimea de la sate și orașe, mai numeroasă decît la începutul secolului, se pune în mișcare. Tulburările continuă în ajunul și în timpul adunării Stărilor Generale. Astfel, la Cambrai, săracii iau cu asalt și jefuiesc piețele; justiția regală trece la represalii. Tereza Leprêtre este „dovedită, la 7 mai 1789, în piața sus-numitului oraș, că și-a însușit o parte dintr-un sac de grîu ce fusese furat și că a participat la violențele comise în abatia Premy, dînd la mînă bolovani bărbaților care spărgeau ferestrele". Împreună cu alții, ea este condamnată la biciuire, însemnată cu fierul roșu și trimisă în temniță.

Foamea este, deci, forța motrice a unei mișcări populare, care ajută și străbate o revoluție burgheză.

Ridicarea de lungă durată a prețurilor, care a stimulat manufactura și negoțul, a atins în primul rînd prețurile agricole, fapt de care au beneficiat posesorii de rentă funciară, printre care nobilii. Dar beneficiile industriale au urcat mult mai repede decît cele agricole și renta funciară; și mai repede au crescut profiturile coloniale, în frunte rămînînd totuși cele obținute de pe urma exploatărilor miniere.

Majoră pe plan economic, burghezia este mai mult ca oricînd *minoră pe plan politic*. Nobilimea acceptă să o întîlnească în saloane, dar nu o primește la cîrma țării și înțelege să-și rezerve cele mai bune posturi în administrație. Filozofii devin purtătorii de cuvînt ai ambițiilor burgheze, revendicînd libertatea și egalitatea proprietarilor și contribuind astfel la conștientizarea burgheziei. Este necesară o profundă reformă politică; monarhia încearcă s-o efectueze. Nu reușește. Criza financiară îi slăbește și mai mult puterea. Încasările de la contribuabili sînt firave, urmare nu numai a unui sistem deficitar, ci și a unui statut social care îi scutește de orice bir pe aristocrați, deținători de mari venituri. Administrația, complicată și inadecvată, a devenit ineficientă. Armata, instrument de represiune în mîinile regelui, își joacă greu acest rol, de cînd o preocupă aceleași probleme ca și ale societății civile; mica nobilime se aliază cu burghezia în opoziția ei împotriva unui sistem care îi refuză orice posibilitate de ridicare pe scară socială. Orășenii, ceva mai numeroși în armată decît altădată, contestă disciplina „prusacă".

Monarhia este de esență aristocratică; or, reformele necesare implică abolirea privilegiilor nobiliare. Monarhia nu mai poate ieși din această contradicție.

Nobilimea împreună cu înaltul cler constituie o clasă încă bogată. Ea deține o parte importantă a pămînturilor în provincii: 22, 31 și 40 la sută în diverse regiuni. Pe feudele sale are dreptul de a dijmui recolta țăranului. Dispunînd de un surplus apreciabil de bunuri alimentare, nobilii realizează de-a lungul acestui secol venituri deloc neglijabile, pe o piață inflaționistă, unde ei au prioritatea vînzării. Contele de Tessé are un venit anual de 202 017 livre, într-o vreme în care o familie întreagă poate trăi cu 500 livre pe an.

Dar această nobilime cunoaște, în ansamblul său, și o „oarecare" sărăcire. Sursele ei de venituri „pompează" din ce în ce mai încet față de cele ale burgheziei. Numeroasele cheltuieli necesare pentru a-și ține rangul sînt în continuă creștere. În rîndul nobilimii există deci și „săraci", alături de bogați.

Istoricul A. Soboul face o deosebire între feudalitatea medievală și „feudalitatea Vechiului Regim", mai bine-zis a Fostului Regim, adică a deceniilor care au precedat revoluția. Aceasta reprimă energiile și capacitățile de inventivitate ale Stării a treia. Burghezia se plînge de sistemul breslelor, care îngreunează inițiativele, interzice creația și îl împiedică pe patron să discute liber cu cel pe care îl remunerează. În același timp, comercianții denunță barierele vamale, care împînzesc regatul, ca și piedicile ridicate de unii seniori în constituirea unei piețe largi.

Dar „feudalitatea Vechiului Regim" constă mai cu seamă în servituțile asupra pămîntului: rentele funciare inalienabile, dijmele, diversele taxe impuse de seniori. Or, Franța, spre deosebire de Anglia sau de țările Europei de Est, se caracterizează printr-o largă catego-

rie de țărani, care sînt proprietari de pămînt obligați să plătească aceste dări.

Arme împotriva castelelor

În alte țări europene, există condiții pentru ca burghezia să ajungă la un compromis cu dușmanii ei de ieri, feudalii, pentru ca astfel să se salveze o parte din fostul mod de producție și să se instaureze o democrație „îngustă", de care masele nu vor profita. În Franța, dimpotrivă, burghezia s-ar fi mulțumit cu un compromis care ar fi asociat-o la putere, dar aristocrația a refuzat.

Nobilimea mai are de înfruntat și dorința țăranilor de a lichida rămășițele feudalității. Alianța necesară a burgheziei cu masele populare de la orașe și sate conduce la elaborarea unei democrații mai largi și mai deschise decît în celelalte țări, unde aveau să se desfășoare revoluții similare.

Revoluția franceză merge mai departe decît cea americană. Ea afirmă libertatea conștiinței și recunoaște că cetățeanul nu trebuie să adere la o religie. Eliberatoare a omului alb, abolește, la 4 februarie 1794, sclavia negrilor. Revoluție a egalității, revoluția franceză le depășește pe cele care au premers-o. Începînd din primăvara lui 1789, țărănimea începe lupta împotriva aristocrației, în cadrul mișcării cunoscute sub numele de Spaima cea Mare, constrîngînd-o să renunțe la privilegiile sale, în celebra noapte de la 4 august. Dar drepturile senioriale rămîn neatinse. De aceea, pînă în 1793, țărănimea continuă să ridice armele împotriva „castelului". Aceste răscoale, mai puțin spectaculoase decît cele din 1789, sînt mai profunde, mai grave și mai bine organizate. În sfîrșit, abia la 17 iulie 1793, Convenția decretează abolirea fără despăgubire a oricăror rămășițe ale „feudalității". Frămîntările țăranilor fac inevitabil războiul împotriva aristocrației străine, aliată cu aristocrația franceză. În fața luptei necruțătoare a acestor aristocrații împotriva revoluției, burghezia trece la alianța cu sanculoții orașelor, care pornesc, împreună cu țărănimea, la apărarea patriei.

În anii 1794 și 1796, revoluția tinde să depășească cadrul în care voia să o înscrie burghezia. Prin democrația directă, în anul 1794, sanculoții, grupare socială care îi reunește pe micii proprietari și pe salariați, amenință dominația burgheză. Ei reclamă egalitatea avantajelor. Dar din lupta pentru o democrație reală va supraviețui doar mesajul că „libertatea nu este decît o nălucă stearpă, atunci cînd o mînă de oameni poate să-i înfometeze pe ceilalți, fără a fi pedepsiți; egalitatea nu este decît o nălucă stearpă, atunci cînd bogătașul își folosește monopolul, pentru a avea drept de viață și de moarte asupra semenului său".

Unul dintre primele acte ale Convenției este de a afirma unitatea și indivizibilitatea națiunii, formate prin voința cetățenilor. Necesitățile războiului impun întoarcerea la centralizare. Această unitate necesară împotriva aristocrației este uneori rezultatul constrîngerii.

Armata nouă, creată prin ridicarea maselor și amalgamarea lor, este un instrument și un simbol al noii unități. Treptat-treptat, amestecați în batalioane, francezii din diferite colțuri ale țării învață să se cunoască unii pe alții și să se recunoască a fi cu toții fiii aceleiași patrii. Multă vreme, noțiunea de patrie se identifică cu cea de război-revoluționar. La întoarcerea de pe cîmpul de luptă, francezii propagă în orașe și sate educația politică pe care au primit-o pe front.

Printr-o serie întreagă de legi, revoluția pune bazele capitalismului sec. XIX. Deacum înainte, produsele pot fi vîndute și cumpărate fără vreun amestec al seniorilor, producătorii pot desface roadele pămînturilor lor. O piață largă — de cînd nu mai e divizată de bariere vamale — creează prețuri bune, care duc la dezvoltarea producției. Franța revoluției rămîne o țară „bogată în oameni", cu o natalitate de 32 la mie și o mortalitate de 27 la mie.

Proprietarii funciari știu să-și sporească profitul, incluzînd în contractele de închiriere a pămînturilor dijma, suprimată în principiu de revoluție. Prin jocul prețurilor și salariilor, acești proprietari au o putere de cumpărare sporită; în sec. XIX de această situație vor beneficia industria și comerțul. Tot acum are loc o redistribuire geografică a întreprinderilor. Se produce un transfer de activitate către Paris, către Nordul și Estul Franței.

Țăranii — învingători sau învinși?

În această societate continuă să existe nobilimea. Desigur, unii aristocrați sînt aproape sau complet lipsiți de avere; alții cîștigă 25 000-40 000 livre pe an. Uneori, ei își păstrează averile trecînd de partea noului regim, căruia îi împrumută experiența lor militară. Pînă la Napoleon, în armatele Republicii sînt înrolați generali sau ofițeri inferiori proveniți din rîndurile nobilimii. Dar cariera militară, care permite ascensiunea socială, este de acum înainte deschisă tuturor în armată; plebeii se întîlnesc cu nobilii. Împreună, ei făuresc noțiunea de onoare militară, unul dintre resorturile viitoarei societăți napoleoniene.

Învingători sau învinși? Unde să-i plasăm pe țărani? În marea lor masă, ei se aleg cu beneficii de pe urma revoluției, dar ele nu sînt pentru toți la fel de mari. Se adîncesc diferențierile dintre micii proprietari de pămînt și chiaburii dăinuind încă din vremea Fostului Regim și care au profitat de revoluție pentru a-și rotunji averile. Țăranii săraci sînt obligați să se angajeze ca argați cînd nu găsesc terenuri pe care să le închirieze. La cea mai mică criză, ei se îndatorează și uneori recad în situația de căruțași sau de argați, pîndiți de mizerie.

Din două milioane de lucrători, care formează masele populare orășenești, doar 400 000 sînt salariați ai industriei. Restul sînt încă

maiștri meșteșugari, care lucrează cot la cot cu calfele și ucenicii; mănîncă și uneori dorm sub același acoperiș cu ei. Puțini sînt cei care, vînzînd direct clientelei produsele lor, reușesc să-și asigure o independență precară. Condițiile de muncă sînt încă grele. Ziua de lucru începe odată cu răsăritul soarelui și se termină la căderea nopții. Revendicările nu pot fi formulate, deoarece patronii au oricînd la dispoziție, ca soluție de schimb, mîna de lucru a femeilor și a copiilor.

Statul este expresia suveranității naționale, care se exprimă în timpul alegerilor și ajunge la o delegare de putere, prin mijlocirea deputaților. Aceștia nu mai sînt considerați trimiși cutărui sau cutărui departament, ci ai întregii Franțe. Deputații fac legea care, fiind garanție a Libertății și Egalității, trebuie să fie respectată de toți. Această lege este pusă în aplicare de o putere separată, cea executivă. Biserica este separată de stat, iar libertatea conștiinței asigurată tuturor.

Stat și suveranitate națională? Din anul 1794 și pînă la Imperiu, votul universal devine o practică constituțională, dar el trebuie smuls de către poporul înarmat din mîna oamenilor politici, care au instituit votul cenzitar. Sufragiul universal va fi viciat mai apoi de politicieni. Democrația reprezentativă se izbește de împotrivirea sanculoților; aceștia sînt adepții unei democrații directe, care trebuie să controleze riguros pe „purtătorii de mandat" ai poporului, revocîndu-i la nevoie. Pentru un sanculot al anului II, poporul poate, în cazuri de pericol grav, să redobîndească întreaga sa autoritate și să concentreze în mîinile sale puterea legislativă, puterea executivă și puterea judiciară.

Stat al justiției: revoluția începe o codificare a legilor, care va fi lentă și imperfectă, dar de care vor beneficia Napoleon și Franța modernă. Nu putem omite, totuși, contradicția în fapt, între afirmarea principiilor juridice și aplicarea lor. Toți cetățenii sînt egali în fața legii. Dar justiția rămîne costisitoare, permițînd ca bogatul și săracul să fie puși pe două planuri total diferite.

Statul ia învățămîntul din mîinile Bisericii. Revoluția vrea să satisfacă „această primă nevoie, după pîine" a poporului. Efortul principal se îndreaptă asupra învățămîntului superior. Iau ființă instituții științifice, ca Muzeul de istorie naturală, Conservatorul de arte și meserii, se reorganizează Biblioteca națională. Dar învățămîntul secundar nu e reorganizat decît pe hîrtie, prin hotărîrea de a înființa o școală centrală în fiecare departament; învățămîntul elementar este aproape în întregime neglijat.

Opera revoluției în Franța și în Europa este considerabilă. Într-un fel, ea face praf și pulbere vechea societate. Înainte de 1789, individul era prins într-un năvod de constrîngeri. Fiecare supus al regelui Franței nu exista, de fapt, decît prin apartenența sa la o familie, la o clasă, la o religie, la o meserie, la o provincie, la un sat sau la un oraș, cu privilegii mai mult sau mai puțin largi. După 1789, statul nu mai cunoaște decît indivizi liberi și egali.

O oaste în zdrențe cucerește Europa

După cum remarca un ofițer, voluntarii nu își părăsesc casa părintească fără o mare durere; siguri însă că vor regăsi în sînul unităților lor aceleași obiceiuri și aceeași limbă, ei sînt convinși că rămîn în sînul familiei. Batalioanele sînt pentru acești oameni o a doua patrie, în care gloria devine repede cauza fiecărui ostaș.

Tineri, de vreme ce aproape 80% au sub 25 ani, acești bărbați sînt în majoritate meșteșugari (66%), dar, alături de țărani, sînt și fii de burghezi (aproape 11%). Decretul din 23 august 1793 pune mobilizarea generală la ordinea zilei, în toate administrațiile districtelor. „Din acest moment, pînă cînd dușmanii vor fi alungați de pe teritoriul Republicii, toți francezii se află în stare de mobilizare permanentă. Tinerii necăsătoriți vor merge la luptă; cei căsătoriți vor face arme și vor efectua transporturi; femeile vor confecționa corturi, veșminte și vor servi în spitale; copiii vor face fețe din rufe vechi; bătrînii vor merge în locurile publice, pentru a da curaj luptătorilor, a propovădui unitatea Republicii și ura împotriva regilor...

Cetățenii între 18 și 25 ani, necăsătoriți sau văduvi fără copii, vor forma primul eșalon ... se vor prezenta de urgență în capitala districtului lor, unde se vor instrui zilnic în mînuirea armelor, așteptînd ziua plecării pe front..

Nimeni nu va putea aduce înlocuitor, funcționarii publici vor rămîne la posturile lor...

Batalionul organizat în fiecare district va avea un drapel purtînd această inscripție: «Poporul francez se ridică împotriva tiranilor»".

Încolțită de dușmani, Convenția înrolează, îmbracă, echipează, înarmează și hrănește sute de mii de oameni. Toate activitățile țării sînt subordonate acestei imense acțiuni de apărare națională.

Care sînt efectivele armatei revoluționare? 600 000, 800 000, peste un milion? Estimările oficiale variază. Multe sînt, adesea, rezultatul unor exagerări menite să-l șocheze pe dușman și să-l umple de teamă. Fără îndoială, istoricul nu va putea niciodată să dea o cifră exactă. Ce importanță are! Ceea ce trebuie spus și răspuns este că contemporanii au impresia unei pompe care revarsă un torent necontenit de luptători.

Distanțele sînt lungi, răgazurile întotdeauna scurte; anotimpurile nu mai influențează în nici un fel războiul: luptele se duc atît iarna, cît și vara. Această cheltuială de energie se săvîrșește în condițiile în care, în ciuda efortului considerabil al meseriașilor, reînnoirea uniformelor și încălțămintei este foarte greu de realizat. Armata care cucerește Europa este o oaste în zdrențe; o oaste care ajunsă în tabără nu găsește nici corturi, nici pături.

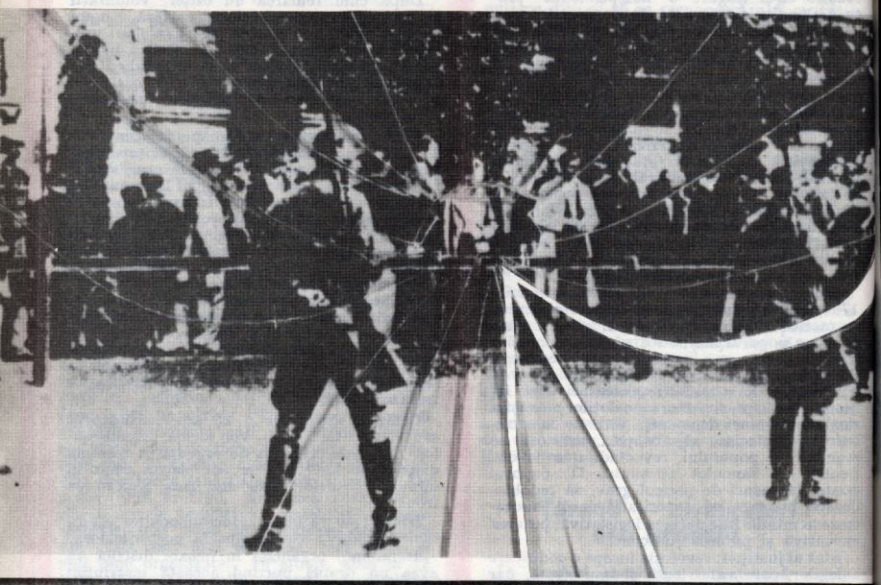

100 SECUNDE PENTRU FRANZ KUTSCHERA

JERZY A. SALECKI

15 octombrie 1943. De dimineață pînă seara, megafoanele anunță locuitorilor Varșoviei un comunicat al comandantului SS și al poliției pentru districtul Capitalei poloneze, Brigadeführerul SS Franz Kutschera: ca răspuns la atentatele comise împotriva reprezentanților autorităților germane de ocupație, au fost împușcați șapte polonezi. Se fac cunoscute, de asemenea, numele celor o sută de ostateci — femei și bărbați — prinși în timpul raziilor de stradă. Se mai anunță că, în cazul unor noi atentate, pentru uciderea unui german, vor fi împușcați zece polonezi.

Deşi abia depăşise 30 ani, Franz Kutschera obţinuse în aparatul lui Himmler nu numai un grad superior; el se bucura de o deosebită apreciere din partea Reichsführerului SS personal. Colonel, apoi general de poliţie şi SS, el „se specializase" în reprimarea mişcării de rezistenţă şi în pacificarea teritoriilor ocupate. Fusese în Iugoslavia, Norvegia, Danemarca, Olanda, precum şi în Vestul Uniunii Sovietice. Evidenţiindu-se prin „performanţele" sale sadice, în 1943 fusese numit de către Himmler general SS al poliţiei varşoviene. Sarcina lui consta în nimicirea mişcării de rezistenţă, paralizarea oricăror forme de opunere faţă de programul fascist de exploatare şi jefuire a bogăţiilor Poloniei, de exterminare fizică a populaţiei ţării. Kutschera avea misiunea să folosească teroarea şi violenţa, să impună răspunderea colectivă a populaţiei civile pentru acţiunile mişcării ilegale, era autorizat să înspăimânte pe locuitorii Capitalei prin execuţia publică a unor oameni reţinuţi întîmplător pe stradă, femei şi bărbaţi nevinovaţi.

Primul comunicat dat de Kutschera era o minciună; pe 15 octombrie, hitleriştii împuşcaseră 26 polonezi, nu şapte. Pe 16 octombrie, au executat alţi 25 bărbaţi. Era, chipurile, revanşa pentru „atentatul asupra a doi soldaţi germani". Aşa se anunţase la megafoane. În realitate, mişcarea de rezistenţă nu întreprinsese nici o acţiune. A doua zi au avut loc două execuţii publice: 17 deţinuţi din închisoarea Pawiak şi 20 ostateci au fost împuşcaţi cu rafale de mitraliere. Pe 19 octombrie, 20 inşi, bărbaţi şi femei, au fost executaţi în ruinele ghetoului din Varşovia. A doua zi, alte 20 persoane au fost ucise în vecinătatea gării principale, în prezenţa sutelor de trecători, siliţi de jandarmeria germană să se oprească şi să privească masacrul. Pe 21 octombrie, în zona fostului ghetou, au mai fost omorîţi cîţiva prizonieri politici, al căror număr n-a putut fi stabilit. A doua zi, hitleriştii au operat alte două execuţii.

În decembrie 1943, conducerea mişcării ilegale hotărăşte pregătirea unui atentat împotriva lui Franz Kutschera, căpetenia crimelor, cel sub semnătura căruia apăreau anunţurile despre execuţii. Organizarea acţiunii este încredinţată detaşamentului special Pegas. Unitatea se află sub conducerea comandantului Plug, care are o mare experienţă de luptă.

La 10 decembrie, lucrătorii serviciului de informaţii Pegas, condus de Rayski, încep să-l urmărească pe Kutschera şi să tatoneze zona atentatului. Timp de aproape 40 zile, Rayski, împreună cu alţi patru tovarăşi ai săi, cercetează sectorul ce cuprinde aleea Ujazdowskie şi străzile vecine, fac schiţe, măsoară distanţe. Activitatea grupului se desfăşoară în condiţii deosebit de grele; zona vizată este un cartier din apropierea poliţiei, în care locuiesc germani. Punctul central al ansamblului constă din mai multe clădiri ale Gestapoului şi diferite alte instituţii şi oficii ale autorităţilor fasciste.

Kutschera locuieşte într-o casă de pe Aleea Rozelor. În fiecare zi, cu o punctualitate matematică, vine să-l ia maşina de serviciu. El se aşază, de obicei, lîngă şofer. Numai în mod cu totul excepţional îl însoţeşte o maşină de gardă. Uneori, împreună cu Kutschera, mai merge un ofiţer de la Statul Major. Zilnic, la ora 9 şi cîteva minute, Opelul de culoare oţel închis o ia la stînga spre aleea Ujazdowskie, trece prin capătul străzii Chopin, taie intersecţia dintre aleea Ujazdowskie şi strada Pius XI şi, după ce parcurge 140 metri, se opreşte în faţa clădirii nr. 23, unde se află sediul comandantului SS şi poliţiei.

Plug încredinţează executarea acţiunii plutonului 1 din cadrul unităţii sale, condus de caporalul Lot. Ca şi în cazul acţiunilor anterioare, grupul este împărţit în trei compartimente de acţiune: executare, asigurare şi şoferi. De execuţia misiunii răspund: Lot, comandantul, înarmat cu o mitralieră Sten, un pistol şi o grenadă; Kruszynka şi Miś, şoferul unui Adler-Triumf — furat nemţilor la jumătatea lunii ianuarie — care au şi ei arme.

Pe cei ce execută misiunea îi asigură: Olbrzym, Cichy, Ali şi Juno, dotaţi cu Stenuri, pistoale şi grenade. Ca şoferi mai acţionează Bruno şi Sokól, care au asupra lor două pistoale Parabellum şi opt grenade. Bruno a reuşit să captureze un Opel-Kapitan, iar Miś a pus şi el mîna pe o maşină pentru Sokól.

Planul este elaborat într-o săptămînă, amănuntele fiind stabilite cu comandantul Pegasului. Armamentul, verificat, este transportat într-un apartament de pe strada Mokotowska, unde se află punctul de întîlnire al întregului grup.

28 ianuarie 1944, ora 7.30. Toţi membrii grupului, cu excepţia lui Bruno şi Sokól, se întîlnesc în apartamentul de pe strada Mokotowska. Două fete de legătură, Zeta şi NN, iau armele repartizate celor doi şoferi şi le transportă spre maşinile acestora, care aşteaptă în stradă.

Ora 8.45. Oamenii se află la poziţiile stabilite. Maşinile la fel. Trec trei sferturi de oră şi Kutschera nu apare. Acţiunea se amînă. Noul termen este fixat pe 1 februarie.

1 februarie 1944, ora 8.55. Maşinile lui Bruno şi Sokól staţionează în capătul străzii Chopin, cu spatele spre aleea Ujazdowskie. Tot acolo, într-o staţie de tramvai, se află Lot şi fata lui de legătură, Hanka. Lîngă zidul unuia dintre imobile stau Kruszynka, al doilea executant, şi cinci persoane pentru asigurare. Maşina lui Miś aşteaptă după colţul aleii Ujazdowskie, pe strada Pius XI. Pe toate aceste străzi, circulaţia este normală. La 9 şi cîteva minute, pe aleea Ujazdowskie, trece un autocamion încărcat cu poliţişti. Ceva mai tîrziu, prin faţa ochilor grupului defilează o întreagă companie SS. Plug este şi el la post: controlează plasarea oamenilor.

Ora 9.06. Kama, o fată de legătură care stă la ieşirea din Aleea Rozelor, îşi trece pelerina pe braţul drept. Înseamnă că în faţa casei lui Kutschera a sosit maşina.

Ora 9.08. Kutschera urcă în maşină. Kama părăseşte punctul ei de observaţie şi se îndreaptă spre strada Chopin. Preia ştafeta

IDENTITATEA EROILOR

Dewajtis

Ali

Kama

Lot

Hanka

PLUG	Adam Borys	JUNO	Zbigniew Gesicki
RAYSKI	Aleksander Kunicki	BRUNO	Bronislaw Hellwig
LOT	Bronislaw Pietraszewicz	SOKÓL	Kazimierz Sott
KRUSZYNKA	Zdzislaw Poradzki	ZETA	Halina Grzybowska
MIŚ	Michal Issajewicz	KAMA	Maria Chojecka
OLBRZYM	Henryk Humiecki	DEWAJTIS	Elibieta Dzicmrowska
CICHY	Marian Senger	MAKS	Zbigniew Dworak
ALI	Stanislaw Huskowski	SKIBA	Cyprian Sadowski

Dewajtis, o altă fată de legătură, care așteaptă în colțul străzii Chopin. Semnul ei pentru sosirea mașinii lui Kutschera este o geantă albă scoasă dintr-o servietă. Cînd Opelul pornește, Dewajtis o apucă și ea pe strada Chopin.

Semnele celor două fete sînt recepționate de Hanka. Lot își scoate pălăria...

Cînd mașina SS se apropie de strada Pius XI, de după colț apare Adlerul lui Miś. Doar cîțiva metri despart cele două mașini. Șoferul lui Kutschera aprinde farul din mijloc, galben, ceea ce înseamnă că cere cale liberă pentru o mașină cu regim special. Mașina lui Miś se oprește, iar cea germană demarează. Imediat pornește și Miś, așa încît cele două mașini se află față în față. De la numai un metru distanță, Lot trage o rafală în Kutschera, care stă la fereastra deschisă. Peste numai o clipă, Kruszynka este de cealaltă parte a mașinii.

În același timp, combatanții de la asigurare își ocupă pozițiile stabilite în prealabil; mașinile lui Sokól și Bruno vin cu spatele spre locul luptei; Juno, din fugă, trage în paznicul ce stă în fața comandaturii SS și poliției; Ali, fără rezultat, smucește disperat de încuietoarea servietei și, neputînd scoate grenadele, se retrage spre mașina lui Bruno.

Strada este aproape pustie. Deși lovit de rafala lui Lot, Kutschera mai mișcă... Asupra lui trag apoi Kruszynka și Miś. Protejați de caroseria mașinii generalului, ei scot afară cadavrul în uniformă neagră și îi caută actele prin buzunare. În ciuda împușcăturilor asigurării, germanii din clădirea Oficiului Comandantului SS și poliției deschid foc tot mai puternic.

Lot și Cichy sînt răniți în abdomen. Olbrzym în piept, iar Miś la cap, tocmai cînd arunca o grenadă în poarta Oficiului SS. Cîteva secunde mai înainte, Olbrzym rănește un hitlerist. Pe strada Chopin, Sokól, din mașina sa, aruncă o grenadă sub picioarele nemților, care trec pe acolo în fugă.

Urmează retragerea sub foc inamic, executat din mai multe puncte. Juno trage continuu cu Stenul său, pentru asigurarea camarazilor. În rafale lungi, trag și ceilalți, chiar și cei răniți. Kruszynka sare în mașina lui Bruno, unde este și Ali. Mașina lui Sokól adună răniții: pe Lot, aflat în stare gravă, pe Olbrzym, Cichy, Miś și Juno; ultimul, fiind nevătămat, își ia sarcina să asigure mașina. Pe strada Karowa, cele două mașini se despart. Bruno ajunge la Nowy Zjazd, unde coboară Kruszynka și Ali, și, pe urmă, lasă mașina într-un garaj subteran, pe strada Wronia.

Sokól merge în Piața Băncii (astăzi Dzierzyński), unde așteaptă doctorul Maks. Începe o călătorie lungă, în căutarea unui loc pentru răniți. La Spitalul Maltański rămîn Olbrzym și Miś. Cei răniți grav trebuie transportați mai departe. La spital nu există condiții pentru operații urgente și complicate. O oprire la Spitalul Ujazdowski, aflat în zona acțiunii, ar fi o nebunie. Ciuruită de gloanțe, mașina trezește curiozitatea trecătorilor. Ajunge, în fine, la Spitalul Schimbarea la față, din cartierul Praga, pe malul drept al Vistulei. Lot și Cichy sînt duși la camera de gardă. Aici, află că de ei s-a interesat un polițist, de la formația poloneză de ordine, organizată de hitleriști. Medicul de gardă are datoria să anunțe răniții la circumscripția de poliție, de unde sosesc imediat doi polițiști.

Dr. Maks îl informează pe căpitanul Plug despre situație. Cichy și Lot sînt pe masa de operație. Mașina cu care au fost aduși răniții trebuie ascunsă. Cel mai simplu ar fi să o lase undeva, dar Sokól și Juno vor să o păstreze pentru alte acțiuni. Se îndreaptă spre str. Wronia, unde se află mașina lui Bruno. Ca să ajungă acolo, trebuie să treacă pe podul Kierbedź, dar ieșirea e închisă de un cordon al jandarmeriei germane. Sokól se întoarce, dar bara mașinii se agață de balustrada podului. Începe lupta. Se trage de ambele părți. De la o înălțime de cîteva zeci de metri, cei doi se aruncă în apa fluviului, acoperit cu sloiuri. Încep să înoate spre Orașul Vechi. Dar, de pe pod, jandarmii trag, iar de-a lungul malurilor gonesc motocicletele germane. Sub rafalele mitralierelor, Juno și Sokól se scufundă.

În apartamentul părinților lui Sokól sosește un polițist polonez[1]. În scurta de blană lăsată pe pod s-au găsit, din păcate, actele autentice, pe care a fost nevoit să le predea jandarmeriei germane. Polițistul a venit să-i avertizeze: din clipă în clipă poate pica Gestapoul. Părinții lui Sokól părăsesc în grabă apartamentul și reușesc să mute în alt loc armamentul aflat în casă.

La ora 15.00 Plug dă alarma în toată mișcarea ilegală a orașului. Organizează acțiunea de eliberare a celor răniți de la Spitalul Schimbarea la față, care este înconjurat de posturi germane. Unul dintre polițiștii polonezi face pe surdul, celălalt se lasă legat. Lot și Cichy sînt transportați cu mașina sanitară pusă la dispoziție de către doctorii Skiba și Maykowski.

Participanții la acțiune se întorc la locul de întîlnire. Mașina Salvării cu cei răniți grav străbate Varșovia. Întregul aparat al hitleriștilor este în stare de alarmă. Gestapoul și Jandarmeria îi caută pe răniți. La Spitalul Copilașul Jesus nu sînt primiți; petrec o noapte în clinica particulară de ginecologie a doctorului Weber. Dimineața, pe 2 februarie, mașina sanitară oprește la Spitalul Wolski. Lot este ascuns în camera îngrijitoarelor. Transfuzia de sînge făcută imediat nu mai ajută. Moare peste două zile, în dimineața de 4 februarie. În aceeași zi, hitleriștii îl înmormîntează pe Brigadeführerul SS Franz Kutschera.

Cichy este mutat la Spitalul Maltański. Aici moare la 6 februarie. Olbrzym și Miś se însănătoșesc.

La propunerea lui Plug, comandantul Armatei Interioare îl numește postum pe Lot sublocotenent și îl distinge cu crucea Virtutea Militară clasa a V-a. Alți participanți la acțiune sînt distinși cu Crucea Vitejilor.

Acțiunea „Kutschera" a durat 1 minut și 40 secunde, dar amintirea pe care o păstrează poporul polonez celor care și-au dat viața luptînd contra fasciștilor germani rămâne veșnică.

Articol primit prin Agenția poloneză de presă INTERPRESS.

[1] În toate țările ocupate, naziștii au organizat o poliție locală, în strictă dependență de organele de represiune germane.

cărți sosite la redacție

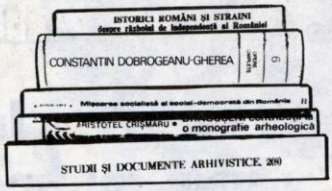

● **Constantin Dobrogeanu-Gherea — OPERE COMPLETE. VOL. 6** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.; ediție îngrijită de un colectiv format din* **Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Voitec** *— coordonatori,* **Augustin Deac, Ion Iacoș, Ion Mamina).**

Editura Politică, București, 1979, 496 pp., 22,50 lei: *primele două volume de* Studii critice *din domeniul esteticii și criticii literare, publicate de militantul și gînditorul socialist în 1890 și 1891.*

● **Istorici români și străini despre războiul de independență al României** *(volum întocmit de general-major* **Constantin Antip** *— coordonator, dr.* **Mihai Maxim, Cornel Scafeș, Tiberiu Velter, Vladimir Zodian).**

Editura Militară, București, 1979, 328 pp., 11,50 lei.

● **Martha Bibescu — JURNAL POLITIC. 1939-1941** *(studiu introductiv, selecție, note și traducere de* **Cristian Popișteanu, Nicolae Minei).**

Editura Politică, București, 1979, 240 pp., 12 lei: *Însemnările cunoscutei scriitoare, din care* Magazin istoric *a publicat fragmente în nr. 12/1977 și 1-5/1978.*

● **Nicolae Jurca — MIȘCAREA SOCIALISTĂ ȘI SOCIAL-DEMOCRATĂ DIN ROMÂNIA. 1934-1944.**

Editura Litera, București, 1978, 230 pp., 24,50 lei: *monografia sintetizează activitatea socialistă și social-democrată în deceniul menționat, din punct de vedere al poziției față de fascism și de războiul mondial, legăturile acestor partide muncitorești cu partidul revoluționar al proletarilor din România, Partidul Comunist Român.*

● **Constantin Kirițescu — O VIAȚĂ, O LUME, O EPOCĂ** *(note asupra ediției de* **Costin C. Kirițescu,** *cuvînt introductiv de* **Marian Ștefan).**

Editura Sport-Turism, București, 1979, 304 pp., 16 lei: *fragmente din memoriile cunoscutului istoric și om de cultură în avanpremieră în nr. 8-10/1977 ale revistei* Magazin istoric.

● **STUDII ȘI DOCUMENTE ARHIVISTICE** *(serie îngrijită de* **Al. Matei).**

Arhivele Statului, Cluj-Napoca, 1978, 580 pp.: *volum omagial, consacrat jubileului de 85 ani de viață ai istoricului Ștefan Meteș (1887-1977).*

● **Aristotel Crișmaru — DRĂGUȘENI** *(prefață de* **Vladimir Dumitrescu).**

Muzeul de istorie Botoșani, 1978, 192 + 96 planșe: *una dintre cele mai importante așezări ale culturii Cucuteni.*

WILLIAM SHIRER

Jurnalul unui corespondent american în cel de-al III-lea Reich

Continuăm să prezentăm fragmente din Jurnalul berlinez **al lui William Shirer[1], în care autorul evocă — de astă dată — atmosfera din Germania hitleristă în perioada anilor 1936-1937. Explicațiile din parantezele drepte aparțin redacției noastre.**

Berlin, 6 martie 1936, la prînz. Toată ziua au circulat cele mai năstrușnice zvonuri. Un singur lucru este cert: Hitler a convocat Reichstagul pentru mîine la prînz; pentru mîine dimineață i-a invitat la el pe miniștrii Angliei, Franței, Italiei și Belgiei. Deoarece acestea sînt cele patru puteri care au semnat Pactul de la Locarno[2], este clar — și informatorii mei din cercurile naziste mi-o confirmă — că Hitler are intenția de a denunța tratatul. De abia acum un an, chiar în luna aceasta, referindu-se la acest tratat, Führerul afirma că „îl va respecta cu scrupulozitate".

Astă-seară, Berlinul este plin de șefi naziști, convocați în grabă pentru ședința Reichstagului. Pe o parte din ei i-am văzut la Hotelul „Kaiserhof"; păreau a avea o atitudine sfidătoare. I-am telefonat de mai multe ori șefului serviciului de presă din Ministerul de Externe, dr. Aschmann, care a continuat să dezmintă, în modul cel mai categoric, că trupele germane ar intra, mîine, în Renania. Asta, zicea el, ar însemna dezlănțuirea războiului.

Mi-am trimis telegrama de presă alcătuind-o, în mod deliberat, în termeni cît mai prudenți. Mîine vom ști ce se va întîmpla.

Berlin, 7 martie. Azi, Hitler a denunțat Tratatul de la Locarno și a ordonat armatei să ocupe zona demilitarizată a Renaniei. Cîțiva diplomați cu vederi pesimiste se tem că asta înseamnă războiul. Cei mai mulți însă cred că Hitler va ieși cu fața curată din această acțiune. Un fapt important: armata franceză n-a reacționat.

În Memorandumul și relatările verbale prezentate ambasadorilor străini la Berlin și arătînd că azi dimineață, în zori, trupele germane au intrat în Renania, ministrul de Externe, von Neurath, expune întreaga problemă. În Memorandum se declară că, prin semnarea pactului franco-sovietic[3], Pactul de la Locarno a devenit nul; în consecință, începînd de azi, „guvernul german a restabilit deplina și completa suveranitate a Reichului asupra zonei demilitarizate a Rinului". Documentul continuă cu o tentativă demagogică a lui Hitler (cine știe dacă nu-i va reuși, așa cum s-a întîmplat și după 21 mai anul trecut!), prin care acesta încearcă să arunce praf în ochii tuturor conciliatorilor din Europa Occidentală, de genul unor Londonderry, Astor, lord Lothian, lord Rothermere[4]. Führerul propune un program de pace în șapte puncte menite — cum se afirmă în Memorandum — „să risipească orice îndoieli

[1] *Magazin istoric*, nr. 5 și 6/1979.

[2] Între 5 și 16 octombrie 1925 a avut loc Conferința de la Locarno (Elveția), la care au fost adoptate acorduri privind garantarea granițelor din 1919. Dintre acestea cel mai important a fost Pactul de garanții renan, privitor la inviolabilitatea granițelor franco-germane și germano-belgiene și la zona demilitarizată a Rinului.

[3] La 2 mai 1935 a fost încheiat Tratatul de asistență mutuală sovieto-francez.

[4] Oameni politici britanici, cunoscuți ca filo-naziști.

în privința intențiilor Reichului, să pună în lumină caracterul defensiv al acestei măsuri [„remilitarizarea Renaniei] și, în același timp, să exprime dorința constantă [a Germaniei] pentru o pacificare reală a Europei...". Aceste afirmații sînt simple diversiuni pe care, dacă eu — și mai ales ziarele americane am avea destul curaj —, ar trebui s-o spun în telegrama de presă pe care o expediez astă-seară. Dar eu nu sînt pus să scriu comentarii.

În ultima dintre „propunerile de pace", Hitler se oferă: să semneze un pact de neagresiune pe 25 ani cu Belgia și Franța — avînd ca garanți Anglia și Italia; să demilitarizeze, pe bază de reciprocitate, zonele de frontieră de ambele părți — atît din Germania cît și din Belgia și Franța; să semneze un pact aerian; să încheie pacte de neagresiune cu vecinii din Est și, în sfîrșit, să-și reocupe locul în Liga Națiunilor. Cît este de sincer Führerul se poate vedea din propunerea de demilitarizare a ambelor părți ale frontierei, ceea ce ar obliga Franța să distrugă linia Maginot, ultima ei protecție împotriva unui atac german.

La prînz, Hitler ține un discurs în fața Reichstagului.

— De acum încolo, Germania nu se mai consideră legată de Tratatul de la Locarno, spune el. În interesul drepturilor primordiale pe care le are poporul la securitatea și apărarea granițelor sale, guvernul german a restabilit, începînd de azi, suveranitatea absolută și fără restricție a Reichului asupra zonei demilitarizate.

Atunci, cei 600 deputați (toți în solda personală a lui Hitler), greoi, cu cefele groase, tigvele rase și burțile revărsate, îmbrăcați în uniforme maro și încălțați cu bocanci — marionete nevolnice în mîi-

Toamna anului 1933: recruți ai unităților hitleriste. Remilitarizarea Germaniei naziste a început astfel cu mult înainte de a fi proclamată oficial

nile dictatorului — sar în picioare ca niște automate, își ridică brațul drept pentru salutul nazist și urlă: „Trăiască", mai întîi de două-trei ori ca sălbaticii, cum se nimerește, și de alte douăzeci și cinci de ori la unison. Hitler ridică brațul, cerînd liniște.

Puțin cîte puțin, marionetele se liniștesc. Acum, Führerul le stăpînește deplin și pare că își dă seama de acest lucru. Cu o voce profundă, sonoră, el continuă:

— Deputați ai Reichstagului german! În această oră istorică, în vreme ce trupele noastre mărșăluiesc în provinciile occidentale ale Reichului, spre garnizoanele lor de pace, să ne unim cu toții pentru a formula două jurăminte sfinte.

Ajuns aici, vorbitorul nu mai poate continua. Această „parlamentară" gloată isterică află pentru prima oară că trupele germane sînt deja în mișcare spre Renania. Întregul militarism pe care îl poartă în vine i se urcă la cap. Sărind în picioare, zbiară, urlă. Cei de la galerie, minus cîțiva diplomați și vreo 50 corespondenți de presă, fac la fel. Cu brațul ridicat, toți îl salută pe Hitler cu slugărnicie; au fețele desfigurate de isterie, gurile căscate de urlete; ochii, aprinși de fanatism, privesc fix pe noul zeu, pe noul Mesia. Acesta își joacă magistral rolul. Cu capul plecat, parcă în semn de respect față de asistență, așteaptă răbdător să se facă liniște.

Apoi cu vocea încă înceată, strangulată de emoție, emite cele două legăminte:

— În primul rînd: jurăm ca, în privința restabilirii onoarei poporului nostru, să nu cedăm în fața nici unei forțe, preferînd să pierim în cele mai grele suferințe decît să capitulăm. În al doilea rînd: azi, mai mult ca oricînd, ne angajăm să luptăm pentru o înțelegere cu națiunile Europei, în special cu vecinii noștri din Vest... Nu avem nici un fel de revendicări teritoriale în Europa. Germania nu va încălca niciodată pacea.

Ovațiile durează vreme îndelungată. Jos, la parter, deputații, vrăjiți în continuare de cele spuse, se felicită cu entuziasm. Cîțiva generali ies. Dincolo de surîsul lor, nu poți să nu remarci o anume nervozitate.

În cuvîntarea de azi, Hitler a încercat, cu abilitate, să dea asigurări Poloniei.

— Doresc ca poprul german să înțeleagă următorul lucru: în pofida împrejurării nefericite pentru noi — accesul la mare al unei națiuni de 35 milioane oameni [Polonia] se face printr-un coridor care taie în două teritoriul Reichului — este ilogic ca acest drept să-i fie contestat.

După masă fac o plimbare de unul singur prin Tiergarten [cunoscut parc în Berlin, avînd și o grădină zoologică], pentru a-mi aduna gîndurile. Aici dau peste generalul von Blomberg[1], care se plimbă și el, cu cei doi cîini ai săi în lesă. Fața îi este încă foarte palidă, iar trăsăturile i se crispează spasmodic. „Ce n-o mai fi în regulă?", mă întreb. Apoi mă întorc la birou. De abia cînd New Yorkul îmi cere telegramele de presă pentru cotidienele care apar duminică dimineața mi-amintesc că azi e sîmbătă. Sîmbăta e ziua de predilecție a lui Hitler: epurarea sîngeroasă [de la 30 iunie 1934], proclamarea serviciului militar obligatoriu și isprava de azi — toate au fost lovituri date sîmbăta.

Însemnătatea efectivelor expediate azi în Renania nu poate fi cunoscută. André François-Poncet, ambasadorul Franței, îi spunea unuia dintre prietenii mei că, în legătură cu această chestiune, Wilhelmstrasse ar fi mințit, în cursul zilei de azi, de două sau trei ori. La început germanii au anunțat cifra de 2 000 oameni; mai tîrziu, au declarat 9 500, cu „13 detașamente de artilerie". După informațiile mele, ar fi fost trimise patru divizii, adică în jur de 50 000 oameni.

Astfel se prăbușește temelia edificiului păcii europene, Locarno, tratat semnat în deplină libertate de Germania pe care Hitler nu o dată, a jurat în mod solemn să-l respecte.

Seara, la „Taverna", un corespondent francez ne ridică moralul, zicîndu-ne că armata franceză se va pune în mișcare; dar după cîte știu eu de la biroul nostru din Paris, mă îndoiesc că se va întîmpla așa. De ce nu acționează francezii? Nu reușesc să înțeleg. Armata franceză este, în mod sigur, superioară Reichswehrului. Și dacă s-ar urni, i-ar suna ceasul lui Hitler. El a mizat totul pe succesul acestei lovituri și nu poate supraviețui dacă Franța îl umilește reocupînd malul stîng al Rinului. În această privință toți cei de la masa noastră sînt de acord.

Berlin, 8 martie 1936. Hitler a cîștigat! Franța nu se clintește. Preferă să apeleze la Societatea Națiunilor!

Ah! De cîtă prostie au dat dovadă [cercurile conducătoare franceze]! (Sau e vorba de o paralizie de voință?). Aflu azi, dintr-o sursă cît se poate de autorizată, că trupele germane care au intrat în Renania primiseră ordin formal să se retragă în cea mai mare grabă, în cazul în care armata franceză s-ar fi opus cît de puțin înaintării lor. Aceste unități nu sînt nici instruite, nici echipate pentru a lupta împotriva unei armate regulate. Aceasta explică, probabil, de ce era ieri, palid, von Blomberg. Fără îndoială, von Fritsch, comandantul suprem al Reichswehrului, și cea mai mare parte a generalilor fuseseră împotriva acțiunii, dar von Blomberg, care are o încredere oarbă în Führer și judecata lui, i-a convins. E posibil ca von Fritsch, care nu-i suferă, nici pe Hitler nici pe naziști, să fi consimțit în speranța că eșecul loviturii ar fi însemnat sfîrșitul

[1] Werner von Blomberg (1878-1946), mareșal german. Ministru de Război (1933-1938), organizator al reînarmării Germaniei naziste. Demis de Hitler în 1938. Vezi și *Magazin istoric*, nr. 12/1975, 1-3/1976.

Führerului; iar în cazul unui succes, cea mai dificilă dintre problemele sale militare ar fi fost rezolvată.

Berlin, 18 noiembrie 1936. Wilhelmstrasse anunţă azi că Germania (alături de Italia) îl recunoaşte pe Franco [ca şef al guvernului spaniol]. Fără îndoială, hotărîrea de azi a fost luată pentru a ascunde eşecul lui Franco în faţa Madridului, exact în momentul în care oraşul părea să fie în mîinile acestuia[1].

La origine, actul recunoaşterii trebuia să coincidă cu intrarea lui Franco în Madrid, pe care germanii o aşteptau de acum zece zile. Dodd [ambasadorul S.U.A. la Berlin][2] îmi spune că consulatul nostru din Hamburg i-a semnalat, în această săptămînă, plecarea a trei nave germane încărcate cu arme pentru Spania.

Berlin, 25 noiembrie 1936. Azi sîntem convocaţi la Ministerul Propagandei pentru o comunicare „importantă". Mă întrebam ce o fi mai uneltit Hitler: era vorba de semnarea Pactului anticomintern între Germania şi Japonia. Ribbentrop, care a semnat din partea Germaniei, îşi face o intrare solemnă şi ne ţine o poliloghie de vreun sfert de oră despre semnificaţia pactului, dacă are vreuna. Acest tratat ar însemna că Germania şi Japonia s-au unit pentru a apăra „civilizaţia occidentală". Ideea este atît de fistichie, cel puţin cu privire la Japonia, încît unul dintre corespondenţi îl întreabă dacă a înţeles bine cele spuse. Ribbentrop, care n-are simţul umorului, repetă stupida declaraţie, fără a clipi măcar. Pare evident că Germania şi Japonia au încheiat, în acelaşi timp, un acord militar secret de acţiune conjugată împotriva Rusiei, în cazul în care una din părţi s-ar afla antrenată într-un război cu Sovietele.

Berlin, 3 mai 1937. Gordon Young, de la Agenţia Reuter, şi cu mine dăm peste lordul Lothian [conciliator britanic notoriu], pe la miezul nopţii, în holul Hotelului „Adlon". A sosit ieri, pe neaşteptate, pentru a conferi cu şefii nazişti. Chestionat de Young de ce a venit, i-a replicat: „A, m-a convocat Göring!". Am fi vrut să-l întrebăm de cînd era la ordinele lui Göring.

Berlin, 4 iunie 1937. Helmuth Hirsch, un tînăr evreu de 20 ani, cetăţean american — deşi nu fusese niciodată în America — a fost ghilotinat azi dimineaţă în zori. Timp de o lună, ambasadorul Dodd s-a zbătut să-l salveze, dar în zadar. Este o poveste foarte tristă, o tragedie clasică, în epoca pe care o trăim. Hirsch a fost acuzat de temutul „Tribunal al poporului", instanţă judiciară inchizitorială instaurată de nazism acum cîţiva ani, de a fi participat la un complot care viza asasinarea lui Juliuş Streicher, „mîncătorul de evrei" din Nürnberg. La proces, nefiind admis nici un auditor, american sau de altă naţie, nu putem decît să ne închipuim ce s-a întîmplat acolo. Am asistat la judecarea mai multor cazuri de către acest tribunal — deşi majoritatea lor aveau loc cu uşile închise; acuzatul nu are nici o şansă de a se salva, deoarece patru cincimi dintre judecători, fiind naziști, nu fac decît ceea ce li se spune să facă.

Fiind student la Universitatea din Praga, nişte antinaziști — printre care în mod sigur se strecurase un agent al Gestapoului — îl ademeniseră într-o capcană pe Hirsch, care, încă de la început, era condamnat. Iată reconstituirea întregii întîmplări. Ducînd o valiză, în care se aflau bombe şi un revolver, Hirsch a fost trimis în Germania, cică să ucidă pe cineva. Naziştii susţin că pe Streicher. Hirsch însuşi pare să nu fi ştiut niciodată despre ce era vorba. Agenţii Gestapoului aflaţi la Praga i-au alertat pe oamenii lui Himmler de aici, şi Hirsch, împreună cu valiza respectivă, a fost înhăţat chiar din clipa cînd a pus piciorul în Germania. De altfel — aşa cum sugerează avocatul lui Hirsch la Praga — se poate ca tînărul să fi adus, pur şi simplu, arme în Germania unei alte persoane, care urma să comită atentatul, iar Hirsch să nu fi ştiut nici măcar ce se afla în bagajele sale. Adevărul n-o să-l cunoaştem niciodată. Poate că afacerea a fost montată, piesă cu piesă, de Gestapo. În orice caz, tînărul a fost arestat, judecat şi, azi dimineaţă, executat.

Am discutat pe larg despre această chestiune cu Dodd. Făcuse apel la Hitler în persoană pentru comutarea sentinţei de condamnare la moarte; mi-a citit textul mişcător al scrisorii. Răspunsul Führerului a fost negativ, iar lui Dodd i s-a refuzat o întrevedere personală cu Hitler în această problemă.

Azi după-amiază, am primit de la avocatul lui Hirsch din Praga o copie după ultima scrisoare a tînărului. Scrisă în celula sa de condamnat la moarte, ea a fost adresată surorii sale, de care era profund ataşat. În viaţa mea n-am citit rînduri atît de curajoase. Chiar atunci aflase că ultimul său apel fusese respins şi că nu mai exista nici un fel de speranţă. „Trebuie, deci, să mor, scrie el. Te rog să nu-ţi fie frică. Mie nu-mi este. După agonia aşteptării, mă simt uşurat". Apoi îşi povesteşte viaţa, căreia, deşi scurtă — „mai puţin de 21 ani" —, îi descoperă adevăratul sens.

Mărturisesc că, înainte de a termina lectura, am plîns. Tînărul s-a dovedit mai curajos şi mai demn decît proprii săi călăi.

În româneşte de Ioan DRAGOMIRESCU

---

[1] La 19 octombrie 1936 rebelii franchişti au început atacarea Madridului; la jumătatea lunii noiembrie, fasciştii sînt blocaţi în faţa oraşului, care va rezista pînă în martie 1939.

[2] *Magazin istoric*, nr. 4/1968.

RADU R. ROSETTI

File de jurnal

„În tinerețea mea mă plîngeam că viața e prea ușoară, prea uniformă, că nu luam parte la fapte de seamă. Dar cîte am văzut de atunci: cea mai groaznică răscoală țărănească care să fi avut loc la noi (1907), marele război [1914-1918], neliniștea de după acesta, valul de reacțiune de dreapta în centrul Europei și cîte altele!".

Radu R. Rosetti scria aceste rînduri la 28 martie 1938. Peste cîteva zile împlinea vîrsta de 61 ani. În cele șase decenii fusese martor al unor evenimente care marcaseră profund destinele poporului nostru, iar pentru sine fuseseră mai mult decît o școală. În calitate de cetățean, de ostaș, de demnitar, de istoric și publicist el a fost nu numai un martor, ci un participant activ și conștient la multe din evenimentele istorice din România interbelică. Iată și motivul pentru care s-a simțit dator să-și aștearnă pe hîrtie propriile-i gînduri, impresii și păreri despre epoca pe care a trăit-o: „Am socotit și socotesc că oricine a luat parte la evenimentele care alcătuiesc o parte din istorie este dator să lase o descriere a ceea ce dînsul știe despre acele evenimente sau despre partea ce a luat la ele, fiindcă acestea nu aparțin persoanei, ci sînt de domeniul public". În acest fel, „generațiile viitoare vor putea pricepe mai bine năzuințele și greutățile predecesorilor lor și vor putea lucra cu continuitate".

Vlăstar al unei vechi familii de boieri moldoveni, Radu R. Rosetti s-a născut în comuna Căiuți, județul Bacău, la 1 aprilie 1877. Tatăl său, scriitorul Radu I. Rosetti — om cu convingeri democratice, mare iubitor al trecutului de luptă glorios al poporului nostru[1] — și-a crescut fiul în spiritul dragostei de neam și patrie, într-un climat de muncă și demnitate. Studiile le-a început în comuna natală, le-a continuat la Liceul Național din Iași, iar în perioada 1895-1897 a urmat un curs pregătitor pentru Școala de Poduri și Șosele. S-a înscris apoi la Școala militară de artilerie și geniu, pe care a absolvit-o în 1899, ca sublocotenent. După terminarea, în 1906, a Școlii Superioare de Război, Radu R. Rosetti a avut o bogată activitate, ca ofițer de stat major la diferite unități, profesor de tactică la mai multe școli militare. La intrarea României în primul război mondial a fost numit șef al

[1] Dintre lucrările lui R. I. Rosetti (1853-1926) unele își păstrează valoarea pînă în zilele noastre: *Cu paloșul* (1905), *Despre organizarea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova* (1906), *Pentru ce s-au răsculat țăranii?* (1907), *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova* (1907), volumele de *Amintiri*, publicate în 1922 și 1925 etc.

Biroului operații din cadrul Marelui Cartier General.

Avansat locotenent-colonel în noiembrie 1916, în primele luni ale anului 1917 a cerut să meargă pe front, primind, pe rînd, comanda regimentelor 55/67 infanterie, 6 „Mihai Viteazul" și 47/72 infanterie. În lunile iulie-august 1917 a participat cu ostașii săi la marile bătălii de la Mărăști-Mărășești-Oituz, soldate cu o strălucită victorie a armatelor române. La 19 august, Radu R. Rosetti a fost rănit în timp ce unitatea sa era angajată în dîrzele bătălii de la Răzoare.

Pînă în 1924, cînd a devenit general de brigadă, R.R. Rosetti a îndeplinit mai multe misiuni: ofițer de legătură pe lîngă generalul francez H. Berthelot (1918), atașat militar la Londra (1919-1920), comandant al unei mari unități de vînători etc.

În 1924 a demisionat din armată, consacrîndu-se cercetării istorice. A debutat în publicistică în 1905 și pînă la sfîrșitul vieții, survenit în 1949, a elaborat un mare număr de lucrări a căror tematică a fost orientată cu predilecție spre trecutul militar al poporului nostru. „În cadrul vechii istoriografii românești — citim în Enciclopedia istoriografiei românești, București, 1978, p. 285 — R[adu] R[osetti] este cel mai de seamă cercetător al istoriei militare a poporului român... Preocupat de epocile medie și modernă, a întreprins studii aprofundate asupra evoluției tehnicii de luptă și a modalităților de destășurare a războiului în funcție de spațiul geografic și organizarea social-politică a poporului nostru... Deficitare uneori sub aspectul concepției, lucrările lui R.R. închid un material informativ și un șir de valoroase constatări, care fac din ele punctul de plecare al oricărei cercetări de istorie militară a evului mediu românesc". Din impresionanta listă a lucrărilor sale, reținem cîteva mai semnificative: Partea luată de armata română în războiul din 1877-1878 (1926), Essais sur l'art militaire des Roumains (1935), Familia Rosetti, vol. I-II (1938-1940), Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea (1947), Participarea populației civile la războiul din 1877-1878 (1941), Garda națională. Scurt istoric. Rostul ei în războiul din 1877-1878 (1943) etc. În afară de acestea, a publicat un mare număr de studii și articole în diverse publicații din străinătate, aducîndu-și contribuția la o mai bună cunoaștere a poporului român și a istoriei sale.

Deși provenit dintr-o familie de mari proprietari de pămînt, Radu R. Rosetti a depășit, în multe privințe, limitele concepțiilor conservatoare ale clasei sale, dovedind receptivitate față de ideile novatoare și un spirit realist în judecarea fenomenelor sociale și politice. Referindu-se la 1907, el sublinia că izbucnirea violentă a nemulțumirii țăranilor „era explicabilă prin asuprirea de veacuri... în care se afla țărănimea din vina claselor stăpînitoare". Rosetti vedea în represiunile ordonate de autorități o primejdioasă nebunie ce „a cuprins atunci o mare parte din clasele stăpînitoare, cărora frica și interesul meschin al bunului trai le întunecaseră într-atît vederea, încît nu vedeau adevărul nici la lumina grozavei vîlvătăi a răscoalei".

După propriile sale mărturisiri, sensibilitatea față de problemele sociale era, în bună măsură, rezultatul lecturilor, îndeosebi a literaturii socialiste, „recomandată cu insistență de dr. Ion Cantacuzino". Această literatură — scria el — „m-a făcut a înțelege mai bine punctul de vedere materialist-socialist în istorie și să caut a mă documenta asupra teoriilor socialiste prin cetirea lucrărilor lui Karl Marx...".

În afara operei sale istorice, generalul Rosetti a publicat două volume de amintiri, intitulate Mărturisiri, referitoare la anii săi de tinerețe. Opera sa memorialistică a rămas însă în mare parte nepublicată. Caietele de însemnări, aproape 60, au fost multă vreme împrăștiate. O parte dintre ele, 18 la număr (din păcate disparate), se află acum la Arhivele Statului din București. Deși reprezintă numai o mică parte din opera memorialistică a generalului Rosetti, ele sînt un izvor prețios pentru cunoașterea istoriei politice a țării noastre din perioada interbelică. Socotind că multe din însemnările pe care le cuprind vor suscita interesul nu numai al specialiștilor, dar și pe cel al cititorilor noștri, Magazin istoric publică extrase din aceste caiete.

Pentru început, am selectat cîteva fragmente din caietul referitor la perioada ianuarie-septembrie 1938. Sînt pagini în care autorul redă în mod sugestiv atmosfera politică din primul an al dictaturii regale. Rosetti a fost adept convins al regimului parlamentar burghez. De pe aceste poziții, el condamnă cu vehemență dictatura personală a monarhului, înfierează demagogia și practicile introduse de Carol II în viața politică a țării. Evenimentele interne sînt comentate în strînsă legătură cu cele ale vieții internaționale. Autorul urmărește cu îngrijorare deteriorarea climatului politic european în urma anexării Austriei de către naziști și a acordului de la München, atrăgînd atenția asupra gravelor consecințe pe care le putea avea politica agresivă a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste pentru independența și integritatea statului național român. Apărarea păcii, a independenței popoarelor și suveranității statelor naționale în aceste condiții nu putea fi asigurată — după opiniile lui Rosetti — decît prin riposta hotărîtă a forțelor progresiste, a tuturor popoarelor lumii împotriva politicii agresive a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste. Iată de ce, în însemnările sale vom întîlni numeroase comentarii critice la adresa „conciliatorismului" cercurilor conducătoare din Marea Britanie și Franța.

Cu excepția ortografiei, pe care am actualizat-o, textul reprodus respectă originalul. Întreruperile au fost marcate prin trei puncte, iar adăugirile noastre figurează în paranteze drepte. Titlul aparține redacției.

Vasile ARIMIA,
Vasile ȘIMANDAN

Ministrul nazist Fabricius susține Garda de fier

1938, *10 februarie*... Situația politică e grea; guvernul [Goga] are de luptat cu imense greutăți interne, externe și economice, datorate în mare parte lui însuși... Grea și mare e răspunderea regelui, căci el e vinovat de aducerea la putere a lui Goga.

Seara aflu căderea guvernului Goga. Ce va urma?

11 februarie. Noul guvern are prea multe capete[1] ca să poată lucra efectiv. Dacă generalul I. Antonescu, Mircea Cancicov și I. Costinescu sînt bine la departamentele ce li s-a încredințat, poate și Ionescu Siseşti[2], ceilalți nu inspiră nici o încredere, iar prezența a 6 foști prim-miniștri ca miniștri de Stat va aduce numai anarhie.

Regele, în proclamația sa, face să se întrevadă o schimbare a Constituției. Extinderea stării de asediu și alte măsuri nu sînt de acele care pot opri o adîncă îngrijorare. De altfel partidele liberal și național-țărănist fac rezerve.

Biata țară! unde a adus-o Carol II!...

Iorga, pe care-l întreb ce crede despre acest minister, dă un răspuns în doi peri. Cînd îi spun că sînt prea mulți președinți ca să poată merge bine, îmi răspunde că vor avea influență numai acei care vor veni la consilii și care vor lucra. Așa, zice el, azi de pildă eu am redactat aproape întreg manifestul guvernului. Va merge, continuă el, numai Argetoianu[3] e primejdios; eu nu-i întind mîna...

13 februarie. [I.] Costinescu îmi face dimineața o lungă vizită... Trecem apoi la situația politică, noul minister etc. Spune că el n-a fost întrebat de nimeni și numit de rege. Este plictisit, fiind în grea situație; el, crescut în idei liberale, să facă parte dintr-o dictatură. De fapt regele face ce vrea și le impune hotărîrile sale. Întrebîndu-l despre modificările Constituției[4], răspunde că regele hotărăște. Pare a avea oarecari iluzii că pot reuși.

Întrebîndu-l de atitudinea lui Maniu[5], răspunde că Maniu a răspuns la apelul regelui, cerîndu-i puterea pentru Partidul Național-Țărănist; acum Maniu „pertractează" cu Corneliu Zelea Codreanu. Despre acesta din urmă zice că este incult...

21 februarie. Dimineața ne-am trezit cu o nouă Constituție[6] decretată de rege și supusă unui plebiscit jos, plebiscit așa făcut ca puțini să poată spune nu... În bătaie de joc această așa-zisă Constituție prevede toate libertățile, dar dă și chipul de a le anula pe toate...

22 februarie... Situația internă și externă e încărcată de nori. Germania a făcut un mare pas spre Anschluss. În Anglia, Eden a fost silit să demisioneze [din cauza atitudinii sale anticonciliatoare][7], ceea ce, desigur, este o izbîndă pentru italieni și pentru nemți...

24 februarie. Fost la așa-zisul plebiscit și votat *nu*[8]. De fapt este o vastă farsă: funcționarii sînt aduși pe căprării cu liste nominale; toți acei care au nevoie de guvern — și cine nu are? — sînt amenințați într-un chip sau altul. Pentru a face presiuni asupra restului cetățenilor, sînt amenințați cu amenzi etc., dacă nu vin la vot. Cînd am spus *nu* și la mirarea funcționarului am repetat acest *nu*, sala întreagă s-a întors spre mine. Atît de nepregătiți au fost ca cineva să spună nu, încît nu găseau

---

[1] Demiterea guvernului Goga la 10 februarie și formarea noului cabinet sub președinția patriarhului Miron Cristea (a depus jurămîntul în noaptea de 10 spre 11 februarie) a marcat, de fapt, instituirea regimului dictaturii personale a regelui Carol II (vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1973). Din noua echipă guvernamentală au făcut parte reprezentanți ai unui număr mare de partide și grupări politice; șefi ai acestor formațiuni și foști prim-miniștri au fost incluși în guvern ca miniștri de Stat (Al. Averescu, A. Văltoianu, Al. Vaida-Voievod, G.G. Mironescu, N. Iorga, C. Angelescu, Gh. Tătărescu); pe aceștia îi vizeazâ direct R.R. Rosetti, prin formula „prea multe capete...".

[2] Respectivii ocupau, în ordine, portofoliile Apărării Naționale, Finanțelor, Muncii și Sănătății, Agriculturii și Domeniilor.

[3] C. Argetoianu deținea în guvern departamentul Industriei și Comerțului.

[4] Încă la 12 februarie, Consiliul de Miniștri a hotărît ca o comisie specială să pregătească un anteproiect de Constituție. Pînă la urmă, acesta a fost elaborat de Istrate Micescu, pe baza indicațiilor date de Carol II, dezbătut și aprobat ulterior într-o ședință a guvernului, prezidată de rege.

[5] În ziua de 10 februarie, Iuliu Maniu fusese și el în audiență la Palat; informat de rege asupra intențiilor sale, șeful P.N.Ț. nu și-a oferit concursul, dar a declarat că nu va face dificultăți noului regim; totodată, I. Maniu continua să aibă contacte cu șeful Gărzii de fier, cu care la sfîrșitul anului 1937 încheiase un pact electoral (*Magazin istoric*, nr. 4/1974).

[6] Noua Constituție a fost publicată la 20 februarie 1938, în *Monitorul oficial*, împreună cu o proclamație a regelui, în care acesta arăta motivele ce determinaseră elaborarea noii legi fundamentale a statului. Prin articole speciale, Constituția concentra întreaga putere în mîna regelui, fapt ce dădea regimului un caracter autoritar.

[7] Despre atitudinea conciliatoare a cabinetului britanic condus de Neville Chamberlain, vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1971 și 9/1972.

[8] Printr-un decret special, cetățenii erau chemați să se pronunțe asupra Constituției, prin plebiscitul de la 24 februarie. Decretul privind condițiile de desfășurare a plebiscitului cuprindea numeroase restricții: birourile secțiilor de votare erau prezidate de primari sau locțiitorii lor (la sate) sau alți funcționari, desemnați de primari (la orașe); votul trebuia făcut „prin declarațiunea verbală înaintea biroului de votare", precizîndu-se că „se vor ține liste deosebite de cei care au votat pentru și de cei ce au votat împotrivă". Plebiscitul a dat următorul rezultat: din 4 303 064 voturi exprimate, 4 297 581 „pentru", 5 483 „împotrivă". Pentru starea de spirit a votanților este semnificativă o notă a Siguranței, din 26 februarie: „Toți [funcționarii și muncitorii de la C.F.R.] afirmă că, dacă se lăsa votul liber, nici 25% n-ar fi fost pentru noua Constituție".

lista pe care se înscriau cei ce votau nu... Mi s-a cerut a semna ceea ce am făcut.

De ce am votat *nu?*

1) Pentru că modificarea Constituţiei nu se face conform prescripţiilor Constituţiei ce se află în vigoare.

2) Pentru că în trecut... bunicul meu, cu fraţii săi şi cu toţi acei din generaţia sa, au luptat şi au suferit pentru a aduce o stabilitate în domnie şi în aşezăminte...

3) Pentru că noua Constituţie este, după părerea mea, rea şi primejdioasă...

Elise Brătianu [născută Ştirbey, a doua soţie a lui I.I.C. Brătianu] îmi trimite răspuns prin Ioana [fiica lui R.R. Rosetti] că socoteşte că rău am făcut că am mers la vot, trebuia să mă abţin de la vot, cum fac toţi acei care nu aprobă ce s-a făcut. Îi este frică că duşmanii mei din Academie se vor folosi de aceasta spre a mă desărcina de funcţia de bibliotecar, ceea ce ar fi spre paguba bibliotecii.

Greşeşte Elisa şi nu mă cunoaşte dacă crede că o ameninţare e de natură a mă împiedica să fac ceva. Apoi sînt ales pe cinci ani, care expiră în 1940, şi, în fine, nu-mi pasă ce s-ar face; am fost chemat să-mi exprim părerea şi mi-am arătat-o pe faţă.

[Alexandru] Lapedatu [istoric, academician] îmi spune că la liberali a fost încurcătură. Georges Brătianu[1] a dat o circulară ca liberalii să se abţină de la vot, apoi Tătărescu a dat alta anulînd circulara lui Georges Brătianu.

27 februarie. Lucrînd dimineaţa, am lăsat radioul deschis şi am ascultat farsa promulgării noii Constituţii la Palat; ce fătărnicie!? De şi-ar ţine jurămîntul depus pe Constituţie, patriarhul şi ceilalţi miniştri, cum l-au ţinut pe cea veche, n-are mulţi sorţi de a ţine mult timp...

12 martie... Evenimentele din Austria [anexarea de către Germania hitleristă][2] arată, pe de o parte, reaua credinţă a lui Hitler şi, încă o dată, că nu se poate pune nici un temei pe tratatele cu dînsul şi pe declaraţiile sale. Pe de alta, arată dibăcia cu care ştie să se folosească de împrejurări şi hotărîrea tenace cu care făptuieşte.

Tot aceste evenimente arată încă o dată greşeala făcută de Anglia, sub îmboldul [fostului prim-ministru] Ramsay MacDonald, de a fi dezarmat şi de a nu fi fost alături de Franţa cînd aceasta a voit să reacţioneze. Aceasta a dat putinţă unor briganzi ca Mussolini, ca Hitler, ca cei care conduc Japonia, să-şi facă de cap şi să pună mîna pe bunurile altora. Sînt de prevăzut noi lovituri dacă Anglia nu ia o altă atitudine şi dacă nu reuşeşte a convinge Statele Unite ale Americii că este în interesul lor a nu lăsa mînă liberă Mussolinilor, Hitlerilor, japonezilor şi altora de teapa lor.

Cît despre noi, sîntem nepregătiţi din punctul de vedere militar şi avem un guvern incapabil...

13 martie. Se poate spune „Finis Austriae" — Ce soartă aşteaptă Cehoslovacia? Hitler îi dă deocamdată asigurări mincinoase.

Un adînc sentiment de revoltă şi de dezgust mă cuprinde din ce în ce mai mult faţă de cele ce făptuiesc Hitler şi Mussolini şi faţă de nemernicia tuturor acelor care-i lasă să facă...

17 martie. Vine să mă vadă C. Marinescu [prof. universitar]. Mulţumit de sine. Mă felicită pentru că am votat contra noii Constituţii. Îi spun ce am spus şi lui Ion Pillat [poetul] vinerea trecută, cînd m-a luat într-un colţ spre a-mi aduce aceleaşi felicitări, că nu e cazul, deoarece n-am făcut altceva decît să votez cum îmi cerea conştiinţa.

De fapt, succesul lui Hitler în Austria este o înfrîngere a Italiei... Cît despre austriaci... persecuţiile celor ce sînt de altă părere au început. Multe sinuciderii.

29 martie. Prin oraş au circulat şi circulă fel de fel de zvonuri despre formarea unui nou minister. Lapedatu îmi spune azi în treacăt că în adevăr va fi un nou minister şi că se pregăteşte, cu acest prilej, crearea unui soi de sfat[3].

În ajunul instaurării dictaturii regale: trufaşul Carol II, urmat de vremelnicul său prim-ministru Octavian Goga

[1] Gheorghe Brătianu (1898-1953), istoric şi om politic liberal, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti, membru corespondent al Academiei Române. În 1930 a creat o dezidenţă — Partidul Liberal (georgist); în 1937 a semnat un pact electoral cu Garda de fier.

[2] *Magazin istoric*, nr. 3/1969.

[3] Într-adevăr, a doua zi, la Palat s-a ţinut o şedinţă a guvernului, în care preşedintele acestuia a prezentat demisia întregului cabinet. În dupăamiaza aceleiaşi zile, s-a format un nou guvern în care poziţiile hotărîtoare au revenit grupărilor lui Gh. Tătărescu şi Armand Călinescu; preşedinte de consiliu a rămas patriarhul Miron Cristea. Membrii guvernului au fost recrutaţi dintre oamenii politici recunoscuţi ca adepţi ai alianţei cu Anglia şi Franţa, potrivnici Gărzii de fier şi politicii de apropiere faţă de Germania hitleristă. În aceeaşi zi, prin *Decretul-lege* 1 421 a fost înfiinţat un organ nou, Consiliul de coroană, ai cărui membri primeau o indemnizaţie lunară fixă (ulterior, a fost fixată la 50 000 lei). Componenţii săi erau numiţi de monarh dintre demnitarii statului, bisericii, armatei, Curţii regale sau dintre personalităţile de vază ale ţării. În trecut, această instituţie era constituită *ad-hoc*, atunci cînd regele trebuia să se pronunţe în probleme deosebit de grave. La apelul său, la astfel de Consilii de coroană participau toţi foştii prim-miniştri, şefii de partide şi alţi foşti înalţi demnitari. Astfel de Consilii de coroană au fost convocate la 3 august 1914, la Sinaia (a stabilit poziţia României după izbucnirea primului război mondial; *Magazin istoric*, nr. 1/1976) şi la 27 august 1916, la Cotroceni (a hotărît intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale; *Magazin istoric*, nr. 6/1973).

Consiliul de coroană creat de Carol II era organ consultativ, membrii săi purtau titlul de consilieri regali, avînd rang de miniştri de Stat; la ceremonii oficiale ocupau locuri îme-

Ediții speciale ale ziarelor apărute pe la ora 15, anunță demisia guvernului.

Ieșind în oraș întîlnesc pe unul și pe altul, toți speriați de mania regelui de a schimba mereu guvernele...

31 martie. La cauzele pe care le-am arătat aseară că le socotesc acelea pentru care regele a schimbat guvernul se pare că a mai fost și voința regească de a desființa partidele politice și de a crea acel Consiliu de coroană (sfatul despre care se vorbea de multe zile), la care s-ar fi opus liberalii din fostul guvern (afară de cei rămași în guvern și de Mitiță Constantinescu care va cumula acum un minister [al Industriei și Comerțului] și guvernatoria Băncii Naționale).

14 aprilie... Terminat de citit *L'Espoir* de André Malraux. Puternice și vorbitoare descrieri de scene din războiul din Spania, văzut din partea guvernamentalilor. Scenele sînt trăite, ororile războiului sînt bine înfățișate, mentalitatea de care sînt cuprinși ideologii care luptă acolo arătată clar. Dar ce omorîre zadarnică, ce distrugeri de sălbateci...

21 aprilie. S-au arestat zilele din urmă mulți din Garda de fier; goana după ei continuă...[1].

14 mai. Dejunat la Elise Brătianu. Vorbit de multe... Elise spune că [Wilhelm] Fabricius (ministrul nemțesc) se jeluiește peste tot că n-a reușit, cu toate sforțările sale, să împace pe rege cu Codreanu. Dobitocul!, arată astfel că s-a amestecat în afacerile noastre interne și că a susținut mișcarea Gărzii de fier. Ce obrăznicie...

20 mai... Întîlnesc pe G.G. Cretzeanu [director al Băncii Românești], de curînd întors de la Londra și de la Paris. Acolo mare neliniște din cauza situației din centrul Europei. Atît în cercurile financiare engleze cît și în cele franceze predomină părerea că nici Anglia și nici Franța nu vor trage sabia pentru apărarea Cehoslovaciei[2] și nemții o știu...

19 iunie[3]... Dejunez la R.W. Seton Watson[4] (el, ea, fiica și fiul mai tînăr — Stephan Bousal, fost secretar al colonelului House și nevasta sa). Și unii și alții cunosc bine Europa și se discută situația. Unanimă neîncredere în Hitler și în Mussolini; mare simpatie pentru cehoslovaci. După spusele lui Bousal în America mare curent contra germanilor; așa, între altele, el — care călătorea spre Europa (unde vine cel puțin o dată pe an) cu vapoare germane, ca și alții, le-au boicotat...

Seton Watson și Bousal aveau informații cum că la Berlin sînt 4 comisiuni care lucrează în vederea organizării Ucrainei, după ocuparea ei proiectată de germani(?!)...

24 iunie... Spunîndu-i [ministrului român la Londra, V. Grigorcea] că Seton Watson pare cam supărat că nu se publică traducerea românească a istoriei sale a românilor, Grigorcea răspunde că nici nu se poate publica pentru că Seton Watson a avut și are o atitudine cu totul ostilă regelui Carol II și nu numai [că] nu a vrut să-l vadă cînd a fost regele aci, dar chiar a ținut la Radio, în timpul guvernării Goga, o conferință în care a atacat violent pe rege...

11 iulie... Vine să mă vadă R.V. Bossy [pe atunci ministru plenipotențiar al României în Ungaria]. Îmi spune că ungurii — fără a fi încîntați — s-au dat cu nemții, care le dau tot armamentul armatei austriace (pe aceasta o înarmează cu armament german spre a avea uniformitate de armament). Cînd a fost șeful de Stat major german la Budapesta acum cîteva săptămîni s-a învoit cu ungurii ca să lase să treacă prin Ungaria atacul german contra Cehoslovaciei; prin aceasta se întoarce [se elimină] obstacolul graniței întărite cehoslovacă și clauzele tratatului Micei Înțelegeri nu se pot aplica, căci ungurii ar ataca. De altfel, dacă ungurii dau cîteva regimente, nemții vor ține în respect România și Iugoslavia. El este sigur că între nemți și unguri există o înțelegere...

Ministrul Angliei la Budapesta, zice el, e convins că ungurii sînt de partea nemților... Ministrul italian la Budapesta are aceeași convingere și spune mereu să nu ne lăsăm înșelați de nemți în cestiunea Dunării.

A văzut pe Dimitrie I. Ghika [ministru plenipotențiar în Franța] care a venit ieri din Paris, unde se crede, zice el, că războiul va izbucni în august.

Bossy a auzit că viitoarea lovitură germană va fi la Dantzig...

14 august... Știrile telegrafice de ieri și de azi sînt îngrijorătoare. Atacuri contra Cehoslovaciei în presa germană, chemarea de mari mase de rezerviști sub pretext de manevre și restricții în Germania, oprirea germanilor de a ieși din țară, oprirea italienilor de a merge în Franța sînt toate indicii primejdioase. Este asta numai un bluff nemțesc pentru a obține

---

diat după primul ministru, după ei urmînd membrii guvernului.

În aceeași zi, a fost decretată desființarea partidelor politice, sub pretext că „activitatea unor organisme incompatibile cu noua așezare ar putea constitui o piedică în calea unei normale dezvoltări a noii vieți publice în România".

[1] În ziua de 13 martie 1938, deci la numai o zi după cotropirea Austriei de către hitleriști, la Palat s-a ținut o consfătuire a lui Carol II cu Armand Călinescu și Gh. Tătărescu asupra consecințelor Anschlussului pentru România. A. Călinescu a propus un șir de măsuri care, pe plan intern, urmăreau „lichidarea imediată a gardismului prin arestarea lui Codreanu și a tuturor fruntașilor", unelte ale hitleriștilor de subminare din interior a statului român. În noaptea de 18 spre 19 aprilie, poliția a arestat numeroși capi legionari, internîndu-i în lagărele special înființate la Tismana și Dragomirna. Cu acel prilej s-a făcut o descindere la „Casa verde" din București, fiind arestat și Corneliu Codreanu, în baza unei reclamații a lui N. Iorga, căruia șeful legionar îi adresase o scrisoare injurioasă (*Magazin istoric*, nr. 11/1975). În perioada următoare, arestările de legionari s-au intensificat.

[2] În ziua de 17 mai, trupele hitleriste au fost concentrate masiv la granița cu Cehoslovacia; alarmat, la 20 mai, guvernul cehoslovac a chemat rezerviștii sub arme. Aceste evenimente, precum și eforturile depuse de cabinetele din Paris și Londra, mai ales spre a determina guvernul din Praga să accepte pretențiile hitleriste asupra teritoriilor sudete, au provocat așa-zisa „criză europeană din mai".

[3] Încă din ziua de 16 iunie, R.R. Rosetti se afla la Londra, spre a participa, ca delegat al României, la cea de-a XVI-a Conferință internațională a Crucii Roșii.

[4] Istoric englez, autor al unei valoroase lucrări — *A History of the Roumanians from Roman Times to the Completion of Unity* (Istoria românilor din epoca romană pînă la desăvîrșirea unității), Cambridge, 1934.

concesiile cerute Cehoslovaciei sau este o pregătire pentru o acțiune de forță? Fie una, fie alta, părerea mea este că Anglia și Franța trebuiesc să ieie contramăsuri, chemări de contingente sub arme sau eventual chiar o mobilizare spre a face față bluffului nemțesc cu un bluff mai tare, iar dacă nemții și italienii merg la război să fie prinși nepregătiți. Cel puțin ar trebui ca Anglia să spună că orice acțiune violentă sau de presiune din partea Germaniei o va găsi pe dînsa în partea adversă...

21 septembrie. Știrile pe care le dau ziarele în privința cestiunii cehoslovace continuă a fi vagi, dar pare fără îndoială că nemții vor lua o parte din Cehoslovacia... Mă revoltă că Anglia și Franța nu pricep sau nu vor să priceapă, de frică sau din alt motiv, că încurajează prin asta pe nemți întîi, pe italieni... a se întinde cînd, cum vor voi și în ce direcție vor socoti folositor.

Anglia, menajînd mereu Germania, o întărește, îi mărește prestigiul și mîine, poimîine o va găsi gata să-i porunească și ei...

23 septembrie. Dimineața trece Ionescu Siseşti pe la mine ... Mă întreabă ce gîndesc de situația internațională și văd că are aceleași păreri ca și mine și în special că crede că după cehi ne-ar veni rîndul nouă ca să ne bată din picior nemții. Își dă bine seama că nu sîntem deloc pregătiți...

27 septembrie. Deocamdată situația pare tot așa de încordată cu toate sforțările lui Chamberlain[1].

Aici se retrag multe sume de prin bănci, unele alimente se rarefică și fel de fel de versiuni circulă... Seara ascult la Radio discursul lui Neville Chamberlain. Ce deosebire între această cuvîntare[2], a unui om de stat și genteleman și acel al parvenitului isteric de Hitler.

28 septembrie... Chamberlain persistă în încercările sale; a reușit să se convoace pentru mîine o întrunire la München între dînsul, Hitler, Daladier și Mussolini...

30 septembrie. Radio de dimineață spune ce s-a hotărît ieri la München[3]. Nu va fi război deocamdată, dar se deschid căi pentru o seamă de conflicte... În plus se dă prilej nemților și italienilor să-și facă mendrele, excitînd diferitele minorități precum și statele foste învinse care se vor da de partea lor. Numai liniște nu va mai fi pentru mulți ani în această parte a lumii...

1 octombrie... În fapt, soluția adoptată la München este o înfrîngere a Angliei și a Franței. Nevoia de a nu face războiul trebuie să fi fost mare spre a suferi [cedarea?] de la München, căci Anglia și Franța au fost puse pe al doilea plan. Georges Cretzeanu, care s-a întors acum din străinătate, spune că cercurile de afaceri din Paris au fost cu totul contra unui război...

7 octombrie... Înfrîngerea anglo-franceză și izbînda lui Hitler au dat o lovitură puternică încrederii în Franța și mult prestigiu Germaniei în ochii multora de la noi[4]. De asemenea, neținerea de angajamente a Franței în ceea ce privește furnitura de armament [către România], profiturile exagerate ce le cer băncile și furnizorii francezi supără, cu drept cuvînt, pe ai noștri și-i indispun, mai ales că germanii oferă condițiuni mai ușoare...

În răspunsul său, în lungul său răspuns, [ataşatul militar al Franței din București, colonelul] Delmas, [cu care autorul are o lungă convorbire] recunoaște că Franța nu ne-a furnizat, la termen, materialul angajat; că acum Franța reține pentru dînsa — căci n-are — 50% din furniturile de tunuri antiaeriene și de mitraliere antitanc; că capii industriei petrolifere franceze s-au opus un an ca Franța să cumpere redevențele de petrol de la noi și că acum avem (noi românii) pentru o sută de milioane de franci francezi mai mult la creditul nostru în Paris, decît ne-au furnizat francezii material de război. Recunoaște, de asemenea, că Franța nu și-a ținut cuvîntul față de Cehoslovacia, dar că englezii oferiseră, pentru începutul războiului, ca sprijin numai două divizii și 200 avioane. Recunoaște că nemții au la noi serioase servicii de propagandă practică și că cheltuiesc mult (prin Soc. Romauil, care a pus, de pildă, zice el, la dispoziția Gărzii de fier 50 000 000 [lei] din beneficiul ei într-un singur an).

Recunoaște că propaganda franceză este inexistentă. În ce privește pe Thiery[5] și pe d-na Thiery, știe că sînt rău văzuți, dar zice că Thiery l-a susținut bine și efectiv în cestiunea armamentului și că Thiery este foarte bine văzut de rege... El crede că se va putea încă bate pe germani, mai ales prin blocus [blocadă] și prin război aerian. Dacă Italia merge cu Germania, flotele anglo-franceze pot distruge flota italiană și bloca Italia, pe cînd o armată franceză ar trece ușor peste Alpi. Îl întreb: dar ce faci cu Belgia, cu Olanda, cu Polonia, cu Iugoslavia, pe care chiar el spunea că nu se poate conta.

...Crede că noi am putea fi complet armați pînă în doi ani. Dar da-ne-vor nemții răgazul necesar?, zic eu. Răspunde pe tangentă.

Spune că ieri, la înmormîntarea lui [Al.] Averescu, ataşatul militar italian — bine informat după dînsul — i-a spus că Garda de fier lucrează puternic pe dedesupt...

Text selectat și note:
Marian ȘTEFAN

---

[1] Autorul însemnărilor are în vedere demersurile premierului britanic pe lîngă Hitler spre a obține menținerea păcii cu orice preț. Ele vor fi plătite prin nefastul acord de la München, prin care, ignorîndu-se voința Cehoslovaciei, teritoriul și independența acestei țări au fost amputate.

[2] Discursul era mai mult decît dezolant în anumite părți ale sale: „Cît de îngrozitor, de fantastic, de neconceput ar fi ca noi să săpăm trenșee și să purtăm aici [în Anglia] măști împotriva gazelor din cauza unui conflict iscat într-o țară îndepărtată [Cehoslovacia], între popoare despre care nu știm nimic".

[3] Acordul de la München este unul dintre evenimentele funeste principale care au pavat calea expansiunilor naziste și ale celui de-al doilea război mondial.

[4] Autorul are în vedere unele cercuri politice progermane, îndeosebi Garda de fier.

[5] Adrien Thiery, ministrul Franței în România (1936-1940).

TRANSILVĂNENI ÎN RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ

Completînd informațiile referitoare la participarea românilor transilvăneni la Războiul de Independență al fraților din România, prof. emerit dr. CONSTANTIN SIMIONESCU, *din* București, *ne scrie:* Printre medicii veterinari participanți la luptele românilor din Sudul Dunării, s-au aflat și doi transilvăneni. În *Anuarul Școalei poporale romăno-greco-orientale din Rășinari pe anul școlar 1905-1906*, se află înserate următoarele: *Trecuți în România. Aleman Bloancă, veterinar, morț în resbelul romăno-ruso-turc, 1878, și Emanoil Marcu, veterinar, decorat cavaler din 1877-1878.*

PRIMA SOLIE

Ing. CONSTANTIN C. GHEORGHIU, *din* Brașov, *ne trimite o evocare a zborului efectuat la 23-24 noiembrie 1918 de un avion românesc pe traseul Bacău-Blaj-Iași, menționat și în* Protocolul agendelor C.N.R. din Blaj *(nr. 9/1978). Echipajul, format din aviatorul Vasile Niculescu Popa și căpitanul Vasile Precup, a decolat la 23 noiembrie 1918, trecînd munții la 2 600 m, altitudine. La Blaj au fost întîmpinați de un mare număr de locuitori. O gardă de 18 studenți și-a luat în sarcină paza avionului.*

A doua zi, 24 noiembrie, în ziarul Unirea, *apărea articolul* Prima solie, *în care se arăta că cei doi mesageri* vin să ne îmbrățișeze cu dragoste de frați și să anunțe locuitorilor... de pe plaiurile românești că vin în numele păcii și al libertății tuturor neamurilor...

În aceeași zi, după patru ore de zbor, echipajul a aterizat la Iași.

MONUMENTUL DE LA SMÎRDAN

În completarea suitei de articole consacrate monumentelor independenței (nr. 5-12/1976, 1-4/1977), CONSTANTIN STOICHICI, din Curtea de Argeș, *ne trimite o ilustrată tipărită la Vidin (Bulgaria) la sfîrșitul secolului trecut și care reprezintă (imaginea de mai jos) monumentul ridicat la Smîrdan în amintirea eroicilor ostași români căzuți în războiul din 1877-1878.*

650 ANI

Reținem din nota trimisă de prof. CORNEL TEȘCULĂ, *din* com. Vînători, jud. Mureș, *și consacrată celor 650 ani de existență a localității.* Prima mențiune documentară a comunei este din 16 aprilie 1329, într-un document de la regele Carol Robert de Anjou (învinsul lui Basarab I la Posada). Rădăcinile ei sînt însă mai adînci, pe teritoriul comunei descoperindu-se o așezare dacică... Comuna a fost și teatrul unor evenimente de amploare în 1848-1849. La 31 iulie, aici a căzut în înfruntarea cu oștile intervenioniste, căpitanul Zeyk Domokoș, aghiotantul generalului Bem. Tot în preajma comunei se presupune că a căzut și marele poet Sandor Petőfi. Comuna a fost prezentă, prin reprezentanții săi, la marele act al Unirii din 1918.

ILUSTRATE

Vă trimit 19 ilustrate ce reprezintă imagini din trecutul unor orașe ale patriei noastre, începînd de prin 1910 — *ne scrie* NEACȘU URSU, *din* Galați, *pensionar C.F.R.* Aceste vederi au aparținut familiei mele; părinții în tinerețe au fost argați pe la diferiți boieri.

Vă trimit aceste ilustrate, văzînd că ați publicat multe imagini vechi din localitățile noastre. Astfel putem vedea cum arătau înainte orașele și satele românești. La vîrsta mea, de 66 ani, călătoresc încă des și, de multe ori, în orașul meu nu mai recunosc cartierele noi. Cu atît mai mult cînd mă duc în alte orașe. Mulțumesc revistei, *Magazin istoric* care m-a învățat să cunosc adevărata istorie.

Mulțumind și noi corespondentului gălățean pentru ilustratele trimise, publicăm pe coperta nr. 3 din acest număr una dintre ele.

UN ȘIRAG DE PIATRĂ RARĂ...

Și tot din Galați, *o altă scrisoare emoționantă, din partea pensionarului* NICOLAE MAFTEI, *care mărturisește că a pășit în pragul celor 74 ani:* Istoria m-a pasionat toată viața. De la apariția *Magazinului istoric* mi-am îmbogățit enorm cunoștințele, adeseori cu ceea ce n-am găsit în cărțile dintre cele două războaie mondiale. Posed toate numerele de la apriție și, pentru mine, ele sînt cum spunea un poet: *Un șirag de piatră rară/ Pe moșie revărsată.*

Poșta mi

LA OLIMPIADA DE ISTORIE

Și în acest an, la Olimpiada națională de Istoria României, care a avut loc între 7-13 aprilie la Focșani, revista noastră a acordat un premiu constînd dintr-un abonament pe un an de zile la Magazin istoric concurentului desemnat cîștigător prin decizia Comisiei centrale de organizare a Olimpiadei.

Beneficiarul premiului: elevа CAMELIA NICOLAE, *din* clasa a IX-a a Liceului pedagogic, din Slobozia, jud. Ialomița. *Felicitări, Camelia!*

MISSI DOMINICI

Citind articolul Viața cotidiană în Imperiul carolingian (Magazin istoric, *nr. 1/1979*), VASILE DUMITRESCU, *din* Craiova, *solicită informații suplimentare despre organizarea administrativă în marele stat realizat de Carol cel Mare.*

Supravegherea numeroaselor comitate și mărci care alcătuiau imperiul franc al carolingienilor se realiza prin intermediul unor înalți semiori trimiși de către puterea centrală — așa-numiții Missi Dominici *(Trimiși ai Domnului) sau* legati domini regis *— cum sînt amintiți în diplomele vremii. Începuturile instituției* Missi Dominicilor *datează de pe vremea primilor carolingieni (în timpul lui Carol Martel), dar organizarea clasică a fost înfăptuită în 802 de către Carol cel Mare. Potrivit reglementărilor,* Missi Dominici *erau numiți cîte doi — un episcop și un conte (semnificînd dualitatea puterii imperiale: clerică și laică) — în fiecare provincie. Principalele atribuții erau: de a impune respectul dreptului suverane; de a asculta plîngerile și a judeca diferite pricini; de a controla activitatea agenților fiscali regali și de a primi jurămîntul de credință al vasalilor în numele împăratului. Afară de* Missi Dominici ordinari, *împăratul numea pentru diferite însărcinări speciale în provincii sau misiuni externe, pe* Missi extraordinari. *Cu timpul — către anul 850 —* Missi Dominici *au început să se stabilizeze în provincia în care erau delegați, devenind* constituti: *puterea lor a crescut în chip deosebit, ei afirmîndu-se ca adevărați stăpîni asupra ținuturilor ce le administrau. Această creștere a puterii (cu evidentele ei pericole pentru puterea centrală) a și reprezentat motivul dispariției instituției, spre sfîrșitul sec. X.*

NU AU DREPTATE

NIC C. MIHAI, *din* com. Doftana, jud. Bacău, angajat la E.M. Comănești: Am văzut că a apărut ultimul număr al revistei, dar eu încă nu am primit numărul 3/1979, la care sînt abonat. De la oficiul poștal din comună mi s-a spus că *nu a fost trimis de la tipografie.* Vă rog să-mi răspundeți dacă au dreptate? Eu cred că nu au.

Bineînțeles că nu au! Revista noastră a apărut și în luna martie 1979. De trimis, a trimis-o, ca de obicei, nu tipografia ci Difuzarea presei. Oficiul poștal din comuna dvs. nu putea să nu știe acest lucru. În orice caz, dacă nu-l știu poate că i-l aduc la cunoștință forurile superioare din cadrul Direcției județene de poștă Bacău, cărora vă rugăm să le adresați reclamația împreună cu răspunsul nostru.

RECLAMAȚII REZOLVATE

Tot în legătură cu difuzarea revistei, ION BĂLTEANU, *din* satul Șerbănești, com. Rociu, jud. Argeș și CONSTANTIN SAVIN, *din* satul Hazu, com. Dealul Morii, jud. Bacău, *ne-au semnalat neprimirea abonamentelor pentru nr. 11 sau 12/1979. Adresîndu-ne Direcției generale a poștelor și telecomunicațiilor, aceasta ne-a comunicat, sub semnătura dr. V. Șchiopîrlan, director general adjunct, că cei doi abonați au intrat în posesia numerelor lipsă.*

Totodată, știut fiind că difuzarea revistei nu intră în atribuțiile redacției, rugăm pe toți cititorii care întîmpină dificultăți în primirea abonamentelor sau procurarea revistei să se adreseze Direcțiilor județene de poștă din raza cărora aparțin. În acest fel, reclamațiile vor fi rezolvate cu mult mai multă promptitudine, evitîndu-se consumul suplimentar de timp, energie și... hîrtie.

PE SCURT

PETRE SECU, *din* com. Săbăoani, jud. Neamț: *felicitări pentru panoul realizat.*

DUMITRU NEGOMIREANU, *din* Tîrgu-Jiu: *documentul trimis în fotocopie fiind foarte deteriorat nu poate fi publicat.*

GHEORGHE ORZA, *din* Piatra Neamț, *ne semnalează că o descriere a Sălii românești de cursuri de la Universitatea din Pittsburgh (nr. 9/1978) a apărut și în revista Ambasadei S.U.A. în R.S.R.,* Sinteza, *nr. 12/1974.*

ȘTEFAN PLOPȘOREANU, Schela de extracție din Țicleni, jud. Gorj: *pentru studiul vechii scrieri românești cu caractere chirilice, vă recomandăm volumul: Damian P. Bogdan,* Paleografia româno-slavă, *Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1978.*

TRAIAN VRÎNCEANU, *din* Iași: *președintele Guvernului provizoriu, la 1848, în Țara Românească a fost mitropolitul Neofit, I.H. Rădulescu a făcut parte atît din Guvernul provizoriu, cît și din Locotenența domnească.*

Prof. CONSTANȚA BUTNARU, *din* Craiova: *după cum credem că ați observat, revista noastră nu publică beletristică, cu atît mai mult poezii.*

AVEȚI DREPTATE

ALECU CIUNGU, *din* Focșani: *fostul președinte al Academiei Române între 1946 și 1948, Andrei Rădulescu (nr. 3/1979) și-a luat doctoratul în drept la Liège (Belgia).*

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa revistei noastre, am reținut propunerile, sugestiile, informațiile și completările trimise de următorii cititori cărora le mulțumim: GH. P. MOCANU, *com.* Șerbănești-Rociu, jud. Argeș; PRICE TRIFAN *din* București; N. SURDULESCU, *din* Drobeta-Turnu Severin; STAN GHEORGHE, strungar *din* București.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

GHEORGHE POPELEA, com. Băișoara, jud. Vîlcea, *solicită: nr. 3-6/1967, 1, 12/1968, 9/1969, 9/1971, 2/1974, 5/1975, 4/1976; oferă: nr. 7-9/1968, 5, 11/1969, 1-4/1970, 12/1971, 3, 10/1972, 1-3/1973.*

NICOLAE ARCAN, str. Rahmaninov, nr. 2, sc. A, ap. 5, București, *solicită: nr. 1, 2/1979.*

APOSTOL CIUREA, str. Rakoczi, nr. 61, Odorhei, jud. Harghita, *solicită: nr. 2/1978.*

GEORGE DIMITRESCU, str. Antim, nr. 65, București, *oferă colecția completă.*

ȘTEFAN MOLDOVAN, intrarea Av. Caranda, nr. 10, sc. C, et. III, ap. 34, București, *oferă: nr. 1-3/1967, 10/1968, 6/1969, 4/1970; colecția completă*

MAN SIMION, str. Șoimilor, nr. 53, bl. B, ap. 5, Tîrnăveni, jud. Mureș, *oferă colecția completă.*

VERIGA NICOLAE ȘICLOVAN, com. Ghioroc, sat Curia, jud. Arad, *oferă colecția 1976-1977.*

POSTOLACHE COSTEA, B-dul. Muncii, nr. 2, corp A-3, ap. 7, București, *oferă colecția completă.*

SANDU ROMEO MARIN, str. Gh. Gheorghiu-Dej, bl. D-12, sc. 2, ap. 38, Turnu Măgurele, jud. Teleorman, *solicită: nr. 5/1974, 7/1975, 2/1972, 8-9/1970; oferă: nr. 10/1973, 2/1975, 11/1977, 10/1978.*

VASILE SILIONESCU, str. Plevna, nr. 224, Brăila, *oferă colecția completă.*

EUGENIA BÎRZEANU, Calea Dorobanților, nr. 69, ap. 4, București, *solicită: nr. 1, 2/1979.*

NEAGU MIRCEA, Șos. Mihai Bravu, nr. 98-106, bl. D-16, sc. A, ap. 23, București, *oferă colecția 1975-1978.*

FLORIN PETRE, Șos. Pantelimon, nr. 235, bl. 67, sc. A, ap. 67, București, *solicită: nr. 2/1979.*

CONTENTS (Romanian History) **GH. ZAHARIA** August 23-rd 1944: The Whole Country in Arms ● **Ş. PAPACOSTEA, ŞT. PASCU** Stephen the Great (1457-1504) ● **M. C. STĂNESCU** August 1929: The Strike of the Lupeni Miners ● **L. CHIŢESCU, R. VUIA** The Ancient Presence of the Romanian People ● **I. R. MIRCEA** An Unpublished Document of the Prince Constantin Brîncoveanu (1688-1714) ● * * * The 15-th International Congress of Historical Sciences (Bucharest, 1980) ● **Z. DUMITRESCU BUŞULENGA** Ion Ghica (1817-1897) ● **RADU R. ROSETTI** Diary (1938)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **GH. ZAHARIA** 23 août 1944: tout le pays aux armes ● **Ş. PAPACOSTEA, ŞT. PASCU** Etienne le Grand (1457-1504) ● **M.C. STĂNESCU** Août 1929: la grève des mineurs de Lupeni ● **L. CHIŢESCU, R. VUIA** L'Ancienneté et la continuité du peuple roumain ● **I. R. MIRCEA** Un document inédit du Prince Constantin Brîncoveanu (1688-1714) ● * * * Le XV-e Congrès International des Sciences Historiques (Bucarest, 1980) ● **Z. DUMITRESCU BUŞULENGA** Ion Ghica (1817-1897) ● **RADU R. ROSETTI** Journal (1938)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Г. ЗАХАРИЯ** 23-ое августа 1944 г. вся страна к оружию ● **Ш. ПАПАКОСТЯ, ШТ. ПАСКУ** Штефан Великий (1457-1504) ● **М.К. СТЭНЕСКУ** Август 1929: забастовка рабочих-шахтёров в г. Лупени ● **Л. КИЦЕСКУ, Р. ВУЯ** Древность и континуитет румынского народа ● **И.Р. МИРЧА** Неизданный документ Константина Брынковяну (1688-1714) ● * * * Бухарест 1980 г. XV-ый Международный Съезд исторических наук ● **З. ДУМИТРЕСКУ БУШУЛЕНГА** Ион Гика (1817-1897) ● **РАДУ Р. РОСЕТТИ** Дневник 1938 г

INHALT (Rumänische Geschichte) **GH. ZAHARIA** 23 August 1944: das ganze Land greift zu den Waffen ● **Ş. PAPACOSTEA, ŞT. PASCU** Stefan der Grosse (1457-1504) ● **M.C. STĂNESCU** August 1929: Der Aufstand der Bergwerkarbeiter von Lupeni ● **L. CHIŢESCU, R. VUIA** Das Alter und die Kontinuität des rumänischen Volkes ● **I. R. MIRCEA** Ein unveröffentlichtest Dokument von Constantin Brîncoveanu (1688-1714) ● *** Bukarest 1980: Der XV Internationale Historikerkongress ● **Z. DUMITRESCU BUŞULENGA** Ion Ghica (1817-1897) ● **RADU R. ROSETTI** Tagebuch 1938

SUMARIO (Historia rumano) **GH. ZAHARIA** El 23 de agosto de 1944: el país entero con el arma en la mano ● **Ş. PAPACOSTEA, ŞT. PASCU** Esteban el Grande (1457-1504) ● **M.C. STĂNESCU** Agosto de 1929: la huelga de los minerados de Lupeni ● **L. CHIŢESCU, R. VUIA** La antigüedad y la continuidad del pueblo rumano ● **I. R. MIRCEA** Un documento inedito del príncipe Constantin Brîncoveanu (1688-1714) ● * * * Bucarest, de 1980: El XV-o Congreso internacional de ciencias historicas ● **Z. DUMITRESCU BUŞULENGA** Ion Ghica (1817-1897) ● **RADU R. ROSETTI** Diario de 1938

ABONNEMENTS : ILEXIM – Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana-Maria Şerbănescu, Vasile Şimandan, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scinteii" – Bucureşti

42 427